

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

***АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ТА ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ ОСВІТНЬОГО
ПРОСТОРУ***

ВИПУСК 2

**Мукачево
12 травня 2016 року**

УДК 378 : [373.31.13+373.21.13]

ББК 74.489

А 43

*Рекомендовано до друку
Вченою радою педагогічного факультету
Мукачівського державного університету
(протокол № 8 від «20» квітня 2016 р.)*

Актуальні проблеми професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи та вихователів дошкільних навчальних закладів в умовах інтеграції освітнього простору : матеріали науково-методичного семінару, 12 травня 2016 р., Мукачево. Вип.2. / Ред.кол. : В.І.Кобаль (гол.ред.) та ін. – Мукачево : Вид-во МДУ, 2016. – 90 с.

У виданні представлено матеріали доповідей учасників науково-методичного семінару ***«Актуальні проблеми професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи та вихователів дошкільних навчальних закладів в умовах інтеграції освітнього простору»***. Другий випуск присвячений актуальному питанню у сфері початкової освіти: комунікативно-мовленнєва компетентність як педагогічна проблема в системі початкової освіти

Видання розраховане на науковців, педагогів, викладачів, аспірантів, вихователів, методистів дошкільних навчальних закладів та студентів, які займаються науково-дослідною роботою.

Редакційна колегія:

Кобаль В.І. – к.пед.н., доцент (голова).

Атрощенко Т.О. – к.пед.н., доцент.

Добош О.М. – к.пед.н., доцент.

Фізеші О.Й. – к.пед.н., доцент.

Фенцик О.М. – к.пед.н., доцент.

Щербан Г.В. – старший викладач.

ЗМІСТ

АТРОЩЕНКО Т.О. Розвиток культури міжнаціонального спілкування майбутніх педагогів.....	4
БАРЧІЙ М.С. Проблема формування комунікативної компетентності вчителя початкової школи.....	7
ВАГЕРИЧ К.Ф. Формування мовленнєвої компетентності учнів початкових класів на уроках української мови.....	9
ДОБОШ О.М. Гра як засіб формування комунікативних здібностей молодших школярів.....	15
КОБАЛЬ В.І. Особливості компетентнісного підходу до підготовки майбутніх педагогів.....	20
КУРИЛО О.Й. Суржик як один з різновидів мовних девіацій у професійному спілкуванні.....	24
МАРЦЕНЮК М.О. Психологічні аспекти невербальної комунікації педагога.....	26
ПИНЗЕНИК О.М. Формування мовленнєвої компетентності у процесі пропедевтики природничої освіти в дошкільлі – базис успішного навчання першокласника.....	29
ПІСОЦЬКА Л.С., СЕРГЕСВА З.П. Психотренінг як засіб розвитку комунікативної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку.....	33
СІЧКА В.О. Робота над формуванням комунікативної компетенції учнів на уроках читання.....	35
ФЕНЦИК О.М. Зміст та структура мовленнєвої компетентності.....	40
ФЕНЦИК О.М., КЕРЕЧАНІН С.І. Особливості формування комунікативної компетентності молодших школярів.....	43
ЦАНЬКО Т.В. Розвиток мовленнєвих компетенцій в учнів початкових класів.....	45
ЦИФРА Н.М. Комунікативно-мовленнєва компетентність на уроках літературного читання.....	50
ЧЕРНЯКОВА О.І. Використання мультимедійних технологій на уроках у початкових класах.....	56
ШАГІНОВА І.К. Створення оптимального освітнього середовища для формування ключових комунікативно-мовленнєвих та предметних компетентностей молодших школярів на уроках природознавства.....	62
ШВАРДАК М.В., УСТИЧ М.В. Навчальна дискусія на уроках у початковій школі	68
ЩЕРБАН Г.В. Формування усного та писемного мовлення на уроках математики в початковій школі.....	72
ЩЕРБАН Г.В., КИЗИМЕНКО Ю.І. Культура усного та писемного мовлення на уроках математики в початкових класах.....	77
ЩЕРБАН Г.В., ПОПФАЛУШІ М.П. Формування мовленнєвої компетентності в роботі над складеними задачами.....	83
Відомості про авторів.....	88

**РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ
МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ**

У сучасних умовах мета полягає у визначенні невідкладних і перспективних заходів щодо реалізації основних напрямів модернізації системи освіти з урахуванням вимог сучасного інформаційно-технічного суспільства, забезпечення економічних та соціальних гарантій професійної самореалізації педагогічних працівників та утвердження їхнього високого статусу в суспільстві. Новий етап розвитку цивілізації, посилення інтеграційних процесів істотно змінюють наші уявлення про мету і цінності освіти, процес формування людської особистості, актуалізують проблеми екологічного, полікультурного виховання.

Досягнення цієї мети передбачається шляхом вирішення таких основних завдань:

- оптимізація кадрового забезпечення навчальних закладів;
- модернізація системи підготовки педагогічних працівників;
- оновлення змісту і форм професійної діяльності педагогічних працівників, удосконалення післядипломної освіти;
- підвищення ролі вчителя у формуванні громадянського суспільства;
- поглиблення міжнародного співробітництва у сфері новітніх педагогічних технологій та розширення співпраці з діаспорою.

Педагог – одна з найважливіших професій сучасного суспільства. Саме вихователь, учитель є тим першим представником суспільства, який делегує в духовний світ особистості його (суспільства) наукові знання, світоглядні цінності, культуру. На сучасному етапі розвитку незалежної України можна виділити ряд чинників, що детермінують процес підготовки педагога. Найважливішим з них є історичні, соціально-економічні, соціально-політичні та географічні. Їх значення включає такі елементи системи педагогічної освіти: організацію й управління, систему навчальних закладів, вимоги до контингенту викладачів і студентів, змісту підготовки, методів і форм роботи.

Мета виховання культури міжнаціонального спілкування в наші дні, його, так би мовити, імператив – усвідомлення всіма людьми зростаючої відповідальності за стан міжнаціональних відносин, гострої необхідності подолати небезпечні для долі країни тенденції і явища, прищеплення вміння наполегливо і послідовно боротися за задоволення інтересів усіх народів, являючи те спільне, що їх об'єднувало і об'єднує, з тим, щоб їх рівність не обмежувалася лише конституційним рядком. Ключовим напрямом тут має стати виховання довіри до громадян різних національностей, духу розсудливості, громадянської зрілості і знову-таки відповідальності.

Новий етап розвитку цивілізації, посилення інтеграційних процесів істотно змінюють наші уявлення про мету і цінності освіти, процес формування

людської особистості, актуалізують проблеми екологічного, полікультурного виховання.

За останні роки в Україні багато робиться для поліпшення кадрового забезпечення навчально-виховного процесу закладів освіти. Щоб розв'язати складні проблеми розбудови освіти, потрібен педагог, який володіє вмінням інтегрувати психологічні, педагогічні, дидактичні та методичні знання. Успішна професійно-педагогічна освіта майбутніх педагогів можлива тільки в її функціонуванні як єдиної педагогічної системи, окремими елементами якої є педагогічна, методична, соціально-економічна, загальнокультурна, спеціальна освіта.

Специфіка педагогічної діяльності вимагає від педагога гнучкої орієнтації у наукових основах професії вчителя-вихователя, усвідомлення нових знань, вміння розв'язувати їх швидко і на високому рівні.

Підготовка сучасних професіоналів – відповідальний і багатоплановий процес, що має ґрунтуватися на кращих здобутках світової та вітчизняної психолого-педагогічної науки. Одним із принципів цієї підготовки є принцип духовності.

У сучасних науково-психологічних дослідженнях духовність визначається важливою складовою професіоналізму. Вимоги до професіонала розглядаються не тільки з точки зору його професійних вмінь та навичок, але, перш за все, з точки зору сформованості особистісних якостей, необхідних для виконання специфічних вимог обраної спеціальності.

Орієнтація на культуру учасників навчального діалогу виявляється в таких тенденціях сучасних освітніх закладів, як: гуманістична і гуманітарна спрямованість освіти, особиста зверненість, створення учням реальних стартових можливостей для життєвого самовизначення. Діалог постає в якості способу подолання ряду антиномій процесу учіння: між професійною підготовкою і гармонійним розвитком, самостійністю і керівництвом, репродукцією і творчістю.

Уміння вибудувати діалог відповідно до дидактичних цілей навчального заняття – показник рівня професіоналізму педагога, його педагогічної майстерності.

Різним людям притаманні неоднакові здібності до спілкування. У кожної людини, незалежно від її рівня розвитку, віку, статі, класової приналежності, національності, психологічного типу, ці здібності виникають ще до будь-якого культурного впливу. Пізніше вони розвиваються у взаємодії з трьома основними факторами – тілом людини, оточенням і духом часу – і передаються через релігію, культуру, батьків та культурні інститути (суспільство, навчально-виховні заклади, тощо).

Кожний народ (клас, етнічна чи культурна група) має свої специфічні правила і традиції, зумовлені національною історією, психологією, політичним устроєм, культурою. Ці психосоціальні норми і правила – дійовий засіб організації людської життєдіяльності. Їх додержання, що визначається певними моральними установками суб'єктів спілкування, сприяє полегшенню і поліпшенню взаємин між людьми.

Аналіз сучасного стану розвитку культури міжнаціонального спілкування засвідчує необхідність поглибленого дослідження її психолого-педагогічних основ, якими є: психологічні аспекти культури міжнаціонального спілкування як комунікаційного процесу; психологічна суть формування свідомості і самосвідомості особистості; культурологічний зміст цілісного педагогічного процесу; сучасні підходи до виховання, обґрунтування шляхів їх здійснення в педагогічній теорії.

Виховати культуру міжнаціонального спілкування – це означає робити все, щоб не потрапити в полон культурного провінціалізму, щоб розвивати інтелект, потенціал нації, національну самобутність народу, почуття соціальної відповідальності перед іншими націями та народностями. Причому слід доводити до свідомості студентської молоді, що важливим елементом національної культури є звичаї та традиції у відносинах української нації з іншими націями та етносами, тобто – власне міжнаціональні відносини.

Отже, професійно-значущими властивостями особистості майбутнього педагога, необхідними для розвитку культури міжнаціонального спілкування, вважаємо:

I. Інтелектуальні параметри. Мислення: гнучкість, варіативність, самостійність, критичність, дивергентність, продуктивність; ерудиція, увага, уява; хороша пам'ять; дотепність; мовленнєва культура.

II. Професійно-спрямовані параметри: любов до дітей; любов до професії; відданість професії; відповідальність; обов'язок; чесність; тактовність; ввічливість; інтерпретація.

III. Соціально-психологічні якості: повага до людини; комунікативність; доброзичливість; милосердя; справедливість; альтруїзм; емпатійність.

IV. Індивідуально-психологічні якості: стриманість; вимогливість; рівноваженість; спостережливість; толерантність; воля; готовність до самовдосконалення.

Література

1) Римаренко Ю.І. Культура міжнаціонального спілкування. Система, функції і механізм формування / Ю.І.Римаренко // Українська психологія: сучасний потенціал. Мат-ли Четвертих Костюківських читань (25.09.1996 р.) – К. : Вид-во ДОК-К, - Т.2. – С. 559 – 577.

2) Садова Т.А. Професійна компетентність та готовність до педагогічної діяльності: сутність і взаємозв'язок /Т.А.Садова // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ : БДПУ, 2010. – № 1. – С.186-192.

3) Ткаченко О. Деякі питання формування етнопедагогічної компетентності майбутніх учителів початкових класів / О.Ткаченко // Проблеми підготовки сучасного вчителя № 10 (Ч. 2), 2014. – С. 200-205.

4) Юр'єва К. Інтерактивні технології в етнопедагогічній підготовці майбутніх учителів / К. Юр'єва // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. Випуск 36, 2011. – С.154-161.

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Покращення рівня комунікативної компетентності майбутніх педагогічних працівників є важливим завданням, що вимагає готовності до розробки та апробації нових педагогічних технологій навчання і виховання. Під час навчально-виховного процесу вчителів треба вміти зреалізувати: педагогічний гуманізм, емпатійне розуміння вихованців, співробітництво, діалогізм (здатність до діалогу з дитиною), особистісну позицію. Комунікативна компетентність є здатністю особистості застосовувати у спілкуванні знання мови, способи взаємодії з навколишніми і віддаленими людьми та подіями, навички роботи у групі, володіння різними соціальними ролями. Очевидно, що провідним завданням вчителя початкових класів, головною метою якого є навчання, розвиток та виховання молодших школярів, має бути формування комунікативної компетентності в учнів, що стає неможливим без педагогічної комунікації. Тому, задля ефективного здійснення педагогічного процесу та розвитку комунікативної компетентності в учнів, учитель початкових класів має володіти певним рівнем сформованості власної професійно-комунікативної компетентності.

Необхідною умовою формування комунікативної компетентності виступає процес самовиховання комунікативної культури та компетентності. На основі досягнень педагогічної теорії можна виділити в самовихованні комунікативних умінь декілька етапів. Перший етап передбачає розвиток здібностей до рефлексії, до усвідомлення власної поведінки у спілкуванні. Другий етап пов'язаний із самовихованням умінь відчувати інтелектуальний, емоційний, морально-вольовий стан студентів, стимулювання їх бажання вчитися. Третій етап передбачає не тільки розвиток умінь сприймати, встановлювати контакти, а й обов'язково активно впливати на студентів. У самовихованні комунікативних умінь майбутнього педагога значне місце посідає досвід повсякденного спілкування, особливо якщо його використовувати усвідомлено, цілеспрямовано.

Важливим у формуванні комунікативних умінь є вироблення індивідуального почерку, стилю спілкування з урахуванням особливостей розвитку вихованців та своєї індивідуальності. Оволодіння засобами і способами самовиховання комунікативних умінь – процес тривалий і поступовий, однак він повністю залежить від самого педагога. Постійне прагнення викладача досягнути більшої влади над собою, успіху у професійній діяльності за умови систематичного й успішно організованого самовиховання принесе позитивні результати в підвищенні не тільки рівня комунікативних умінь, а й усієї системи умінь педагогічного спілкування [1].

Психологічною основою та необхідною умовою формування комунікативної компетентності є високий рівень розвитку комунікативних

здібностей. Комунікативні здібності вчителя розглядаються як багатогранне особистісно-професійне утворення, яке забезпечує здатність оптимальної організації професійного спілкування з іншими учасниками комунікативного процесу, адекватність сприймання себе у спілкуванні під час взаємодії та індивідуально-психологічних особливостей співрозмовників, швидкість та легкість засвоєння нових, більш ефективних форм комунікативної поведінки. Вони інтегруються у стилі професійної взаємодії вчителя, забезпечуючи індивідуальний характер його спілкування з вихованцями, і є основою готовності спеціаліста до педагогічного спілкування, провідним компонентом комунікативної компетентності вчителя) [2].

Суттєвими для формування комунікативної компетентності є і такі важливі особистісні якості майбутнього вчителя, як активність (участь у громадській, педагогічній, комунікативній діяльності), дисциплінованість (здатність керувати своєю поведінкою і діяльністю відповідно до суспільних вимог), організованість (активна навчальна і комунікативна діяльність, цілеспрямований, планомірний педагогічний вплив на учнів) тощо.

Відповідно до структури комунікативної компетентності педагога, до індивідуально-особистісних якостей, що впливають на ефективність професійно-комунікативної діяльності в навчально-виховному середовищі, віднесено: глибоке розуміння педагогом самого себе, своїх потреб та спонукань, уміння управляти собою та власними емоціями, спрямовувати їх у потрібне русло, упевненість у собі, а також уміння створити атмосферу емоційного комфорту в навчально-виховному середовищі (компетенція самосвідомості та самоконтролю); уміння оцінювати емоційно-психологічні реакції всіх суб'єктів навчально-виховного середовища під час педагогічного спілкування (перцептивна компетенція); розуміння педагогом емоційного стану вихованців (колеги, батьків) через співпереживання, проникнення до їх суб'єктивного світу, уміння враховувати почуття та емоції всіх суб'єктів навчально-виховного середовища (компетенція емпатії) [3].

Якісними показниками сформованості особистості комунікативно компетентного учителя початкової школи є комунікативні знання, комунікативні навички, комунікативні вміння, комунікативні звички, комунікативний досвід, комунікативний характер, комунікативні цінності, професійна комунікативна харизма.

Література

1. Бірюк Л.Я. Формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкових класів у процесі професійної підготовки (психолого-академічний аспект): навчальний посібник / Л.Я. Бірюк. – К. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2008. – 210 с
2. Волкова Н.П. Професійно – педагогічна комунікація / Н.П.Волкова . – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 256с.
3. Максименко С.Д., Заброцький М.М. Технологія спілкування / С.Д. Максименко, М.М. Заброцький . – К. : Главник, 2005. – 112 с. – (серія «Психологічний інструментарій»).

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

*Учитель покликаний використовувати всі
можливості, щоб саме в роки дитинства донести до
свідомості й серця найтонші відтінки барв, пахоці
слова, щоб рідне слово стало
духовним багатством дитини.*

В.О.Сухомлинський

Важливу роль у реформуванні освіти нашої держави відіграє реалізація принципу креативності, що передбачає орієнтацію на творення мислячої, духовно багатой, творчої особистості, здатної успішно вирішувати актуальні проблеми сьогодення.

Сформувати таку людину неможливо без оволодіння мовою як засобом спілкування, пізнання, самоствердження в житті, творчого самовираження. Лінгвістичні відомості, отже розглядаються не самостійним предметом вивчення, а засобом та умовою розвитку мислення, творчих здібностей учнів, формування комунікативної компетенції, виховання на засадах гуманізму і демократизму. Оновлення змісту мовної освіти потребує трансформації технологій навчання української мови, розробки інноваційних методик, спрямованих на формування творчої мовної особистості, адаптованої до конкретних соціальних умов. Це підтверджує і новий Державний стандарт, в якому метою освітньої галузі "Мови і літератури" є розвиток особистості учня, формування його комунікативної компетентності та загальних уявлень про мову як систему і літературу як вид мистецтва.

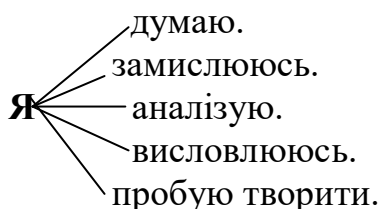
Для досягнення зазначеної мети передбачається виконання таких завдань:

- формування в учнів мотивації вивчення мови;
- забезпечення розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання, письмо);
- формування комунікативних умінь;
- опанування найважливіших функціональних складових мовної системи;
- соціально-культурний розвиток особистості;
- формування вміння вчитися.

Комунікативно – мовленнєві вміння – це вміння, необхідні для ефективного здійснення мовленнєвої діяльності в умовах міжособистісної взаємодії, тобто в різних ситуаціях спілкування: з різною метою, в різних умовах, з різними співрозмовниками (знайомими, незнайомими; за віком: старшими, молодшими; за соціальною роллю: хтось із рідних, учитель, однокласник, друг тощо). Основою комунікативно – мовленнєвих умінь є

частково– мовленнєві вміння (звуковимовні, орфоепічні, лексичні, граматичні) та загальномовленнєві (уміння слухати-розуміти, говорити, читати, писати).

Мовленнєва діяльність — це спосіб реалізації суспільно-комунікативних потреб людини в процесі спілкування. Користуючись мовою як засобом пізнання і комунікації, дитина слухає, говорить, читає і пише. Одночасно відбувається практичне засвоєння формул ввічливості, розвиток творчих здібностей, створення власного мовленнєвого портрету:

Як стверджують науковці, найбільшу кількість інформації людина отримує завдяки усним видам мовленнєвої діяльності, тобто через слухання-розуміння та говоріння.

Процес *формування й удосконалення навичок усного мовлення* учнів початкових класів досить складний. Він охоплює формування в учнів спочатку аудіативних умінь і навичок, а потім навичок говоріння, що включає роботу над побудовою як діалогічних, так і монологічних висловлювань.

Нова програма націлює на те, що основну увагу в навчанні української мови слід приділяти розвитку в молодших школярів навичок чотирьох видів мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, читання і письма. В основі формування мовленнєвої компетентності молодших школярів лежить уміння слухати і розуміти усне мовлення. Тому, починаючи з 1 класу на уроках навчання грамоти, а в 2-4 класах на уроках української мови, передбачена робота над формуванням аудіативних умінь. Учням пропонуються завдання на сприймання різних мовних одиниць (звуків, слів, словосполучень, речень, текстів), усвідомлення значень окремих елементів тексту (слів, словосполучень, речень), а також розуміння тексту (його теми, фактичного змісту, основної думки, окремих особливостей побудови, стилю). Добираючи вправи з аудіювання, необхідно дбати про те, щоб вони були пов'язані з іншими завданнями уроку. Наприклад, ознайомлюючи першокласників з новим звуком і буквою, яка його позначає, доцільно запропонувати визначити місце цього звука в конкретних словах (на початку, в середині, у кінці слова), розпізнати нову букву серед вивчених раніше літер і т.ін. Якщо аудіативне завдання передбачає роботу з цілим текстом, то наступні етапи уроку можуть будуватися на матеріалі цього ж тексту (скажімо, учням пропонується знайти в ньому синоніми, речення зі звертанням чи однорідними членами, вибрати певну частину мови тощо). Найефективнішим способом перевірки розуміння тексту є запитання за його змістом з кількома варіантами відповіді на кожне з них, серед яких треба вибрати правильну.

Важливе місце у формуванні мовленнєвої компетентності учнів початкових класів відводиться розвитку навичок усного *діалогічного і монологічного мовлення* (говоріння). Робота над *діалогом* передбачає два етапи:

1) відтворення, розігрування діалогу із прослуханого чи прочитаного тексту;

2) складання діалогу за ситуативним малюнком, словесно описаною ситуацією, опорою на допоміжний матеріал, а також самостійно, дотримуючись правил етикету, культури спілкування. Методика роботи над розвитком діалогічного мовлення передбачає врахування психологічної структури цього виду мовленнєвої діяльності, яка включає такі складові: мотив, мету, засіб (мова) і кінцевий результат (очікувана реакція співрозмовника). Необхідним для створення діалогу є мотив, бажання висловити ту чи іншу думку, що реалізується по-різному залежно від ситуації мовлення. Тому навчальний процес слід будувати так, щоб у дітей виникала потреба щось повідомити, з'ясувати певні питання, висловити ставлення до проблеми, що розглядається.

Важливою умовою досягнення мети діалогу є досконале володіння його учасниками мовою як засобом спілкування. Діалог вимагає чіткого формулювання запитань, точних і лаконічних відповідей, ввічливого звернення до співрозмовника, толерантного і коректного висловлювання зауважень, заперечень, порад тощо.. У процесі формування діалогічного мовлення велика увага приділяється засвоєнню школярами формул мовленнєвого етикету – ввічливих слів, які вживаються під час вітання, прощання, прохання тощо. Учні початкової школи повинні запам'ятати найуживаніші формули етикету, знати, за яких обставин кожна з них уживається, а також правильно й доречно використовувати їх у власному мовленні.

Формування *усного монологічного мовлення* має здійснюватися шляхом:

- 1) переказування прочитаних чи прослуханих текстів;
- 2) побудови власних висловлювань на основі побаченого, пережитого.

Монолог зазвичай адресований не одній людині, а багатьом. Відповідно, автор повинен побудувати його так, щоб він був зрозумілий будь-якому слухачеві. Тому до монологічного мовлення висуваються високі вимоги. Воно має характеризуватися такими ознаками, як: змістовність, логічність, точність, багатство мовних засобів, виразність, чистота, правильність. Аби забезпечити змістовність висловлювань, потрібно пропонувати дітям говорити чи писати тільки про те, що їм добре відомо. Треба, щоб розповідь школяра була побудована на відомих йому фактах, на основі його власних спостережень, життєвого досвіду. Необхідно, щоб висловлювалися добре обмірковані думки, щирі переживання. Важливою вимогою до мовлення є його логічність: послідовність, обґрунтованість викладу думок, відсутність пропусків і повторів, наявність висновків, які випливають зі змісту. Точність мовлення забезпечується не тільки вмінням учнів точно передавати факти, спостереження чи почуття, а й здатністю вибирати для цього відповідні мовні засоби – слова та словосполучення, які з максимальною точністю передають найхарактерніші риси того, про що або про кого йдеться у висловлюванні. Отже, точність вимагає володіння всім багатством мовних засобів, а також уміння вибирати в кожному конкретному випадку слова, конструкції речень, найвідповідніші змісту повідомлення чи твору.

Важливе місце в роботі над розвитком усного мовлення має належати постійному контролю за його чистотою. Слід викорінювати з мовлення так звані «слова-паразити», замінювати літературними аналогами діалектизми, вилучати русизми тощо. Особливого значення слід надавати правильності мовлення, тобто відповідності його літературним нормам. Одним із найважливіших видів мовленнєвої діяльності в початковій школі є читання. У 2-4 класах йому відведено окремі уроки. Однак на уроках мови читання також повинно бути предметом навчальної діяльності, специфіка якої полягає в зосередженні уваги учнів на:

- 1) правильному вимовлянні слів відповідно до орфоепічних літературних норм та усвідомленні їх лексичного значення;
- 2) інтонуванні речень, різних за структурою і метою висловлювання;
- 3) змістовому поділі речень за допомогою пауз, мелодики тощо.

Розвиток *писемного мовлення* молодших школярів полягає у формуванні умінь записувати свої думки, враження, спостереження за подіями оточуючої дійсності. Цей процес передбачено здійснювати за такими напрямками:

- 1) написання детальних і вибіркового переказів прочитаних чи сприйнятих на слух текстів;
- 2) побудова власних письмових висловлювань (розповідей, описів, міркувань) на близькі і зрозумілі теми;
- 3) створення висловлювань з безпосередньою комунікативною метою (лист, оголошення, привітання, запрошення, інструкцію і т.ін.)

Цінність *детального переказу* як прийому розвитку мовленнєвої компетентності полягає в тому, що він сприяє збагаченню й активізації словникового запасу школярів, формує вміння правильно використовувати виражальні засоби мови, сприяє виробленню правописних навичок.

Дослівне відтворення прослуханого чи прочитаного тексту сприяє також зосередженню уваги, розвитку пам'яті й мислення учнів. Добираючи текст для переказу, слід пам'ятати, що він має бути доступним і цікавим дітям відповідного вікового періоду, не переобтяженим новими для них словами і зворотами, нескладним за композицією, з невеликою кількістю дійових осіб (якщо текст сюжетний). Учні мають добре зрозуміти його зміст, мету, образи і мову. Необхідно враховувати також граматичні вміння учнів: у тексті не повинно бути малознайомих морфологічних форм, ускладнених типів речень і т.п. Теми текстів для переказів мусять мати виховну й освітню цінність, розширювати пізнавальний досвід учнів, формувати їхній світогляд.

Результативність формування в школярів умінь будувати переказ тексту значною мірою залежить від вміння вчителя правильно спланувати роботу учнів над переказом. Важливе місце в ній належить підготовці учнів до побудови цього зв'язного висловлювання, яка передбачає низку послідовних етапів.

Перший етап – попередня бесіда. Вона проводиться не завжди, але в більшості випадків необхідна для з'ясування знань учнів про те, про що йтиметься в тексті для переказу. На наступному етапі – читання вчителем тексту – дуже важливим є чіткість і виразність. Після читання відбувається

аналіз змісту тексту. В ході цієї роботи учні повинні усвідомити головну думку та ідейний зміст твору, чітко уявити собі послідовність подій, причинно-наслідкові зв'язки. Під час підготовки до переказу необхідно розглянути також будову прочитаного тексту. Діти визначають зачин твору, з'ясовують, про що йдеться в основній частині, виділяють кінцівку тексту. Наступним етапом є складання плану майбутнього переказу.

Робота над складанням плану може проводитися по-різному. Найпростішим є варіант, коли учням пропонується текст, поділений на логічні частини. Після його перечитування школярі виділяють головне в кожній частині, записують його одним реченням, одержуючи таким чином план переказу. Поступово робота над планом ускладнюється. Учні читають текст мовчки, самостійно визначають кількість частин у творі та їх межі й виділяють у кожній частині найголовніше. Складений таким чином план записується на дошці. Можливе так зване зворотне планування. Учні пропонується складений і записаний на дошці план. Вони читають текст і ділять його на частини відповідно до плану. Можна записати план непослідовно. Тоді школярам, перш ніж почати працювати, доведеться поставити пункти плану в належній послідовності. Після виконання таких видів роботи учні зможуть приступати до самостійного складання плану. Варто зазначити, що план переказу може складатися як із розповідних, так і з питальних чи називних речень.

Важливим етапом підготовки до написання переказу є аналіз мови, якою написаний текст. У процесі цієї роботи необхідно звернути увагу дітей на точність, виразність, забарвленість окремих слів і виразів. Обов'язково слід зосередити увагу учнів на яскравих словах, образах, які використав автор. Корисно окремі найяскравіші слова й вирази записати в зошити чи на дошку, щоб учні могли використати їх у переказі. Обов'язковою має бути словникова робота, яка полягає не тільки в тлумаченні незрозумілих школярам слів, а насамперед у збагаченні й активізації лексичного запасу дітей. Доцільно спонукати учнів до спостереження за синонімічним багатством прослуханого тексту. Дітям варто запропонувати знайти й записати на дошці синонімічні ряди, використані автором, з'ясувати, з якою метою він їх використав. Учні можуть доповнити синонімічні ряди, а вчитель має спрямувати їх на обов'язкове вживання слів-синонімів у власних переказах, щоб уникнути невиправданих повторів тих самих слів, для точнішого висловлення думки, передачі свого ставлення до того, про що вони писатимуть. Наступним етапом у роботі над написанням переказу є усне складання фрагментів тексту за пунктами плану. Під час цієї роботи вчитель має заохочувати школярів не повторювати зразок та один одного, а створювати індивідуальні варіанти текстів. Письмовому оформленню переказу має передувати орфографічна робота над словами, під час написання яких можуть виникнути труднощі. Їх доцільно записати на дошці, підкресливши орфограми. Перед записуванням переказу активізуються знання учнів про культуру оформлення тексту. У зошити діти записують переказ тексту самостійно. Під час аналізу учнівських робіт педагог повинен обов'язково відзначати і зачитувати найкращі з них.

Структура уроку, присвяченого *написанню твору*, залежить від виду твору та рівня розвитку учнів. Однак, незалежно від виду твору, завжди чітко виділяються три етапи роботи над ним:

1) накопичення матеріалу (спостереження, екскурсії, походи, прогулянки, розглядання картин, читання художніх творів тощо);

2) відбір і розташування матеріалу (обговорення, визначення головного, складання плану);

3) словесне, мовленнєве оформлення, тобто власне складання тексту, його запис, удосконалення, самоперевірка.

Побудова уроків, на яких учні вчать писати твори, залежить від проведеної підготовчої роботи. Однак можна виділити основні етапи таких уроків:

1) повідомлення (чи уточнення) теми і завдань майбутнього твору та обговорення їх з учнями;

2) бесіда з метою впорядкування матеріалу, якщо він накопичений заздалегідь під час спостережень, чи для його накопичення (до прикладу, розглядання картин);

3) складання плану чи його уточнення, якщо він був складений раніше;

4) мовна підготовка до створення тексту: запис необхідних слів, їх складання окремих речень, частин тексту; орфографічна перевірка тощо;

5) записування твору школярами, спостереження педагога за роботою кожного учня, надання індивідуальної допомоги;

6) самоперевірка, вдосконалення тексту, виправлення виявлених недоліків та помилок;

7) зачитування одного-двох кращих творів.

Формування мовленнєвої компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови вимагає урізноманітнення форм організації навчальної діяльності. При цьому перевага надається формам, які створюють таку мовленнєву ситуацію, коли кожний учень має можливість висловитись, проявити себе в комунікативному процесі. Ефективним з таких позицій є *інтерактивне навчання*, організація якого передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, які сприяють формуванню навичок і вмій, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії.

Однак різноманітні методи, прийоми, форми навчання не повинні бути самоціллю. Їх добір і використання слід підпорядковувати змісту й меті навчального предмета, у нашому випадку – формуванню в молодших школярів мовленнєвої компетентності.

Література

1. Асеева М. П., Віннікова С. А. Вчимося писати перекази. 4 клас / М.П.Асеева та ін. — Х. : Країна мрій, 2007.

2. Державний стандарт початкової загальної освіти

3. Дівакова І. Збірник текстів для усних і письмових переказів з української мови. 1—4 класи / І.Дівакова. — Тернопіль : Підручники і посібники, 2002.

4. Дубовик С. Аудіювання на уроках української мови / С.Дубовик // Початкова школа. — 2002. — № 3.

5. Дубовик С. Розвиток діалогічного мовлення школярів на уроках української мови / С.Дубовик // Початкова школа. — 2002. — № 7.
6. Дубовик С. Фонетичні аспекти культури мовленнєвого спілкування молодших школярів / С.Дубовик // Початкова школа. — 2013. — № 6. — С. 3—6.
7. Інтерактивні технології навчання у початкових класах / авт.-упор. І. Дівакова. — Тернопіль : Мандрівець, 2008. —180 с.
8. Каніщенко А. П. Вчимося писати твори: Дидактичний матеріал /А.П.Каніщенко. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2008. — 248 с.
11. Ключко Н. В. Вчимося складати твори. 2—4 класи / Н.В.Ключко. —Х. : Країна мрій, 2010.
12. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1-4 класи. — К. : Видавничий дім «Освіта», 2011. — 392 с.
13. Наумчук М. М. Сучасний урок української мови в початковій школі / М.М.Наумчук. — Тернопіль : Астон, 2001.
14. Петрик О., Грищенко О. Формування діалогічного мовлення учнів 2-4 класів / О.Петрик та ін. // Початкова школа. - 2007. — № 8.
15. Робота з обдарованими дітьми. Сходінки творчого зростання. 1-4 класи : посібник для вчителя / упор. Н. М. Гордіюк. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2006. — С. 16—48.
16. Цєпова І. В. Розвиток навичок мовленнєвої діяльності молодших школярів: аудіювання. Говоріння / І.В.Цєпова. — Веста : Ранок, 2008. —176 с.

УДК 373.31.382.032

ДОБОШ О.М.
Мукачівський державний університет

ГРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Мова – це характерна риса, яка відрізняє людину від інших істот. Це соціальний зв'язок між людьми, засіб для виявлення свого внутрішнього світу і для приймання нового знання.

На сучасному етапі розвитку суспільства й освіти мовні комунікативні здібності, уміння висловитися з конкретного питання стають актуальними як для молоді дітей, школярів, так і для досвідченіших людей, саме тому надзвичайно важливою входить у життя проблема формування україномовної особистості, здатної володіти комунікативними компетентностями в різних соціальних ситуаціях. На сьогоднішній день відбувається переорієнтація процесу навчання рідної мови на розвиток мовної особистості молодшого школяра, формування його комунікативної компетентності. Забезпечення комунікативної компетентності учнів – один із пріоритетів змісту початкової загальної освіти.

Комунікативна компетентність – це здатність вступати в комунікацію, бути зрозумілим, невимушено спілкуватися. Вона передбачає комплексне застосування мовних і немовних засобів, уміння змінювати глибину і коло спілкування, а також вміння інтерпретувати невербальні прояви інших людей.

Комунікативна компетентність формується в умовах безпосередньої взаємодії і є результатом досвіду спілкування між людьми.

Розвиток комунікативної компетентності відбувається в процесі міжособистісної взаємодії з іншими людьми, ознайомлення з культурною спадщиною, спостереження за поведінкою інших людей в процесі комунікації, програвання в уяві комунікативних ситуацій.

Початкова школа надає великі можливості для формування комунікативної компетентності молодших школярів.

Комунікативні здібності - це вміння та навички спілкування з людьми, від яких залежить його успішність. Люди різного віку, освіти, культури, різного рівня психологічного розвитку, що мають різний життєвий і професійний досвід, відрізняються один від одного по комунікативним здібностям. Освічені й культурні люди мають більш вираженими комунікативними здібностями, ніж неосвічені і малокультурні. Багатство і різноманітність життєвого досвіду людини, як правило, позитивно корелює з розвиненістю у нього комунікативних здібностей.

Застосовувані на практиці техніка і прийоми спілкування мають вікові особливості. Так, у дітей вони відмінні від дорослих, а дошкільнята спілкуються з оточуючими дорослими і однолітками інакше, ніж це роблять старші школярі. Прийоми і техніка спілкування людей похилого віку, як правило, відрізняються від спілкування молодих.

Діти більш імпульсивні і безпосередні у спілкуванні, в їх техніці переважають невербальні засоби. У дітей слабо розвинений зворотній зв'язок, а саме спілкування нерідко має надмірно емоційний характер. З віком ці особливості спілкування поступово зникають, і воно стає більш зваженим, вербальним, раціональним, експресивно економним. Удосконалюється і зворотний зв'язок.

Молодший шкільний вік, який нами розглядається, пов'язаний з входженням у шкільне навчання як найбільш систематизовану форму спілкування, з включенням в навчальну діяльність як провідну діяльність даного періоду, що зумовлює перехід від наочно-образного конкретного ситуативного до абстрактного мислення, до вміння виділяти суттєві зв'язки, будувати міркування, робити висновки.

Накопичувати комунікативний досвід людина починає з дитинства. Найприродніший шлях його освоєння - гра. Змінюючись з віком, вона супроводжує дитину все життя. Граючи, дитина вивчає себе, інших, навколишній світ, приміряючи на себе різні ролі, формує свій світогляд, систему оцінок і цінностей. Освоює величезне поле комунікативних засобів переважно також через гру.

Це особливо актуально в молодшому шкільному віці. Гра на цьому етапі відходить на другий план, поступаючись місцем навчальній діяльності (на відміну від дошкільного віку, де ігрова діяльність є провідною), але продовжує суттєво впливати на розвиток дітей. Тому дитині повинна бути надана достатня кількість ігор (розвиваючих, навчальних, синтезованих з новими видами діяльності) як в школі, так і вдома. Крім того, позанавчальна діяльність

молодших школярів повинні будуватися навколо дошкільних видів діяльності: гри, малювання, конструювання, ліплення, найпростішого експериментування та інших занять, що розвивають в першу чергу уяву, безкорисливу цікавість, інтуїтивні засоби пізнання та інші людські здібності, розвиток яких вже почався, але, зрозуміло, не закінчився в дошкільному дитинстві.

Поняття «гра» досить багатогранне. З погляду фізіології і психології, вона є основною формою активної діяльності дитини, що має задовольняти її біологічні потреби: реалізувати вихід надлишкової енергії, проявити себе як особистість, перевірити свої можливості у колективній діяльності, виявити себе певним чином серед ровесників, задовольнити потребу у відпочинку тощо. Для дітей гра – це насамперед захоплива діяльність. У грі всі рівні. Вона посилює навіть для слабких учнів. Більше того, слабкий за мовною підготовкою учень може навіть стати першим у грі: винахідливість і кмітливість у цій справі можуть стати важливішими за знання предмета. Почуття рівності, атмосфера захопленості й радості, відчуття посиленості завдань дають можливість дітям перемогти сором'язливість, яка заважає вживати в мовленні слова англійської мови. На думку окремих учених, гра, з одного боку, – це розвага, вільне заняття, що проводиться заради інтересу: звідси гра є розважальним видом діяльності. З іншого, гра – один із способів передачі знань: у цьому разі вона є формою навчання. А тому, використовуючи гру як засіб збагачення учнів новими знаннями, навичками й уміннями, ми наповнюємо її дидактичним змістом, і гра-розвага перетворюється у навчальний процес на дидактичну гру.

Бажання перемогти мобілізує думку й енергію гравців, створює атмосферу емоційного напруження. Незважаючи на чіткі умови гри й обмеження мовного матеріалу, що використовується, у ній завжди наявний елемент несподіваності. Тому для гри характерна спонтанність мовлення. Мовленнєве спілкування, що охоплює не лише мовлення, а й жести, міміку, має яскраво виражену цілеспрямованість («Я розмовляю, щоб виграти») і має обов'язковий характер.

Гра – це ситуативно-варіативна справа, де створюється можливість для багаторазового повторення мовленнєвого зразка за умов, максимально наближених до реального мовного спілкування з характерними для нього ознаками: емоційністю, спонтанністю, цілеспрямованістю мовленнєвих дій.

Л. В. Артемова поділяє ігри на предметні та сюжетні. Предметні призначені для пізнання певних явищ і закономірностей, крім тих, що містять зв'язки та стосунки між людьми. Сюжетні ігри характеризуються тим, що охоплюють закономірності людської діяльності й спілкування. Вони поділяються на виробничі й тренінгові.

Виробничі ігри, у свою чергу, поділяються на імітаційні, рольові, ділові. Останні є синтезом двох попередніх (імітаційних і рольових), вони найбільш складні. Для проведення ділових ігор потрібен певний досвід, який можна набути у навчальних іграх інших видів.

Рольові відношення у сюжетних іграх прийнято ділити на симетричні й асиметричні. За симетричних рольових відношень комуніканти (учасники гри) є носіями однієї соціальної ролі, наприклад: брат – сестра, учень – учень,

учитель – учитель. Ситуації такого спілкування спрямовані на розвиток умінь будувати взаємовідношення з носієм подібної ролі, обговорювати і вирішувати проблеми в межах загального соціального контексту.

Асиметричні відношення спостерігаються тоді, коли учасники спілкування різняться між собою за соціальними ознаками. Наприклад: учень – учитель, гість – запрошений та ін. Асиметричні відношення впливають і на загальну поведінку відносно ролі та статусу партнера .

Рольові відношення між учасниками гри є основними показниками, що визначають характер емоцій. Залежно від конкретної дидактичної мети нестандартного уроку, індивідуальних вікових і психологічних особливостей дітей сюжетно-рольову гру можна проводити з одним учнем, групою або з цілим класом.

Розвиток комунікативних здібностей у молодших школярів відбувається під час організації таких форм роботи:

- навчальний діалог
- монологічна промова
- словесна творчість і фантазування
- рольові ігри
- інсценування
- пошукова робота з різними джерелами інформації
- творчий переказ
- інтерактивні вправи: «мозковий штурм», «навчаючи – вчуся», «ток – шоу», «інтерв'ю», «дерево рішень», «акваріум», «карусель».
- Гра «Коректор»- виправлення мовних помилок героя.
- співпраця в парах і групах.

Сприятливими для розвитку комунікативних здібностей вважають інсценування, які є різновидом рольової гри. Якщо ролей на всіх не вистачає, декількох учнів можна призначити на роль суфлерів, а іншим, особливо тим, що мають порушення у звуковикові, доручити озвучувати явища природи.

Стимулом для комунікативно спрямованих висловлювань учнів може бути

- дидактична гра
- обговорення можливого розвитку подій у тексті під час читання з передбаченням
- вигадка продовження сюжету
- фантазування про те, « що було б, якби...»

Гра в початковій ланці є засобом пізнання навколишнього світу і себе в ньому, усвідомлення дітьми мети своєї діяльності, опредмечування абстрактних понять, розвитку творчої уяви та здібностей, встановлення людських взаємин. Більшість учителів використовує гру як засіб цілеутворення педагогічної діяльності та інтерпретації її в особистості дії учня.

З кожним уроком ігри повинні змінюватися. Поступово гра, творча композиція слів переростають у справжню навчально-пізнавальну працю.

Гру можна пропонувати на початку уроку. Такі ігри мають збудити думку учня, допомогти йому зосередитись і виділити основне, найважливіше, спрямовувати увагу на самостійну діяльність. Інколи гра може бути ніби фоном

для побудови всього уроку. Коли ж учні стомлені, їм доцільно запропонувати рухливу гру.

Ігри сприяють інтенсивній мовленнєвій практиці. Вони можуть використовуватися на початку уроку чи в кінці для стимуляції, зменшення напруження після контрольної роботи, для зміни діяльності на уроці. Важливо, щоб ігри приносили радість, допомагали тренувати мовлення.

Місце і час проведення ігор на уроці залежать від ряду чинників: підготовки учнів, цілей і умов уроку і т.д. Наприклад, якщо гра використовується в ролі тренувальної вправи при первинному закріпленні, то їй можна відвести 20–25 хвилин уроку. Надалі та ж гра може проводитися як повторення вже вивченого матеріалу. Одна і та ж гра може бути використана на різних етапах уроку.

Дидактичні ігри добираються відповідно до програми і використовуються для ознайомлення дітей з новим матеріалом, для його закріплення, для повторення раніше набутих уявлень, для повнішого і глибшого їх осмислення, засвоєння, формування вмінь та навичок, розвитку основних прийомів мислення, розширення кругозору.

Ігри важливо проводити систематично й цілеспрямовано на кожному уроці, починаючи з елементарних ігрових ситуацій, поступово ускладнюючи і урізноманітнюючи їх із збагаченням словника учнів, із засвоєнням правил гри, розвитку пам'яті, виховання кмітливості, самостійності, наполегливості тощо. Систематичне використання ігор підвищує ефективність навчання, а отже, ре і сприяє формуванню англомовної лексичної компетентності учнів початкових класів.

Отже, проводити ігри, створювати ігрові ситуації потрібно на кожному уроці. Це особливо стосується 1 класу – перехідного періоду, коли учні ще не звикли до тривалої напруженої діяльності. Вони швидко стомлюються, притупляється їхня увага, набридає одноманітність. Тому гра має ввійти в практику роботи вчителя як один з найефективніших методів організації навчальної діяльності першокласників.

Література

1. Артемова Л. В. Вчися граючись / Л. В. Артемова. – Київ : Томіріс, 1990. – С.3 – 5.
2. Грицюк Л.К. Ігри та розваги у навчально-виховному процесі з учнями / Л.К. Грицюк. – Луцьк : Видав. Волин. держ. ун-ту. – 1998. – С. 4 – 7.
3. Жуковская Р.И. Игра и ее педагогическое значение / Р.И. Жуковская. – М. : Просвещение, 1975. – С. 110.
4. Запорожец А.В. Игра и ее роль в развитии ребенка дошкольного возраста / А.В. Запорожец. – М. : Просвещение, 1978. – 235 с.
5. Кудикіна Н.В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі : [монографія] / Н.В. Кудикіна. – К. : КМПУ, 2003. – 272 с.
6. Томиткін Є. Гра у становленні особистості дитини / Є. Томиткін, Л. Нагай // Початкова школа. – 1997. – № 6. – С. 41 – 43.
7. Щербань П. Дидактичні ігри в навчальному процесі / П.Щербань // Початкова школа. – 1997.- № 9. – С.18.

**ОСОБЛИВОСТІ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ ДО ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ**

У статті подано аналіз особливостей організації освітнього процесу у вищій школі в умовах компетентісного підходу щодо підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності у зв'язку із зміною функції викладача з метою забезпечення «суб'єкт-суб'єктних» відносин. Висвітлено рекомендації за підсумками теоретико-методичного семінару з питань використання активних та інтерактивних методів і прийомів організації пізнавальної діяльності студентів на лекціях та заняттях практичного характеру.

Ключові слова: компетентності ключові та предметні, інтерактивне навчання, спонукально-організаційна функція викладача.

Постановка проблеми. Реалізація сучасних завдань освіти залежить від рівня підготовки майбутніх вихователів, учителів, викладачів. Фундаментальну наукову, загальнокультурну, професійну підготовку фахівців, які мають визначати темпи й рівень науково-освітнього, соціально-культурного та економічного прогресу, забезпечувати формування інтелектуального потенціалу нації та всебічний розвиток особистості як найвищої цінності суспільства повинна вища педагогічна освіта.

Євроінтеграційні процеси в Україні вимагають орієнтацію системи вищої освіти на підготовку фахівців із високим рівнем професійної компетентності, конкурентоспроможних і мобільних на ринку праці, які вільно володіють професією та орієнтуються в суміжних галузях діяльності, готові до постійного професійного росту, соціальної та професійної мобільності.

Оновлення вищої освіти відповідно до означених вище проблем повинно відбуватися шляхом перенесення уваги з процесу навчання на його результат, переорієнтацією змісту й організації навчання на компетентісний підхід і пошуком ефективних механізмів його запровадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми формування професійної компетентності майбутніх фахівців у процесі навчання у вищому навчальному закладі стали предметом наукових дослідження В. Баркасі, І. Бондаренко, Н. Босак, М. Васильєвої, С. Вітвицької, О. Вознюк, Л. Голованчук, І. Дроздової, О. Дубасенюк, А. Журавльова, Л. Карпової, С. Козак, М. Левківського, О. Мамчич, А. Маркової, Г. Мельниченко, Г. Мухамедзянової, О. Палій, Л. Петровської, О. Пометун, Л. Пуховської, С. Савельєвої, Н. Саєнко, С. Сисоєвої, Н. Тализіної, Л. Шевчук.

Метою статті є визначення особливостей компетентісного підходу до підготовки майбутніх педагогів під час їхнього навчання у вищому навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу. Під поняттям компетентнісний підхід розуміється спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості [1].

Сучасні світові тенденції, що характеризуються переходом до інформаційного суспільства, де пріоритетним є реалізація не лише мети так званої «знаннєвої педагогіки»: просте накопичення студентами знань та предметних умінь і навичок, а й формування уміння вчитися, оволодіння навичками пошуку інформації, здатності до самонавчання упродовж життя, де ці новоутворення стають визначальною сферою професійної діяльності людини, зосереджують увагу науковців на проблемі формування професійної компетентності [2].

Ще однією особливістю сучасного життя, що концентрує увагу на компетентнісному підході і вимагає від вищої школи надати молодій людині елементарні можливості інтегруватися в різні соціуми, самовизначатися в житті, активно діяти, бути конкурентоспроможною на світовому ринку праці, є актуалізація глобалізації усіх сфер життєдіяльності особистості і суспільства в умовах загальноцивілізаційних тенденцій сучасного світу [3].

З огляду на вище зазначене, підготовка компетентних педагогів є одним із пріоритетних завдань сучасної вищої педагогічної освіти, яке полягає не лише в тому, щоб дати професійні знання, а й у тому, щоб підготувати фахівця, який глибоко розуміє і знає свою роль у суспільстві, вміє творчо використовувати здобуті знання на практиці, вміє працювати з людьми, у колективі, цінує колективний досвід, прислухається до думки колег, критично оцінює досягнуте, готовий до навчання впродовж всього життя.

Головною метою вищої освіти, - на думку І.А.Зязюна, - має бути становлення цілісної і цілеспрямованої особистості, готової до вільного гуманістичного орієнтованого вибору й індивідуального інтелектуального зусилля, що володіє багатofункціональними компетентностями [4, с. 13].

Отже, сьогодні важливо бути і кваліфікованим, і компетентним фахівцем. Компетентний фахівець відрізняється від кваліфікованого тим, що він реалізує у своїй роботі професійні знання, уміння та навички; завжди саморозвивається та виходить за межі своєї дисципліни; досконало володіє фаховими предметними знаннями; займає активну громадянську позицію; вважає свою професію великою цінністю.

На думку Л. Коваль, у професійно-педагогічній освіті перехід на компетентнісно орієнтовану підготовку розглядається в двох аспектах. По-перше, відбувається модернізація змісту професійної освіти, що передбачає його відбір і структурування з одночасним визначенням результативної складової освітнього процесу – набуття студентами компетентностей. По-друге, постає потреба навчити майбутніх педагогів цілеспрямовано формувати в учнів ключові та предметні компетентності [5, с. 46].

Компетентнісний підхід розглядається науковцями як спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і

предметних компетентностей особистості і який скеровує освіту на формування цілого набору компетентностей (знань, умінь, навичок, ставлень тощо), котрими мають оволодіти вихованці, учні, студенти під час навчання. Він переміщує акценти в площину формування й розвитку в того, хто навчається здатності практично діяти і творчо застосовувати набуті знання і досвід у різних ситуаціях. Це впливає на зміну функції викладача в навчальному процесі: з інформаційної на спонукально-організаційну. У першому випадку він відігравав роль «ретранслятора знань», а в другому – організатора освітньої діяльності. Змінюється й модель поведінки студента – від пасивного засвоєння знань до дослідницько активної, самостійної та самоосвітньої діяльності. Процес учіння наповнюється розвивальною функцією, яка стає інтегрованою характеристикою навчання. Така характеристика має сформуватись у процесі навчання і включає знання, вміння, навички, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості [6].

Тому, компетентнісний підхід до навчання у вищій школі вимагає нових акцентів щодо технологій, методів і засобів навчання. Перевагу слід надавати тим із них, які містять комунікативно-ситуативні завдання, завдання, що вимагають залучення досвіду студентів, наближені до життя, майбутньої педагогічної діяльності, стимулюють їхню активну мисленнєву діяльність.

З метою реалізації вище зазначених завдань, в Мукачівському державному університеті професорсько-викладацьким складом кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти для науково-педагогічних працівників було проведено теоретико-методичний семінар «Методичні особливості ефективної організації освітнього процесу у вищій школі», метою якого було закріпити та розширити компетентності викладачів щодо сучасних особливостей організації освітнього процесу у вищій школі, а саме: забезпечення якості освітніх послуг, розвиток інструментальних, загальних та професійних компетентностей майбутніх фахівців в умовах входження освітньої системи в європейський освітній простір, зменшення контактних годин та збільшення годин на самостійну роботу студентів.

Учасники семінару брали активну участь в обговоренні наступних питань:

1. Теоретичні основи процесу засвоєння навчального матеріалу, формування умінь, навичок, компетентностей.
2. Академічна лекція в системі професійної підготовки студентів.
3. Види семінарів, вимоги до їх організації та проведення.
4. Технологія і техніка підготовки та проведення практичного, лабораторного заняття.
5. Лекція як активна форма організації навчання у вищій школі
6. Ефективні форми, методи та прийоми організації семінарських, практичних та лабораторних занять у вищій школі.

Жваву дискусію викликало обговорення питань щодо активних форм лекційного заняття, зокрема, проблемної, бінарної лекції, лекції-провокації, лекції-конференції, лекції-«прес-конференції», міні-лекції, лекції-візуалізації тощо.

З метою максимізації потенційних пізнавальних сил студентів, формування ключових та професійних компетентностей, під час проведення занять практичного характеру доцільно використовувати інтерактивне навчання, «прес»-метод, методи «мікрофон», «коло ідей», «акваріум», «займи позицію», «ажурна пилка», «мозкова атака» (брейнстормінг), метод кейсів (вирішення практичних проблем), «метод мислення з використанням кольорів», дидактичну гру «старт-фініш», «термінологічне доміно», розігрування ситуації у ролях і т. ін.

На семінарі було акцентовано увагу на тому, що саме інтерактивне навчання та активні методи організації пізнавальної діяльності студентів створюють умови для організації освітнього процесу за умови постійної, активної взаємодії всіх його членів. Аналізуючи свої дії та дії партнерів, учасники освітнього процесу змінюють свою модель поведінки, більш усвідомлено формуються їх компетентності.

Висновки. З позицій компетентнісного підходу рівень освіти визначається здатністю фахівця вирішувати проблеми різної складності на основі наявних знань та досвіду. Викладачам вищих навчальних закладів, організовуючи навчально-пізнавальну аудиторну та самостійну діяльність майбутніх педагогів, необхідно використовувати сучасні інтерактивні, проблемні, дослідницькі технології, методи, засоби, з метою формування у них ключових (життєвих) та предметних (галузевих) компетентностей.

Література

1. Грозан С. Компетентнісний підхід як складова частина підготовки майбутнього вчителя музики до професійної самореалізації / С. Грозан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kspu.kr.ua/ua/ntmd/konferentsiy/2-mizhnarodna-internet-konferentsiya-2014/section-4-5-6/1282-kompetentnisnij_pidxid_yak_skladova_chastina_pidgotovki_majbutnogo_vchitelya_muziki_do_profesijno%D0%87_samorealizaci%D0%87.
2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи [текст] // Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
3. Кремень В. Г. Нові вимоги до якісної освіти [текст] / В. Г. Кремень // Освіта України. – 2006. – № 45-46. – С. 6–7.
4. Зязюн І. А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи [текст] // Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи: [монографія] / І.А. Зязюн. – К.; Глухів : РВВ ГДПУ, 2005. – С. 10–18.
5. Коваль Л. В. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи: технологічна складова : монографія [текст] / Л. В. Коваль. – Донецьк : Юго-Восток, 2009. – 375 с.
6. Химинець В. Компетентнісний підхід до професійного розвитку вчителя [текст] / В. Химинець // Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakinpro.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49>.

СУРЖИК ЯК ОДИН З РІЗНОВИДІВ МОВНИХ ДЕВІАЦІЙ У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ

Сучасний розвиток українського суспільства в контексті євроінтеграції зумовлює зростання національної свідомості, підвищення вимог до культури мовлення та спілкування. Тому важливо підносити мовленнєву культуру, насамперед, серед молоді, яка здобуває вищу освіту.

Питання комунікативної компетентності в мові безперечно актуальне, адже підвищення рівня мовленнєвої культури у професійному спілкуванні й досі є об'єктом обговорення та пильної уваги всіх небайдужих людей до можливостей слова та престижу мови своєї нації.

Мовленнєва культура – це важливий показник розумового розвитку людини та її культурного рівня. Адже культура поведінки, мовлення і спілкування в житті перебувають у єдності.

Іноді чистоту і правильність мовлення спотворюють різні мовні девіації (відхилення). Ми ж акцентуватимемо свою увагу на аналізі тих спотворень нашої мови, що виникають внаслідок використання суржику.

Суржик - це ненормативне мовлення українців, яке увібрало в себе елементи російської мови, насамперед, лексичні та, меншою мірою, фонетичні та граматичні. Він є, так би мовити, «низьким стилем» у сучасній українській мові.

Вивченням інтерферем (мовних елементів та різних засобів, що не відповідають літературній нормі) займалися провідні мовознавці (Н.Бабич, С.Караванський, Л.Масенко, М.Пентилюк, О.Пономарів, О.Сербенська та ін.). Вони виділяють різновиди суржику, визначають сфери його функціонування та аналізують його загальнокультурні та лінгвістичні ролі. Проте проблема вивчення суржику в контексті мовленнєвої культури потребує глибшого вивчення.

Інтерферемність може виникати на фонетичному рівні (спотворення вимови звуків та звукосполучень), акцентуаційному (неправильне наголошування слів), лексичному (порушення слововживання), морфологічному (плутанина граматичних форм, нечітке розрізнення граматичного значення слів та неправильне словотворення), синтаксичному (порушення у граматичній організації словосполучень та речень) та ін. Нагромаджуючись, інтерферемі утворюють різні комбінації, через що мова втрачає свою правильність і перетворюється на суржик.

Це відхилення характеризується такими особливостями:

- вживання русизмів замість нормативних українських відповідників: *да* – «так», *канешно* – «звісно», *даже* – «навіть» та ін.;
- утворення найвищого ступеня порівняння прикметників і прислівників за зразком російської мови: *самий головний* – «найголовніший» тощо;

- слова та вирази, кальковані з російської мови: *міроприємство* – «захід», *приймати участь* – «брати участь» та ін.;
- порушення дієслівного керування, вживання прийменників та відмінків за російським зразком: *на українській мові* – «українською мовою» тощо;
- «українізовані» форми російських дієслів: *получив* – «отримав», *щитав* – «рагував» ;
- змішування українських і російських форм неозначених займенників: *чого-то* – «чогось»;
- утворення від українських дієслів активних дієприкметників за російським зразком: *прийшовший* – «той, що прийшов» та ін.

Спілкування такою змішаною мовою спотворює інформацію, оскільки мовець вживає слово в лише йому відомому значенні й у формі, яка не відповідає загальноприйнятим граматичним нормам.

Особливо потерпає від суржику усне українське мовлення. На думку проф. Л.Масенко, 90% відхилень в мові східних українців становлять російські слова, які вимовляють українською. У західних українців рівень ураження мовними покручами може становити 30-40%.

Майбутнє суржику в Україні залежатиме від рівня освіченості українців, адже, що освіченіша людина, то менш засміченою буде її мова. «*Немає людини, яка б не робила помилок, але той, хто виправляє свої помилки, — мудрець*», - говорить китайська мудрість.

Мова – одна з основних ознак нашої національної самобутності, своєрідний генетичний код нації. Тому важливо дбати про її чистоту, збереження, оскільки з утратою рідної мови руйнується сам спосіб світосприймання, національного мислення.

Література

1. Караванський С. Пошук українського слова, або Боротьба за національне «я» / С.Караванський. - К. : Видавничий центр «Академія», 2001.
2. Масенко Л. Мовно-культурна ситуація в Україні (Соціопсихологічні чинники формування) / Л.Масенко // Дивослово. - 2001. - №10. - С. 7–10.
3. Мацюк Р. Суржик для інтелігенції: довідник з історії найновішого поступу / Р.Мацюк. - 2001. - Л., 2002.
4. Пономарів О. Стилїстика сучасної української мови / О.Пономарів. - К. : Либідь, 1993.
5. Сербенська О. Суржик: «низька мова», безлад чи мовна патологія? / О.Сербенська // Мовні конфлікти та гармонізація суспільства. - К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2002.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПЕДАГОГА

У передачі інформації безперечним є значення мови, мовлення. Усне мовлення має допоміжні засоби. Вони виступають під час спілкування як факультативні компоненти і в жоден з моментів процесу комунікації не замінюють усне мовлення. Такими засобами є: сприйняття реальної ситуації чи уявлення про неї, наочність, міміка, пантоміміка, жести, інтонація, темп мовлення тощо.

Немовні компоненти спілкування можна поділити на кілька типів залежно від їхньої ролі в процесі спілкування: «пошукові» компоненти, які враховуються мовцем і слухачем для орієнтації на тому етапі, що передує власне спілкуванню; сигнали, які використовують для корекції вже сталого спілкування; регулятори, що поділяються на сигнали, які виходять від слухача і підтверджують розуміння, і сигнали, що йдуть від комунікатора і «запитують» слухачів про розуміння; модуляції спілкування, тобто реакції мовця і слухачів на зміну умов спілкування.

Особливістю усного мовлення педагога є те, що його зміст сприймається учнями по двох каналах — звуковому (через звучне слово, інтонацію) і візуальному (через міміку, жести, рухи вчителя). Міміка, поза, рухи тіла вчителя, який говорить, підсилюють значеннєву місткість, виразність, емоційну змістовність його мовлення, якоюсь мірою є наочним виявленням ставлення вчителя до предмета власного мовлення [2].

Візуальний канал надає учням інформацію про робоче самопочуття вчителя, його бажання (чи небажання) спілкуватися з учнями, повагу (чи неповагу) до них. Педагог повинен розвивати в собі вміння контролювати зовнішній вигляд під час спілкування, інтерпретувати реакцію слухачів на особливості своєї міміки, рухів тіла, жестів.

На практиці люди використовують обидві «мови» і весь час здійснюють трансляцію з однієї мови на іншу. Однак постійно залишається відкритим питання — чи точний переклад? От чому хрестоматійними в педагогіці стали заповіді: «Потрібно вміти читати на людському обличчі, на обличчі дитини, і це читання може бути навіть описане в спеціальному курсі. Нічого хитрого, нічого містичного немає в тому, щоб по обличчю дізнаватися про деякі ознаки щиросердечних рухів». І далі — про те, що треба не тільки читати, а й бути доступним до читання. «Педагогічна майстерність полягає й у постановці голосу вихователя, і в управлінні власним обличчям... Педагог не може не грати. Не може бути педагога, що не вмів би грати...» [1; 3].

Людські емоції мають під собою органічну основу. Однак по обличчю дитини ще важко зробити висновок про його переживання. Пізніше виразні рухи соціалізуються.

У процесі навчання для встановлення і підтримки контакту педагог використовує безліч допоміжних засобів, що не мають конвенціонального

(умовного) характеру і не сприймаються слухачем як якісь спеціальні засоби. У процесі навчання для встановлення і підтримки контакту педагог використовує безліч *невербальних засобів*, а саме:

- *напрямок погляду мовця*. Так, якщо людина відводить погляд, якщо погано ставиться до співрозмовника. Але якщо дивиться у вічі — то вона розуміє іншого і зацікавлена у його думці;

- *рухи та пози тіла* (пантоміміка) допомагає передавати вербальну інформацію, дозволяє виділити головне, малює образ, підкреслює зміст того, про що йде мова. Красива, виразна постава педагога виражає внутрішню гідність особистості, привертає увагу до неї. Пряма хода, зібраність говорять про впевненість педагога у своїх силах, знаннях. У той час як сутулість, опущена голова, руки, що звисають свідчать про внутрішню слабкість людини, її непевності в собі.

Учитель має виробити манеру правильно стояти перед учнями на уроці (ноги на ширині 12—15 см, одна нога трохи висунута вперед). Усі рухи й пози повинні відзначатися витонченістю і простотою. Естетика пози не терпить поганих звичок: похитування вперед — назад, тупцювання, манера триматися за спинку стільця, крутити в руках сторонні предмети, почухувати голову, терти носа, тримати себе за вухо та ін. [4];

- *тілесний контакт*, що виражається у різноманітних формах – поштовхи, поплескування, поглажування, тощо. Відомо, у взаємодії з дитиною є особливо важливими і дієвими;

- *орієнтація та розташування в просторі*, може змінюватися в залежності від ситуації. Положення педагога обличчям до класу, зменшення дистанції створює ефект довіри. Рекомендуються рухи вперед та назад по аудиторії, а не в сторони. Крок уперед підсилює значимість спілкування, допомагає зосередити увагу аудиторії. Відступаючи назад, мовець ніби дає відпочити слухачам;

- *дистанція між людьми, що спілкуються*. Міжособистісний простір (або дистанція спілкування) — відстань між тими, хто спілкується, також суттєво впливає та є ознакою характеру взаємодії. Прийнято вважати дистанцію до 45 см інтимною, 45 см — їм 20 см — персональною, 1 м 20 см — 4 м — соціальною, 4—7 м — публічною. Більша відстань не дає можливості чітко сприймати міміку, ще більша — жести й рухи корпусу. Це призводить до появи бар'єрів у спілкуванні. Зміна дистанції — прийом привертання уваги під час занять. Скорочення дистанції збільшить силу впливу;

- *кивки головою*, використовуються для схвалення або підтвердження чогонебудь, а також як сигнал, що дає партнеру підставу вступити в діалог. Використання різних *форм реакцій* на відповіді учнів надає вчителю можливість керувати їхньою пізнавальною діяльністю, спонукати до глибшого аналізу, самоаналізу, мотивувати їх включення до діалогу з іншими учнями в класі;

- *зовнішній вигляд* має за мету повідомити про себе. Через свій імідж людина інформує про свій соціальний стан, вид діяльності, самооцінку тощо;

• *хода* також має значення адже вона несе також інформацію про стан людини, її здоров'я, настрій. Дисгармонія в ході сприймається не на користь педагогові;

• *вираз обличчя (міміка)* — мистецтво виражати власні думки, почуття, настрої, стани рухом м'язів обличчя. Нерідко вираз обличчя й погляд справляють на учнів сильніший вплив, ніж слова. Жести й міміка, підвищуючи емоційну значущість інформації, сприяють кращому її засвоєнню. Обличчя й жести педагога повинні демонструвати лише те, що стосується до справи, сприяє розв'язанню навчально-виховних завдань. Звичайно вираз обличчя повинен відповідати характеру мовлення, відносин. Він, як і весь зовнішній вигляд, повинен виражати впевненість, схвалення, осуд, невдоволення, радість, замилювання, байдужість, зацікавленість, обурення — у десятках варіантів. Широкий діапазон почуттів виражає посмішка, що свідчить про духовне здоров'я і моральну силу людини;

• *жести*. Жест педагога має бути органічним і стриманим. Без різких, широких змахів і гострих кутів. Кращі круглі жести і скупа жестикуляція.

Жести можуть виконувати кілька функцій: брати участь у комунікаційних процесах замість вербальних засобів (комунікативні жести), підсилювати вербальні засоби. У цих випадках жести довільні й призначені для передачі інформації. Жести можуть бути і мимовільними, коли вони відображають емоційні особливості суб'єкта, його ставлення до того, що відбувається: недовіру, зосередженість, невдоволення, радість, незнання, розгубленість, пригніченість. Такими жестами керувати досить складно і саме з них можна визначити справжній стан людини, який вона хотіла б приховати.

Для демонстрації своєї впевненості, самовладання, компетентності треба систематично не тільки спостерігати, а й контролювати міміку і жестикуляцію, підкоряючи їх встановленим цілям;

• *погляд* (візуальний контакт) виконує у стосунках з учнями таку важливу функцію, як емоційне живлення. Відкритий, природний, доброзичливий погляд прямо в очі важливий не лише для встановлення взаємодії, а й для задоволення емоційних потреб людини. Погляд передає наші почуття. Учень найбільш уважний, коли вчитель дивиться йому прямо в очі, і найбільше запам'ятовує саме те, що сказано в такі хвилини. Тому треба пам'ятати, що візуальний контакт з учнями повинен бути постійним. І найбільше він потрібен, щоб учні відчували доброзичливе ставлення вчителя та його підтримку. Дуже важливо, щоб учні під час відповіді бачили вчителя уважним, зацікавленим, а не байдужим. Тому вчитель має зосередити увагу на учневі, який відповідає. Це дасть йому змогу краще зрозуміти не тільки те, що говорить учень, а й те, що він хотів, але чомусь не зміг сказати. Намагаючись зрозуміти учня, перебіг його думки, вчитель може побачити раціональні і помилкові моменти в його відповіді, розпочинає внутрішній діалог з ним, результатом якого буде його реакція на почуте;

• *паравербальні та екстравербальні сигнали*. Зміст висловлювання може змінюватися в залежності від того, яка інтонація, ритм. Тембр голосу були використані в його передачі.

У цілому можна констатувати, що «позитивний клімат» в аудиторії забезпечують такі немовні компоненти спілкування, як: високий ступінь контакту очей, посмішки, стверджувальні кивки, інтенсивні рухи рук, нахил корпусу вперед, орієнтація тіла у бік слухачів (той, хто говорить, не повертається до них під кутом).

Не має сумніву в тому, що невербальні засоби комунікації суттєво впливають на педагогічне спілкування, допомагають педагогу ефективно розв'язувати педагогічні завдання. Неуважність до володіння цими засобами та використання їх обертається байдужістю учнів до вчителя та до навчання.

Література

1. Бутенко Н.Ю. Комунікативна майстерність викладача : навч. посібн. / Н.Ю. Бутенко. – К. : КНЕУ, 2005. – 336 с.
2. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении : Кн. для учителя / В.А.Кан-Калик. – М. : Просвещение, 1987. –
3. Педагогічна майстерність [Текст] : підручник / І. А. Зязюн [та ін.] ; за ред. акад. АПН України І. А. Зязюна ; Акад. пед. майстерності. - 3-тє вид., доп. і перероб. - К. : Богданова А.М., 2008. - 376 с. : іл.
4. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності [Текст] : навч. посібник для студ. вищих пед. навч. закл. / В. А. Семиченко. – К. : Вища школа, 2004. - 336 с.

УДК 372.36:372.85:372.46

ПИНЗЕНИК О.М.
Мукачівський державний університет

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРОЦЕСІ ПРОПЕДЕВТИКИ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ В ДОШКІЛЛІ – БАЗИС УСПІШНОГО НАВЧАННЯ ПЕРШОКЛАСНИКА

Проблема наступності у системі знань про природу дітей дошкільного та молодшого шкільного віку є однією з актуальних у вітчизняній і зарубіжній педагогіці. З цією проблемою пов'язані завдання формування мовленнєвої компетентності у процесі пропедевтики природничої освіти протягом дошкільного дитинства.

Пропедевтика від грец. προαίδενο – попередньо навчаю – вступ в будь-яку науку, стислий, системний виклад науки в елементарній формі, підготовчий курс, введення в будь-яку науку [3].

Пропедевтика природничої освіти в дошкільлі передбачає здійснення наступних завдань:

- формування чуттєвого досвіду у процесі сприймання об'єктів та явищ природи;
- застосовування методів і прийомів, які є характерними для дошкільля (спостереження, гра тощо);

– використання різноманітних форм організації навчально-пізнавального процесу (ігри, споглядання, екскурсії тощо);

– надавання переваги завданням практичного характеру.

Освіченість дошкільника у природничій сфері включає в себе три цілісності, які є власним продуктом особистості – «образ світу», «образ я», «образ я у світі» (О. Леонтьєв, С. Смирнов, В. Ільченко, С. Подмазін). Особистісна орієнтованість природознавчої дошкільної освіти характеризується, насамперед, наявним в дитини «образом світу» – цілісної системи знань про природне, створене людиною та суспільне довкілля. За допомогою образу світу дошкільник осмислює своє буття в природі, у предметному світі, світі інших людей, формує свою самосвідомість, набуває здатності до самооцінки та рефлексії, що є основою мовленнєвого розвитку.

З системністю знань пов'язане їх розуміння, адже воно досягається через включення нових знань у цілісність. Оскільки розуміння є природним станом буття людини (Х.-Г. Гадамер, М. Хайдеггер), досягнення цілісності знань дітей є необхідною умовою їх здоров'я, виховання у них екологічної культури. Криза цивілізації не є чимось зовнішнім по відношенню до людства, вона є наслідком сегментованого бачення людиною реальності, застосування недопустимих технологій, що є, в свою чергу, наслідком сучасної освіти, її вузькопредметності, це призводить до розчленування свідомості дитини у процесі пізнавальної діяльності.

Таким чином, проблема формування мовленнєвої компетентності у процесі пропедевтики природничої освіти в дошкільлі пов'язана з вирішенням задач формування цілісності змісту освітньої галузі та методичної системи його втілення в навчальний процес ДНЗ, що має не тільки педагогічне, а й соціальне значення.

Природа оточує дитину з ранніх років. К.Д.Ушинський вважав логіку природи найдоступнішою, найбільш наочною і корисною для дитини. Саме безпосереднє спостереження навколишньої природи «складе ті первинні логічні вправи думки, від яких залежить логічність, тобто істина самого слова, і з яких потім витечуть само собою логічне мовлення і розуміння граматичних законів». Щоб удосконалювати думку і слово дитини, необхідно збагачувати її душу повними, вірними, яскравими образами природи, тому що усе, «що є в мовленні логічного, виникає із спостережень людини над природою» [5].

Спілкування з природою сприяє розширенню словникового запасу у дитини, практичному опануванню навичок словотворення, сприятливо впливає на розвиток зв'язного, фразового мовлення. При цьому діти практично опановують навички словозміни: узгодження слів в роді, числі, відмінку.

У процесі систематичних, цілеспрямованих спостережень у дитини розширюється кругозір, розвивається допитливість, зорова, слухова і вербальна пам'ять, удосконалюються розумові процеси. Діти вчаться думати і відповідати на запитання, аргументуючи свої висловлювання, що позитивно впливає на розвиток зв'язного мовлення.

Дитина за допомогою дорослих вчиться знаходити і правильно визначати словом причинну і часову залежність, послідовність, взаємозв'язок предметів і

явищ природи. Малюк вчиться аналізувати, міркувати, розповідати, описувати, що є одним з ведучих і вирішальних чинників успішного навчання в школі, адаптації дитини в товаристві однолітків, в соціумі, що постійно змінюється.

Вміння спостерігати, що виробляється в процесі пізнання природи, народжує звичку робити висновки, виховує логіку думки, чіткість і красу мови.

У процесі шкільного навчання природа вивчається опосередковано. Об'єктом її пізнання є соціальний досвід, в якому зафіксовані знання про об'єктивну реальність у вигляді певних їх видів. Між цими двома джерелами, що є об'єктами, звідки черпають зміст освіти, існує найбільша методологічна суперечність: суперечність між об'єктом і суб'єктом, між нескінченністю природи та обмеженістю, скінченністю тієї її частини, яка пізнана людством на певному етапі розвитку суспільства.

Перший клас школи – це своєрідна сходинка в системі початкового навчання. З одного боку, шестилітні учні за своїм статусом – школярі, які навчаються за чітко визначеними вимогами навчальних програм, підручниками у певних часових нормах. А з іншого, – це діти, які за своїм віком перебувають на межі вікових періодів – дошкільня і молодшого шкільного. Саме це зумовлює тривалу перебудову їхньої психіки, складність адаптації до умов шкільного навчання.

Дотримання принципу наступності значно полегшує адаптацію дитини до виконання нової ролі – школяра. В.О.Сухомлинський вказував, що «школа не повинна вносити різкий перелом у життя дітей. Нехай, ставши учнем, дитина продовжує робити сьогодні те, що вона робила вчора. Нехай нове з'являється в її житті поступово і не приголомшує зливою вражень» [4].

Дотримання наступності у роботі з формування природничих знань дошкільної і початкової ланок системи освіти передбачає в умовах навчання у початковій школі врахування того рівня її розвитку, з яким вона прийшла до школи, опора на нього.

У цьому процесі слід закріпити і розвинути всі позитивні надбання дошкільного дитинства: пізнавальну активність, рухливість, відкритість, контактність, схильність до наслідування і водночас до фантазії, словотворення та ін.

Шестилітній першокласник за рівнем свого розвитку значною мірою залишається дошкільником. І це виявляється в особливостях мислення, пам'яті, нестійкості уваги, нетривалості вольових зусиль, слабкості координації м'язів, відсутності стійкої мотивації до навчання, невмінні самостійно працювати [3].

У працях психологів В. Клименко, Г. Люблінської, О. Скрипченко та інших зазначається, що навчання у першому класі має бути побудовано з врахування психологічних особливостей розвитку шестирічних дітей. Першокласники ознайомлюються з навколишнім світом на уроках курсу «Я і Україна», у якому синтезуються суспільні і природничі знання. А отже у змісті, методах та формах навчання курсу «Я і Україна» повинні бути закладені ідеї сприяння всебічному розвитку школярів, забезпечення повноцінного переходу до провідної в перспективі навчальної діяльності і формування особистості в кризовий – від дошкільного до шкільного дитинства – період. У процесі

пізнання природи дошкільники отримують знання, доступні для безпосереднього сприймання (рослини, тварини тощо). У початковій школі додаються знання, недоступні для безпосереднього сприйняття (історичні факти, географічні уявлення тощо).

Таким чином, природа слугує ефективним засобом мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку за умови спеціально організованого педагогічного впливу. Він передбачає, по-перше, систематичне залучення дітей до спостережень за природними явищами та об'єктами, в ході яких вони засвоюють назви цих об'єктів, їх якостей та властивостей, а також пов'язаних з ними дій. Спостереження за явищами природи, рослинами чи тваринами доцільно об'єднувати в тематичні цикли з декількох спостережень, які слід проводити повторно по кілька разів з певними елементами новизни та ускладненнями. По-друге, педагогічний вплив забезпечує наповнення мовленнєвого середовища дитини зразками вживання в мовленні нових слів. Цьому допомагають спеціально підібрані твори дитячої художньої літератури природничого змісту [1].

Систематичні спостереження за явищами природи, що супроводжуються порівнянням, метафорами, епітетами, котрі завжди є в поезії і народній творчості, викликають у малюків переживання, бажання наслідування. Такі інтонаційні засоби, як сила голосу, темп, логічний наголос, паузи, мелодія, допомагають малюкам зрозуміти зміст творів, а використані означення обов'язково перейдуть згодом в активний словник дитини. По-третє, здійснюючи педагогічний вплив, вихователь створює умови для активізації набутого дитиною досвіду шляхом залучення її до спілкування з дорослими та однолітками в різноманітних цікавих їй видах діяльності (предметно-практичної, ігрової, зображувальної тощо), стимулюючи індивідуальну і колективну мовленнєво-комунікативну активність. При цьому важливо, щоб змістовий аспект різних видів діяльності теж був пов'язаний із природою: догляд за рослинами, малювання дощукі чи снігу, розігрування казки про тварин тощо.

Отже, формування мовленнєвої компетентності у процесі пропедевтики природничої освіти в дошкільному дитинстві є основою успішного навчання першокласника, а спілкування з природою – це надійне джерело мовленнєвого розвитку дітей, який відбувається за умови педагогічно доцільного керівництва з боку дорослого.

Література

1. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку / А.М. Богуш. - К. : «Слово», 2004. - 344 с.
2. Кравченко В. Природа як засіб мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку / Валентина Кравченко // Вісник Інституту розвитку дитини. - 2011. - № 3-4. – С. 11-13.
3. Навчання і виховання 6-річних першокласників : 36 статей / Упоряд. К.С.Прищепа. – К. : Р. Ш., 2008. – 202 с.
4. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В.О.Сухомлинський // Вибр.тв.: В 5 т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т.1. – С.53.
5. Ушинський К.Д. Твори в 6-ти томах. Т. 2 / К.Д.Ушинський – К., 1994. – 500 с.

**ПСИХОТРЕНІНГ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Успішна участь особистості у суспільних процесах, задоволення власних практичних потреб залежить від її здатності до ефективної комунікації. Отже, пріоритетною стає проблема формування комунікативної компетентності як провідного компонента у структурі загальної підготовки і розвитку особистості. Актуальність комунікативного аспекту мовної освіти зумовлюється передусім суспільними потребами, адже без належного розвитку навичок ефективного спілкування неможливе повноцінне функціонування різних складників суспільної інфраструктури. Ф. Бацевич звертає увагу на те, що комунікативна компетентність перебуває на найвищому щаблі ієрархії основних типів компетенції людини, оскільки поєднує в собі всі інші - мовну, предметну, культурну [1].

Дослідження О.Горошкіної, А.Нікітіної, М.Пентилюк складають концептуальні засади формування комунікативної компетентності. розкривають Основні ідеї методики навчання культури мови, лінгводидактичні аспекти комунікативного розвитку представлені у працях М.Вашуленка, Н.Подлевської, Л.Скуратівського, М.Стельмаховича тощо. Більшість науковців (Б. Ананьєв, Г. М. Андрєєва, О. Леонтєв, Л.Мітіна, В.Шепель та ін.) комунікативну компетентність розглядають у зв'язку із вивченням взаємодії людей, знаннями й уміннями як особистісну якість і поведінку, яка проявляється у стосунках, у спілкуванні. На думку Є.Руденського комунікативна компетентність особистості складається із таких здатностей, як: створювати соціально-психологічний прогноз комунікативній ситуації у якій доведеться спілкуватися; соціально-психологічно програмувати процес спілкування, спираючись на своєрідність комунікативної ситуації; «вживатися» у соціально-психологічну атмосферу комунікативної ситуації; здійснювати соціально-психологічне управління процесами спілкування у комунікативній ситуації [5].

«Комунікативна компетентність» визначається у словнику, як орієнтація в різноманітних ситуаціях спілкування, здатність ефективно взаємодіяти з оточуючими завдяки розумінню міжособистісних стосунків [4].

Формування такого явища передбачає набуття умінь та навичок комунікативно виправданого користування засобами мови для сприймання, відтворення і створення висловлювань, установлення і підтримування контакту зі співрозмовниками, аргументованого доведення власних думок і міркувань, участі у дискусіях, дебатах, виступах, організації самопрезентації.

Формування комунікативної компетентності педагога має бути спрямоване на виховання культури мовленнєвого спілкування. Прикінцевою метою якого є формування культури спілкування педагога.

Аналіз результатів дослідження, практичні спостереження доводять, що соціально-психологічний тренінг є одним з ефективних методів навчання, не тільки комунікативної компетентності, а й набуття навичок міжособистісного спілкування. Ефективність соціально-психологічного тренінгу визначається тим, що його учасникам надається можливість безпосередньо в самому процесі спілкування оцінити свою індивідуальність, навички спілкування і скорегувати їх.

Як доводить досвід роботи у вищій школі, тренінг сприяє командному методу роботи, згуртованості колективу. Досвід роботи свідчить про те, що тренінгові заняття допомагають педагогу виявити потайний потенціал, перенести досвід в реальне життя, знайти нові ідеї, форми діяльності і поведінки, оцінити себе з боку, переконати інших у правильності висловлених ідей тощо.

Ми пропонуємо варіант роботи тренінгу, що носить назву «Психотренінг комунікативності», для майбутніх вихователів дітей дошкільного віку. Звичайно, що такий варіант має сильні і слабкі сторони, але цей спосіб проведення зумовлений наявними організаційно-педагогічними умовами навчального процесу. Однією з переваг психологічного тренінгу є форма проведення, висока ефективність використання часу для саморозкриття, самоаналізу і саморозвитку особистості. Створення окремого варіанту програми «психотренінгу комунікативності» зумовлено тим, що таких програм розвитку комунікативної компетентності молодшого спеціаліста немає, за винятком деяких педагогічних вищих навчальних закладів, де це питання частково вирішується через курс «Основи педагогічної майстерності». Програма тренінгу – своєрідна модель розвитку особистості вихователя яку кожний керівник тренінгової групи може вирішувати виходячи зі складу учасників та змісту їх попередньої підготовки. Програма тренінгу розрахована на 32 години: 16 занять тривалістю 2 години, що проводиться один раз на тиждень та включений в розклад навчальних занять. Пропонуємо такі етапи проведення тренінгу:

1) попереднє знайомство тренера з учасниками, тестування, анкетування, проведення бесід з метою отримання інформації про рівень підготовки учасників до професійної педагогічної діяльності, сформованості комунікативних якостей;

2) розробка плану проведення тренінгу, який містить організаційні та змістові моменти: методики, вправи, ситуації, ігри;

3) реалізація плану проведення тренінгу, включення учасників у гру;

4) коректувальний – завершальний етап, аналіз результатів усього тренінгу.

Змістовий матеріал тренінгу, як зазначає М. Забродський, можна формувати з таких основних джерел: за рахунок запропонованих ведучим педагогічних ситуацій та рефлексії учасників свого педагогічного досвіду; за рахунок тих ситуацій, що спонтанно виникають в процесі обговорення, в наслідок використання методів соціально-психологічного дослідження, психотехнічних вправ. Має також високу ефективність діагностування слухачів

шляхом використання різноманітних особистісних тестів і з наступним обговоренням отриманих результатів в групі [3].

Основними формами тренінгу є ділові ігри, групові дискусії, рольові ігри, модифікації «мозкового штурму», «конференції ідей», «метод аналізу практичних ситуацій» тощо.

Результатом занять такого психотренінгу має стати оволодіння учасників прийомами ефективного спілкування, навичками комунікативної компетентності, встановлення психологічного контакту, активного вислуховування, встановлення контактів з дітьми та дорослими, що забезпечить успішну педагогічну діяльність студентів у майбутньому.

Література

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф.С. Бацевич. – К. : ВЦ “Академія”, 2004. – 120 с.
2. Єрмаков І.Г., Пузіков Д.О. Проектне бачення компетентісно спрямованої 12-річної школи / І.Г., Єрмаков, Д.О.Пузіков. – Запоріжжя, 2005. – 231 с.
3. Заброцький М.М. Технологія розвитку комунікативної компетентності вчителя / М.М.Заброцький // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – №1. – С. 28 – 32.
4. Коллектив. Личность. Общение: Словарь социально-психологических понятий / [ред. Е.С.Кузьмина, В.Е.Семенова]. – Ленинград : Лениздат, 1987 – 156 с.
5. Руденский Е. В. Основы психотехнологии общения менеджера : [уч. пос.]– М. : ИНФРА; Новосибирск : НГА ЭиУ, 1997. – 180 с.
6. Федорчук В.М. Соціально-психологічний тренінг «Розвиток комунікативної компетентності викладача» : [навчально-методичний посібник] / В. М. Федорчук. – Кам’янець-Подільський : Абетка, 2006. – 240 с.

УДК 372.41.032

СІЧКА В.О.

Мукачівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №13

РОБОТА НАД ФОРМУВАННЯМ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ НА УРОКАХ ЧИТАННЯ

Сучасний зміст початкової мовної освіти, визначений Державним стандартом, окреслює провідною, з чотирьох визначених, мовленнєву лінію. Такий підхід аргументує актуальність навчання спілкуванню з акцентом на формування мовленнєвих, зокрема комунікативних, умінь учнів, яке ускладнене через:

- бідність мовлення учнів та низькою культурою спілкування на фоні багатства і краси української мови;
- недостатність використання материнської мови, малих фольклорних жанрів у розвитку навичок говоріння малюка;
- обмеженість родинного спілкування з дитиною;
- домінування мовлення вчителя на уроках;
- заміну живого спілкування з дитиною ЗМІ та інформаційними технологіями.

Провідною ідеєю є створення умов для формування і розвитку комунікативної компетентності й творчих здібностей учнів.

Формування компетентності учнів — найактуальніша проблема сучасної школи. Компетентнісний підхід покликаний подолати прірву між освітою і вимогами життя. Школа має стати не підготовчим етапом до життя, а самим життям; сприяти становленню особистості як творця і проектувальника власного життя гармонізації і гуманізації взаємин між учнями і педагогами, школою і родиною на основі ідеї самоцінності дитинства, діалогу, усвідомлення вибору особистістю життєвого шляху.

Сучасні дидактичні дослідження спрямовані на пошук методів, прийомів і форм навчання, що значно підвищують результативність таких двох важливих компонентів змісту навчання, як мовна і мовленнєва компетенція, які є складовими комунікативної компетенції учнів. Слід зазначити, що мовна компетенція включає два компоненти: мовний досвід, накопичений дитиною у процесі спілкування і діяльності, та знання про мову, засвоєні у ході спеціального навчання. Мовленнєва компетенція — комплексне поняття, яке, спираючись на мовну компетенцію, охоплює систему мовленнєвих умінь (вести діалог, сприймати, відтворювати і створювати усні й писемні, монологічні і діалогічні висловлювання), необхідні для спілкування в різних ситуаціях. Це доречно й адекватне використання мови і позамовних засобів виразності (інтонації, міміки, жестів), що здійснюються у конкретних комунікативних ситуаціях. Отже, мовленнєва компетентність є різновидом комунікативної і означає здатність людини до практичного використання знань про мову в процесі спілкування — з певною усвідомленою метою, у визначених мовленнєвих ситуаціях.

Комунікативно — мовленнєві вміння — це вміння, необхідні для ефективного здійснення мовленнєвої діяльності в умовах між особистісної взаємодії, тобто в різних ситуаціях спілкування: з різною метою, в різних умовах, з різними співрозмовниками (знайомими, незнайомими; за віком: старшими, молодшими; за соціальною роллю: хтось із рідних, учитель, однокласник, друг тощо). Основою комунікативно — мовленнєвих умінь є частково — мовленнєві вміння (звуковимовні, орфоепічні, лексичні, граматичні) та загально мовленнєві (уміння слухати-розуміти, говорити, читати, писати).

Особливостями й умовами ефективного формування комунікативно-мовленнєвих умінь є забезпечення мовленнєвого середовища та активної мовленнєвої діяльності учнів як на уроках мови, так і на уроках читання та спеціальних уроках розвитку мовлення.

Сформуувати мовленнєву компетенцію, тобто мовленнєві вміння і навички, можливо тільки на основі зразків усного і писемного мовлення — текстів, які вводяться у зміст навчання як самостійний чинник і становлять третій компонент змісту навчання (соціокультурна компетенція)]. Тексти для читання є чи не найвдячнішим матеріалом для розвитку мовленнєвих та комунікативних умінь молодших школярів, адже перед ними найкращі зразки художнього мовлення — вірші і оповідання, загадки і прислів'я, казки і легенди. Вони є тим джерелом, який за належно організованої роботи поповнює словниковий запас

дітей, викликає бажання поділитися думками і почуттями, дають змогу відпрацювати вміння діалогічного і монологічного мовлення. У початковій школі додаткові можливості для вдосконалення мовленнєвої компетенції школярів може надати інтеграція з різних предметів: читання і природознавство, читання і малювання тощо.

Великі можливості для розвитку діалогічного мовлення дітей надає використання ігрових прийомів, зокрема ігр-інсценізацій, коли учні виступають у ролі тієї чи іншої дійової особи. Окрім ігрових стосунків, які з'являються за сюжетом, виникають і реальні стосунки, тому діти засвоюють норми поведінки між людьми, у цьому разі між однолітками, вчаться домовлятися, обговорювати, вносити пропозиції. Сюжети ігор за змістом допомагають засвоювати норми соціальної поведінки. Учень початкових класів вже вміє висловити своє ставлення до явищ оточуючого життя, і це робить необхідним систематичне збагачення знань дітей. Важливим є не лише читання літературних творів, але й подальша бесіда за їх змістом, розгляд ілюстративного матеріалу. Для розвитку мовлення і внутрішнього "бачення", тобто образних уявлень на основі прослуханого тексту, особливо вірша, використовується прийом словесного, а потім графічного ілюстрування.

Сприйняття вірша, особливо ліричного, вимагає від дитини певного рівня поетичного розвитку, але, як свідчить практика, образність поетичного висловлення думок не завжди доступна учням, хоча вірші вони запам'ятовують швидко.

Пропоновані види роботи сприяють самонавчанню, розвитку творчих здібностей учнів, формують особистісний досвід творчої діяльності, комунікативну компетенцію школярів. У системі роботи над формуванням мовленнєвої компетентності потрібно приділяти увагу розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, читання, письма. Реалізуюючи програмні вимоги, ми повинні вчити учнів слухати, читати і розуміти текст, сприймати і відновлювати інформацію, вести діалог, переконувати і відстоювати власну точку зору, висловлювати свої думки, міркування, погляди в усній і письмовій формах.

Роботу починаємо, ідучи від слова до словосполучення, речення, тексту. Для розвитку комунікативно-мовленнєвих здібностей використовують всі можливості. Основною формою є урок. Щоб його урізноманітнити проводять ще такі форми організації навчальної діяльності: урок-фантазія, урок-проект, урок-гра, урок-телепередача, бібліотечний урок. Наше завдання – створити умови для спілкування на кожному уроці. Використовують мовленнєві ситуації, що спонукають дітей до говоріння, організують розв'язування проблемних ситуацій, роботу в групах, в парах, що дає можливість висловитись більшості учнів класу. Застосовують метод евристичної бесіди, інтерактивні технології навчання; роботу учнів з навчальною, художньою, довідковою та енциклопедичною літературою; залучають учнів до оцінювання результатів виконання завдань їхніми однокласниками, до виконання творчих завдань. Особливу увагу потрібно приділяти формуванню словникового запасу, його активізації та збагаченню мовлення дітей. Для збагачення активного словника

використовують літературу (підручники, словники, довідники, художні й науково-пізнавальні твори). З перших днів перебування дитини в школі створюють в класному колективі атмосферу загального захоплення книгою. Робота з дитячою книгою, а потім уроки позакласного читання – вітрила і вітер, завдяки яким корабель думки пливе вперед. Немає читання – немає ані вітрил, ані вітру. Під час роботи над творами різних жанрів треба вчити дітей запам'ятовувати нові слова, мовленнєві звороти, фразеологізми, які пізніше використають на уроках мови при написанні творів чи письмових переказів. Уміння спілкуватися усно формують через складання словосполучень та речень, роботу з відновлення деформованого тексту та речень; використання діалогу, монологу: складання усних описів (наприклад, опиши словами ранок за вікном; опиши малюнок; доведи свою думку; поясни свій вибір); вивчення напам'ять уривків прозових творів, віршів, ; різних видів переказів тексту; інсценізацію казок; ділових та інтелектуальних ігор; вивчення напам'ять уривків прозових творів, віршів, роботу зі словником, що сприяє збагаченню словникового запасу. Проводять роботу з деформованими реченнями, текстами. Ці форми роботи використовують і для розвитку писемного мовлення.

Невід'ємною складовою комунікативної компетентності молодших школярів є розвинене діалогічне мовлення, яке передбачає не тільки збагачення словникового запасу учня формами мовного етикету, образними словами тощо, а й уміле варіювання інтонацією відповідно до мовленнєвої ситуації. Для цього використовуються такі вправи: складання діалогу за поданою темою (" Моє улюблене заняття", "Зустріч з давнім другом") прогнозування закінчення діалогу; складання діалогу за поданою ситуацією; створення діалогу за ситуативним малюнком (вітання зі святом, днем народження); відтворення діалогів із прослуханих та прочитаних текстів; складання діалогу за опорними словами; діалоги за планом. Доцільно проводити поетичні та енциклопедичні хвилинки, мовленнєві хвилинки на матеріалі українського фольклору (скоромовки, чистомовки, потішки, лічилки, вірші та ін.); вправи («Дивись, помічай», «Знайди зайве слово», «Яке речення закінчене, яке — ні?», «Розвідники», словесне малювання, «Знайди речення, що відповідає малюнку», «Склади речення за малюнком або невеличке оповідання», «Склади прислів'я із поданих слів», «Намалюємо мультфільм», «Порівняй — заміни»). Вже у 1 класі навчають дітей описувати предмети за асоціативним планом, складати розповіді за динамічним малюнковим планом.

Під час роботи над текстом творів пропонуються вправи на формування суджень: зіставлення і порівняння вчинків дійових осіб; складання характеристики дійової особи за допомогою опорних слів і без них; знаходження слів, словосполучень для змалювання усного портрета; складання порівняльної характеристики дійових осіб; знаходження і читання речень, які передають хвилювання, тривожність, радість, злість і т.д.; читання найкрасивішого місця в оповідання чи вірші (найсмішнішого, найнапруженішого моментів і т.д.).

Вправи, завдання такого характеру вчать дитину висловлювати своє ставлення до прочитаного, оцінювати вчинки дійових осіб, виявляти мотиви

їхньої поведінки, зіставляти вчинки персонажів, вчать дитину вибирати правильний вихід з тієї чи іншої ситуації. При цьому, діти, оцінюючи інших, вчаться оцінювати й себе, а також, у них виробляється уміння жити серед людей, удосконалюються навички міжособистісного спілкування.

Отже, можна сказати, що методично організовуючи вивчення художнього тексту на уроках читання, добираючи конкретні прийоми роботи над його змістом, художніми засобами, технікою читання, вчителю необхідно постійно зорієнтовувати учнів на формування і розвиток комунікативних умінь, які в результаті забезпечують комунікативну компетенцію молодшого школяра і складають основу для подальшого її розвитку у середній та старшій школі.

Застосування мовленнєвих ситуацій як способу презентації конкретного мовного матеріалу й умов формування комунікативних умінь і навичок з урахуванням ситуації спілкування є край важливим методичним прийомом навчання мови у школі. Тому цілком очевидно є потреба широко використовувати систему різноманітних мовленнєвих ситуацій, особливо наближених до життєвих потреб дитини конкретно і особистості в цілому.

У формуванні комунікативно-мовленнєвих умінь ефективними є такі методи: пояснювально-ілюстративний; імітаційний, репродуктивний, оперативний, комунікативно-творчий. Цілеспрямоване навчання і доцільно укладена система вправ при систематичній навчально-тренувальній роботі може забезпечити у 1-4 класах формування і розвиток мовленнєво-комунікативних умінь.

Така система формування мовленнєвої компетентності і забезпечує вільне володіння школярами мовою і мовленням у різних життєвих ситуаціях; виховує толерантність; розвиває здатність до взаємодії з іншими людьми, допомагає орієнтуватись в інформаційних потоках; сприяє виробленню читацької самостійності, готовності до самоосвіти.

Література:

1. Азаровська О. Формування комунікативних умінь молодших школярів на уроках з української мови / О.Азаровська // Початкове навчання та виховання. – 2005. - №10. – С. 12-33
2. Богуш А.М. Мовленнєва готовність старших дошкільників до навчання в школі / А.М.Богуш. – Одеса : ПНЦАПН України, 2003. – 335 с.
3. Большакова І. Ситуативна навчально-мовленнєва діяльність школярів на уроках української мови / І.Большакова // Початкова школа. – 2002. - № 10.- С.9-11.
4. Ванжура Л. Як розвивати комунікативно-мовленнєві здібності учнів / Л.Ванжура // Початкова освіта. - 2006. - №12. – С.9-14.
5. Гудзик І. Розвиток комунікативної компетенції на уроках читання / І. Гудзик // Початкова школа. - 2004. - № 11. - С. 25-29.
6. Крийнова Ж. Формування комунікативної компетентності молодших школярів на заняттях рідної мови / Ж.Крайнова // Початкова школа. — 2003. - № 11. - С. 24-26.
7. Коваль Г. Зміст та дидактична структура уроку читання в початкових класах. Навчально-методичний посібник / Г.Коваль. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2003. – 184 с.
8. Пентилюк М. Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови / М.Пентилюк // Українська мова і література в школі. – 2006. – №1. – С. 15 – 20.
9. Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : Наук.-метод. посіб. / О.І.Пометун. - К. : Видавництво А.С.К., 2004. - 192 с.
10. Притулик Н.В. Комунікативний потенціал уроків роботи з дитячою книжкою /

Н.В.Притулик // Початкова школа. - 2003. - №6. - С. 14-17.

11. Притулик Н.В. Проблема формування українського комунікативного мовлення / Н.В.Притулик // Рідні джерела. — 2001. - №3. — С. 33-36.

12. Притулик Н.В. Формування комунікативних умінь першокласників у процесі навчання грамоти / Н.В.Притулик // Рідні джерела. - 2002. - №2. - С. 26-31.

13. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів /О.Я.Савченко. – К. : Генеза, 2002. – 368 с.

УДК 372.881

ФЕНЦИК О.М.

Мукачівський державний університет

ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Модернізація професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи передбачає підвищення не лише рівня теоретичних знань, а й потребу вдосконалення комунікативно-мовленнєвих умінь і навичок, необхідних для створення якісного навчально-виховного комунікативного простору. Саме тому пріоритетним стає формування комунікативно-мовленнєвої компетентності як провідного компонента в структурі професійної підготовки і розвитку особистості.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що проблемі комунікативної підготовки педагогів приділяється значна увага. Зокрема, теоретичні й методичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх учителів досліджували О. Аршавська, М. Васильєва, М. Вашуленко, Н. Н.Гез, А. Годлевська, Є. Голобородько, А. Капська, М. Пентилюк, В. Підгурська, С. Савіньон, Л. Савенкова, Г.Сагач, О. Скворцова та інші. Проте означена проблема й досі залишається актуальною, оскільки результати досліджень багатьох науковців та педагогічне спостереження за реалізацією мовленнєвої діяльності студентів свідчать про недостатньо сформований рівень комунікативно-мовленнєвих умінь студентів. На жаль, майбутні вчителі нехтують українською літературною мовою, вживають суржик, діалектизми, порушують орфоепічні та акцентуаційні норми, на заняттях часто довго шукають потрібне в конкретній комунікативній ситуації слово, не вміють виразно читати, декламувати, логічно і послідовно висловлювати свої думки під час педагогічного спілкування, спонтанно включатися у розмову та підтримувати її. Мовлення багатьох майбутніх педагогів монотонне та неемоційне, характеризується убогістю лексичного запасу.

Розглянемо структурні складові комунікативно-мовленнєвої компетентності. У Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти поняття *компетенція* тлумачиться як сума знань, умінь та характерних рис, що дають змогу особистості виконувати певні дії, а *компетентність* є комплексною характеристикою особистості, яка має конкретні знання в певній галузі [4].

Нас цікавить комунікативно-мовленнєва компетентність, тому зупинимось детальніше на характеристиці її структури. Аналіз наукових джерел переконливо доводить те, що зарубіжні науковці переважно застосовують термін «*комунікативна компетенція*» (communicative competence). Проте в країнах СНД використовуються дві категорії – «*комунікативна компетентність*», як здатність особистості, її готовність і спроможність до розв'язування комунікативних задач, та «*комунікативна компетенція*», що виявляється в наявності комунікативних знань, умінь, навичок і досвіди комунікативної діяльності.

Слід зазначити, що також існують різні підходи до визначення структурних компонентів комунікативно-мовленнєвої компетентності.

На думку М. Вятютнева, вона складається із знань граматики, лексики, правил спілкування, етикетних формул, мовленнєвих засобів [2, с. 34]. Ю. Федоренко вважає основними структурними компонентами комунікативно-мовленнєвої компетентності є *мовна компетенція* (лексичні, граматичні, фонетичні й орфографічні знання), *мовленнєва* (охоплює вміння аудіювання, читання, письма та мовленнєві вміння), *лексична* (знання лексики і мовленнєві лексичні навички), *граматична* (знання граматики і мовленнєві граматичні навички), *фонетична* (фонетичні знання, мовленнєво-слухо-вимовні навички), *соціокультурна* [5]. Д. Ізаренков запропонував три компетенції, які складають модель комунікативної компетентності, а саме: мовну (вміння будувати граматично правильні й усвідомлені висловлювання), предметну (відповідає за зміст висловлювання і забезпечує одержання знань про той фрагмент світу, який є предметом мовлення) і прагматичну (здатність використовувати висловлювання в певних мовленнєвих актах, співвідносячи їх із умовами спілкування) [4].

Ми погоджуємось із думкою науковців, які вважають основними структурними компонентами комунікативно-мовленнєвої компетентності є мовна, мовленнєва, та соціолінгвістична компетенції, тому зупинимось детальніше на їх характеристиці.

Мовна компетенція визначається нами як певна система знань норм і правил сучасної літературної мови та сформовані на цій основі мовні вміння, що й свідчить про рівень навчальних досягнень з мови.

У Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти також зазначено, що мовна (лінгвістична) компетенція складається з лексичної, граматичної, семантичної, фонетичної, орфографічної і орфоепічної компетенцій [3].

На нашу думку, фонетична, лексична, синтаксична, граматична, орфографічна, семантична та стилістична компетенції становлять основу лінгвістичної складової комунікативно-мовленнєвої компетентності, яку розуміємо як здатність висловлювати свої думки за допомогою мовних засобів, які повинні повністю відповідати нормам української літературної мови.

Мовленнєва компетенція охоплює обізнаність з комунікативними ознаками мовлення (правильність, змістовність, точність, логічність, багатство, чистота, виразність, доречність); вміння відбирати доцільні мовні засоби, які

спрямовані на досягнення комунікативної мети, використовувати зображувально-виражальні засоби мови, уміння вести діалог, сприймати, відтворювати і створювати усній писемні монологічні й діалогічні висловлювання різних видів, типів, стилів і жанрів тощо.

Цей компонент обумовлюється тим, що мова має величезний запас мовних засобів, якими треба послуговуватися, враховуючи ситуацію, сферу спілкування, статусні ознаки співбесідників. Усі ці засоби мають бути мобілізовані на досягнення комунікативної мети, що й потребує удосконалення уміння відбирати мовні засоби, потрібні для певної комунікативної настанови.

Соціолінгвістична компетенція, на нашу думку, є інтегративним утворенням, оскільки акумулює знання та вміння необхідні для соціального аспекту використання мови (правил ввічливості, зокрема типових формул вітання, побажання, запрошення, прощання, згоди, незгоди тощо; норми, що регулюють стосунки між соціальними групами, тон розмови, сукупність етичних правил: вміння вислухати іншого, вчасно й доречно підтримати тему, тощо.

Комунікативно-мовленнєва компетентність майбутнього педагога визначається нами як здатність особистості змістовно, логічно, точно, виразно висловлювати свої думки за допомогою мовних засобів, які відповідають нормам української літературної мови, здатність встановлювати педагогічно доцільні взаємини з учнями, батьками, колегами та розуміти їх психологічні особливості, готовність і спроможність відбирати доцільні мовні засоби, які спрямовані на досягнення комунікативної мети. Слід зазначити, що це складний і багатоаспектний процес, який потребує систематичної роботи. Важливою умовою формування комунікативно-мовленнєвої компетентності є створення умов для мовленнєвої діяльності, коли навчання проводиться на рівні діяльності, тобто в умовах, наближених до природної комунікації. На нашу думку, процес формування комунікативно-мовленнєвої компетентності студентів, буде ефективним за умови синтезу комунікативно-діяльнісного та компетентнісного підходів у навчанні. Викладач має орієнтувати студентів на активну мовленнєву діяльність, що уподібнюється природним умовам комунікації. Спонукаючи студентів бути не спостерігачами, а активними учасниками на заняттях, залучаючи їх до активної спільної діяльності, відбувається підготовка молодих людей до життя в суспільстві, вироблення в них здатності до пізнання світу й самих себе, до творчої праці та взаємодії з іншими людьми.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2009. – 1736 с.
2. Вятютнев М.Н. Традиции и новации в современной методике преподавания русского языка / М.Н. Вятютнев // Научные традиции и новое направления в преподавании русского языка и литературы. – М., 1986. – 34 с.
3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. українського вид. д-р пед. наук, професор С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 237 с.

4. Изаренков Д.И. Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов нефилологов / Д.И. Изаренков // Русский язык за рубежом. – 1990. – №4. – С.54–60.

5. Федоренко Ю.С. Комунікативна компетенція як найважливіший елемент успішного спілкування / Ю.С.Федоренко // Рідна школа. – 2002. – №1. – С. 63–65.

УДК 372.46.032

ФЕНЦИК О.М, КЕРЕЧАНИН С.І.
Мукачівський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти основна мета вивчення української мови в початковій школі полягає у «формуванні в учнів комунікативної компетентності шляхом засвоєння доступного і необхідного обсягу знань з мови навчання, опанування всіх видів мовленнєвої діяльності та набуття певного соціального досвіду»[1, с.3].

Формування комунікативної компетентності молодших школярів у сучасній лінгводидактиці розглядається як важлива суспільно-педагогічна проблема. Аналіз наукових джерел свідчить, що чимало досліджень присвячено пошукові дидактичних шляхів розвитку мовленнєвих і комунікативних умінь молодших школярів. Серед науковців, які різноаспектно досліджували означену проблему, слід виокремити В.І.Бадер, Ф.С.Бацевич, Л.О.Варзацька, М.С.Вашуленко, Л.І.Мамчур, К.Пономарьова, Ю.Федоренко та ін. Проте ця проблема ще не знайшла вичерпного розв'язання.

У нашому дослідженні поняттям «комунікативна компетентність» розуміємо як здатність успішно користуватися усіма видами мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, письмо, говоріння) для пізнання, комунікації, впливу. Вважаємо, що процес формування комунікативної компетентності передбачає комунікативний розвиток молодших школярів, який включає кількісне накопичення слів (збільшення словникового запасу, обсягу висловлювання) і якісні зміни у мовленні (правильна вимова, виразність, багатство, образність тощо). Проте, на нашу думку, основним критерієм інтенсивності та успішності формування комунікативної особистості є вміння розуміти, критично оцінювати усні й письмові тексти, вміння висловлювати свої думки правильно, точно, логічно та вміння правильно і оптимально використовувати свою мовленнєву діяльність у спілкуванні з іншими людьми.

Важливо розпочати формування комунікативних умінь саме в молодшому шкільному віці для поетапного подальшого розвитку. Як зазначає М.С. Вашуленко, основною метою навчання рідної мови в початкових класах є «формування й удосконалення умінь і навичок висловлюватися і спілкуватися, володіти мовою в усіх сферах і видах мовленнєвої діяльності, доступних для молодших школярів» [2, с.12].

Тому на уроках української мови необхідно забезпечити усвідомлення учнями комунікативної функції мови, тому мовні й мовленнєві вправи

доцільно виконувати саме з метою комунікації, спілкування. У процесі засвоєння знань мовних одиниць слід активізувати на уроці й комунікативну діяльність молодших школярів, систематично спонукати учнів до цілеспрямованого спілкування, створювати таке розвивальне середовище, що забезпечує максимальну мовленнєву активність учнів.

Вважаємо, що традиційна форма навчальної діяльності не мають потужного впливу на формування комунікативно-мовленнєвих умінь учнів. Натомість інтерактивне навчання є ефективним засобом формування комунікативної компетентності на уроках української мови. серед них: ситуативне моделювання (розігрування мовленнєвих ситуацій, імітаційні ігри, ситуативні вправи, у процесі виконання яких учні засвоюють необхідні елементарні комунікативні відомості, збагачують свій словниковий запас, формують комунікативно-мовленнєві вміння); кооперативне навчання, методи якого спрямовані на розвиток умінь налагоджувати зворотній зв'язок прийняття спільного рішення; формування умінь оцінювати мовленнєві одиниці, вдосконалювати їх. У контексті формування комунікативної компетенції молодших школярів доцільними є колективно-групові форми інтерактивної технології «Мікрофон», «Мозковий штурм», «Навчаючись»; «Ажурна пилка», «Case-метод», «Дерево рішень» та технологія опрацювання дискусійних питань «Метод прес», «Обери позицію-Зміни позицію», «Дискусія», які доцільно застосовувати на різних уроках початкової школи, оскільки є засобом активізації комунікативно-мовленнєвого розвитку школярів.

Серед важливих лінгводидактичних умов формування комунікативних умінь молодших школярів вважаємо виокремити системне і послідовне збагачення мовлення школярів на уроках української мови комунікативно значущими конструкціями; формування й удосконалення вміння точного, комунікативно доцільного і граматично правильного вживання мовних засобів у процесі продукування словосполучень, речень та зв'язних висловлювань в усній і писемній формах; активізація правильного, комунікативно мотивованого і стилістично виправданого вживання слів, словосполучень і речень у мовленні молодших школярів, що здійснюється під час виконання структурно-композиційних, граматико-стилістичних, творчих вправ та завдань з редагування тексту. Вчителю важливо враховувати принцип послідовності, доступності та систематичності організації розвивального мовленнєвого середовища на уроці української мови.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що формування комунікативної компетентності є складним і тривалим за часом процесом, проте системний комунікативно-діяльнісний, продуктивний підхід до уроків української мови, що передбачає підпорядкування вивчення мовних знань мовленнєвому розвитку учнів, активізація комунікативної діяльності молодших школярів, спонукання їх до цілеспрямованого спілкування, розвиток вміння доводити власну позицію шляхом впровадження інтерактивного навчання на уроках української мови забезпечує ефективність формування комунікативних умінь молодших школярів.

Література

1. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. – 2011. – №7. – С.1–18.
2. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення в початковій школі / М.С.Вашуленко – Київ : Освіта, 2006. – 268 с.

УДК 372.46:372.881

ЦАНЬКО Т.В

Мукачівський НВК «Загальноосвітня школа І ступеня-гімназія»

РОЗВИТОК МОВЛЕННСВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Навчання української мови, як зазначається у Концепції мовної освіти 12-річної школи, має бути передусім націлене на відродження й подальший розвиток української мови на всьому терені України, формування мовної особистості як гаранта забезпечення й подальшого розвитку національної культури й державності [4].

Уміння говорити здавна привертало увагу людства. Про це яскраво свідчить народна педагогіка, в якій питання мови й мовної підготовки людини посіло одне з центральних місць. Ідеї народної педагогіки щодо розвитку усного мовлення передували багатьом науковим методичним рекомендаціям, які викладено в працях відомих педагогів і лінгвістів. Відомо, що основним і найважливішим показником рівня культури людини, її мислення, інтелекту є мовлення. Воно з являється вперше в ранньому дитинстві у вигляді окремих слів, які ще не мають чіткого граматичного оформлення, але поступово воно збагачується й ускладнюється. У процесі мовленнєвої практики дитина оволодіває фонетичною будовою і лексикою, засвоює закономірності словозміни й словотворення, логіку і композицію висловлення, відшліфовує виразність свого мовлення. «Висока культура усного й писемного мовлення, добре знання і чуття рідної мови, писав академік В. В. Виноградов, – найкраща опора, найвірніша підмога й найнадійніша рекомендація для кожної людини в її суспільному житті і творчій діяльності» [5].

У програмі середньої загальноосвітньої школи зазначається, що розвиток мовлення – це принцип у роботі з читання, граматики і правопису. Робота над правильною вимовою, чіткістю й виразністю усного мовлення, над збагаченням словника, правильним і точним вживанням слова, над словосполученням і зв'язним висловленням, над орфографічно грамотним письмом має стати основою кожного уроку [2].

На розвиток мовлення, на формування комунікативних умінь заочною мірою впливає художній текст, який збуджує емоції, збагачує думку. Розвиває уяву, що є обов'язковою ознакою творчого мислення. «Художній текст є системою образів, які на тлі загальноновживаної нейтральної лексики вибудовуються сув'язю емоційно-експресивної лексики, різних видів

синонімів, антонімів, омонімів, фразеологізмів; використання зі стилістичною метою історизмів, архаїзмів, діалектизмів, просторічних елементів» [7].

Кожному, хто хоча б побіжно обізнаний із психологією як наукою, відомо, що писемне мовлення формується лише на базі усного, а не навпаки. Якщо дитина не навчилася складати усні твори, то вона і надалі не зможе задовільно писати творчі роботи. Діти ж, навчені вільно висловлюватись, логічно будувати усні розповіді, порівняно легко навчаться робити це і письмово. Таким чином, базою для успішного письмового висловлювання думок у шкільні роки є розвиток мовлення дитини ще до того, як вона піде до школи.

Мета кожного вчителя – зробити мовлення дітей змістовним, правильним, чітким, виразним, багатим.

Школа має готувати дитину до майбутнього життя і праці. Якщо учень досконало вивчить мову, то в майбутньому зможе брати активну участь у суспільному житті України, бо тільки у розвиненому мовленні формуються вміння користуватися новими засобами, добирати їх з граничною точністю, виражати сприйняте, передавати іншим набуті знання. По тому, наскільки змістовно, чітко і правильно учень висловлює свої думки, можна судити про його загальний розвиток. Чим виразніше і розвиненіше мовлення, тим більше виступають у ньому сама людина, її духовний зміст, її інтерес.

Тому вчителям особливу увагу слід приділяти розвитку усного і писемного мовлення. Для цього треба постійно розширювати життєвий досвід учнів: вчити їх спостерігати, уявляти, мислити й відчувати, оцінювати і узагальнювати, а потім передавати словом усе побачене, почуте, пережите.

Основна мета курсу української мови – забезпечити розвиток, удосконалення умінь і навичок усного мовлення (слухання-розуміння, говоріння); навчити дітей читати і писати, працювати з дитячою книжкою, будувати зв'язні писемні висловлювання; сформувати певне коло знань про мову і мовні уміння; забезпечити мотивацію вивчення рідної мови.

Відповідно до освітньої галузі «Мова і література» Державного стандарту початкової загальної освіти галузь (навчальний предмет) українська мова будується за такими змістовими лініями: мовленнєвою, мовною, соціокультурною.

Читання – один з основних компонентів розвитку мовленнєвої діяльності школярів, один із важливих засобів формування особистості. Тому так важливо в початкових класах сформувати в учнів технічну сторону читання, уміння працювати з різними видами текстів, забезпечити максимальний вплив твору на школяра.

Читанню у початкових класах належить провідна роль у художній. Суспільно-історичній освіті, громадському, моральному, естетичному вихованні, у закладанні основ самовиховання, саморозвитку, духовності, національної свідомості.

Методика навчання на уроках читання і його зміст повинні бути підпорядковані розв'язанню завдань, визначених шкільною програмою: пізнавальних (засвоєння інформації, що міститься в творах); виховних, у тому числі і завдань розвивального навчання (морально-естетичне, трудове; розвиток

мовлення, спостережливості, пам'яті, культури слухання, аналітико-синтетичних умінь – зіставлення, порівняння, узагальнення, доведення, проведення аналогії, стійкої уваги, витримки, терпіння, самостійності, творчих здібностей, навичок самоконтролю і т. ін.); спеціально-навчальних: удосконалення техніки читання (розширення поля читання, кореляція темпу, удосконалення правильних прийомів читання, навичок виразного читання, розвиток мовленнєвого апарату і промовляння, вміння інтонувати речення і т. ін.); розвиток навичок зв'язного мовлення у зв'язку з прочитаним текстом(відповіді на запитання; репродуктивний, вибірковий, стислий і творчий перекази і т. ін.) [3, с.130].

Кожна людина користується рідною мовою, щоб передати свої думки і розуміння думок, висловлених іншими. Дитина, яка народилася, застає в готовому вигляді рідну мову. Але вона не тільки засвоює слова і граматичні форми рідної мови. Засвоюючи дуже рано різні слова, діти відносять їх саме до того змісту, який є значенням слова, закріпленого за ним у рідній мові всім процесом історичного розвитку народу.

Проте на кожному етапі свого розвитку дитина розуміє зміст слова по-різному. Адже слово завжди означає щось, якийсь факт, явище, предмет, ознаку або відносини, що є насправді. Глибина, повнота і правильність відображення таких фактів, ознак або зв'язків змінюються в процесі розвитку дитини. Тому дворічна дитина, вимовляючи слово «мама», відносить його лише до своєї матері; старший дошкільник може віднести те саме слово до кішки-матері. І лише значно пізніше, тобто вже в школі, учень може зрозуміти вислів: «Мати – сира земля».

Слово дитина засвоює дуже рано разом з властивим йому значенням. А поняття, позначене цим словом, як узагальнений образ дійсності, зростає, розширюється і поглиблюється з розвитком дитини.

Отже, мовлення – це своєрідна форма пізнання людиною предметів і явищ дійсності і засіб спілкування людей між собою [1; с. 65]. На відміну від сприймання – процесу безпосереднього відображення речей – мовлення є формою опосередкованого пізнання дійсності, її відображенням за допомогою рідної мови.

На сучасному етапі розвитку системи освіти в Україні, у теорії і методиці навчання української мови чітко виокремлюється новий комунікативно-діяльнісний, комунікативно-прагматичний підхід, що дав змогу вченим розглянути мовну систему в тісному взаємозв'язку з умовами її використання, функціонування, засвоєння і тими змінами, що відбуваються у процесі спілкування. У науковий вжиток увійшли нові поняття: комунікативна спрямованість, комунікативна здатність, комунікативна компетенція, комунікативна компетентність.

Одним із показників мовної культури особистості, її моральності, внутрішньої і зовнішньої краси є мовленнєва культура. В умінні спілкуватися виявляються інтелект і рівень мислення індивіда, його освіченість і вихованість, культурність і ціннісні орієнтири, краса слова і духу як ознаки духовного багатства та неповторної людської сутності.

У Державному освітньому стандарті початкової освіти (освітня галузь «Мова і література») підкреслено, що теоретичні відомості (мовні і мовленнєві знання у початковій мовній освіті є не самоціллю, а важливим підґрунтям і засобом формування у молодших школярів комунікативної компетенції. Тому ставиться завдання систематично одержувати інформацію, яка засвідчує рівень сформованості базового лінгвістичного компонента в загальній мовній освіті молодших школярів (фонетичний, лексичний, граматичний і текстотворчий зміст), усвідомлення ними лінгвістичних явищ з метою розвитку комунікативної компетенції в її лінгвістичному, соціолінгвістичному та прагматичному аспектах шляхом виконання рецептивних видів мовленнєвої діяльності у поєднанні з продуктивними.

В.О. Сухомлинський залишив нам спадщину щодо розвитку комунікативної здатності та зв'язного мовлення учнів початкової школи. Його творчий доробок вражає своєю багатогранністю. Без практичних умінь і навичок важко уявити процес навчання. До таких умінь Василь Олександрович відносить уміння спостерігати явища навколишнього світу, мислити, висловлювати думку про те, що бачиш, думаєш, спостерігаєш, читаєш, пишеш. Ці вміння і навички є основою у розвитку комунікативних навичок молодших школярів, їхнього зв'язного мовлення, загалом вагомою складовою комунікативної компетентності особистості.

Учений вважав, що вміння вправно користуватися мовою, відчуття краси слова потрібні кожній людині. Хто серцем відчуває красу слова і може словом передати найтонші відтінки людських думок і переживань, той підніметься на сходинку справжньої людської культури. І навпаки, низька культура мовлення збіднює духовний світ людини. «Убогість слова – це убогість думки, а убогість думки веде до моральної, інтелектуальної, емоційної, естетичної «товстошкірості».

Ознайомлення із словниковим багатством, своєрідністю звукової та інтонаційної системи, словотворчими властивостями, особливостями граматичної будови, художньо-зображальними засобами мови розкриває учням духовне багатство нашого народу. Відповідно програма передбачає формування у молодших школярів чотирьох видів мовленнєвої діяльності – аудіювання, говоріння, читання, письма. Основним завданням таких занять є активне і цілеспрямоване збагачення і удосконалення мовлення учнів; безпосередня підготовка до складання учнями власних текстів; розвиток логічного мислення; розширення кругозору учнів. Крім цього, в процесі роботи над формуванням власної мовленнєвої діяльності учні оволодівають і контекстовими вміннями.

Читання – один з основних компонентів розвитку мовленнєвої діяльності школярів, один із важливих засобів формування особистості. Тому так важливо в початкових класах сформувати в учнів технічну сторону читання, уміння працювати з різними видами текстів, забезпечити максимальний вплив твору на школяра.

На уроках читання мовленнєвий розвиток учнів є засобом і результатом читацької діяльності на кожному уроці, незалежно від жанрових особливостей

творів і теми уроку. Усі види завдань, які застосовуються для розвитку читацької навички, аналізу творів, розвитку інших здібностей чи якостей читача, вимагають певного рівня мовленнєвого розвитку, що передбачає і розвиток мислення, бо “мова – це канал розвитку інтелекту” (М.І.Жинкін), хоча між рівнем розвитку мовлення і мислення, відзначають психолінгвісти, прямої залежності немає.

Читанню у початкових класах належить провідна роль у художній, суспільно-історичній освіті, громадському, моральному, естетичному вихованні, у закладанні основ самовиховання, саморозвитку, духовності, національної свідомості.

У процесі шкільного навчання розширюються функції мовлення, яке виникає і розвивається як засіб засвоєння і передачі знань. Мовлення виявляє себе і як засіб формування особистості, самоутвердження її в колективі. Уроки читання мають величезні можливості для розвитку в учнів грамотного, логічно побудованого і образного мовлення, багатого за своїм структурно-логічним і змістовним складом. Приділяючи спеціальну увагу такому розвитку учнів, учитель готує їх до уважного сприймання художньої літератури. Джерелами збагачення словникового запасу учнів початкових класів є навколишня дійсність, навчальний процес, ілюстративний матеріал підручників, наочні посібники, технічні засоби і т. ін. Протягом першого року навчання мовлення дітей на уроці здійснюється у межах досить широкого кола тематичних груп. У цей період словниковий запас молодших школярів активно поповнюється прикметниковими і дієслівними формами, засвоєними під час читання, а самі висловлювання стають більш повними, емоційними, яскравими, важливу роль у збагаченні словника дітей має мова вчителя. Вона завжди є зразком для учнів, а тому їй повинна бути не лише правильною щодо побудови, а й багатою, змістовною, різноманітною за своїм словниковим складом.

Доведено, якщо забезпечити мовленнєву діяльність молодших школярів на уроках читання у початковій школі відповідно до психолого-педагогічних та методичних вимог, то це призведе до уточнення, збагачення і активізації словникового запасу молодших школярів. Система роботи над текстом чи декількома тематично об'єднаними текстами, яка сприятиме розвитку мовних, мовленнєвих і комунікативних умінь, повинна включати такі етапи:

- ознайомлення з текстом – аудіювання чи читання. На цьому етапі учні усвідомлюють загальний зміст тексту, визначають власне ставлення до прочитаного чи почутого. Відповідають на запитання за змістом.

- формування мовних умінь-аналіз змісту тексту, мовних явищ, визначення теми, формулювання основної думки тексту, запис ключових слів і словосполучень, обговорення заголовку чи добір свого.

- лексико-семантичний коментар-збагачення мовлення учнів комунікативно-значущою лексикою. Цьому сприятиме така робота: пояснення значень незнайомих слів або тих, значення яких потрібно уточнити, спостереження за функціонуванням слів у тексті, добір синонімів, антонімів.

Література

1. Абрамова Е.В. Подготовка студентов к работе по формированию языковых понятий у младших школьников / Е.В.Абрамова // Начальная школа. - 1989.- №11.- С. 65-67.
2. Актуальные проблемы методики обучению чтению в начальных классах / Под ред. М.С. Васильевой, М.И. Оморочковой, Н.Н. Светловской. - М. : Педагогика, 1977. - 220 с.
3. Багмут А.Й. Інтонація як засіб мовної комунікації / А.Й.Багмут. - К. : Освіта, 1980. - 112 с.
4. Бадер В. Класифікація помилок у мовленні молодших школярів / В.Бадер // Рідна школа. - 1999. - №9. - С. 53-55.
5. Бадер В.І. Удосконалення мовленнєвого розвитку молодших школярів / В.І.Бадер // Педагогіка і психологія. - 1998. - №4. - С. 31-36.
6. Бадер В.І., Василина С.В. Редагування як засіб розвитку мовлення / В.І.Бадер // Поч. школа. - 1991. - №8. - С. 24-27.
7. Барановська Л.В. До теоретичних засад формування культури мовлення / Л.В.Барановська // Педагогіка і психологія. - 1997. - №3. - С. 33-37.
8. Барвівська Л.В. Уроки українського читання / Л.В.Барвівська // Поч. школа. - 1990. - №11. - С. 79.
9. Бархин К.Б. Развитие речи в начальной школе / К.Б.Бархин. - М. : Учпедиз, 1955. - 83 с.
10. Безрукова І. Збагачення українського мовлення першокласників засобами дитячої народної поетичної творчості / І.Безрукова // Поч.школа. - 1998. - № 10.- С. 45-48.
11. Корнійчук І. Складові майстерності вчителя на уроках читання в початкових класах / І.Корнійчук // Освітянин. - 2002. - №2. - С. 8-12.
12. Методичні рекомендації щодо усного і писемного мовлення молодших школярів: Норми оцінювання знань, умінь і навичок. - К. :Магістр-8, 1996. - 80 с.

УДК 372.46:372.41

ЦИФРА Н.М.

Мукачівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №13

КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

Навчальна програма з літературного читання реалізується через викладання предмета з новою назвою «Літературне читання».

Зміст навчального предмета «Літературне читання» спрямований на розв'язання завдань, визначених у програмі; моделює систему навчання учнів читати і повноцінно сприймати художній твір як мистецтво слова, яке включає розвиток спостережливості, творчої уяви, чуття поетичного слова, здатності сприймати звукові, словесні образи, емоційно реагувати на художнє слово, співпереживати, творити.

В основу розроблення оновленого змісту курсу, його структурування, технологій опрацювання покладено концептуальні ідеї нової редакції Державного стандарту загальної початкової освіти («Літературне читання»), у якому основною метою літературного читання визначено формування читацької компетентності молодших школярів, яка є базовою складовою комунікативної і пізнавальної компетентності, ознайомлення учнів з дитячою

літературою як мистецтвом слова, підготовка їх до систематичного вивчення курсу літератури в основній школі.

Сутність читацької компетентності полягає в оволодінні учнями сукупністю знань, умінь, навичок, ціннісних ставлень, які дають змогу їм відповідно до вікових можливостей самостійно орієнтуватися у колі дитячого читання; усвідомлено сприймати зміст текстів різних видів, добирати, аналізувати, інтерпретувати, узагальнювати інформацію, представлену у різних джерелах друкованої продукції, і успішно її використовувати, застосовувати для вирішення навчально-пізнавальних і практичних завдань як на предметному, так і на метапредметному рівні. Набутий читацький досвід забезпечує готовність і здатність молодших школярів до подальшого навчання, пізнання, саморозвитку.

Оновлений зміст літературного матеріалу, який різнобічно охоплює сферу інтересів молодших школярів, його емоційність, новизна, художнє оформлення, цікаві форми і методи роботи з текстами творів і дитячими книжками з наданням переваги проблемним, творчим завданням мають переконати учнів у тому, що художня література – це особливий вид мистецтва, а читання – особливий, унікальний засіб задоволення пізнавальних інтересів, пізнання світу і самопізнання, який не можуть замінити ніякі інші засоби масової культури.

У контексті компетентнісного підходу до змісту літературного читання посилюється увага до формування умінь, способів діяльності, які мають міжпредметний характер. Йдеться, зокрема, про оволодіння школярами повноцінною навичкою читання вголос і мовчки, різними видами читання, продуктивними, технологічними способами самостійного опрацювання текстів різних видів (художніх, науково-пізнавальних, навчальних); способами пошуку, обробки, аналізу організації інформації з навчально-пізнавальною метою; розвитку умінь усвідомлено будувати зв'язні усні й письмові висловлювання відповідно до завдань комунікації. Оволодіння учнями цими вміннями і способами діяльності сприятиме формуванню ключової компетентності шкільної освіти – умінню вчитися.

Курс «Літературне читання» – органічна складова освітньої галузі «Мови і літератури»; він охоплює класне і позакласне читання. Читацька компетентність є особистісно-діяльнісним інтегрованим результатом взаємодії знань, умінь, навичок та ціннісних ставлень учнів, що набувається у процесі реалізації усіх змістових ліній предмета «Читання».

Це вимагає від вчителя особливої уваги до своїх учнів: вивчення їх індивідуальних особливостей, навчальних можливостей, індивідуальних інтересів, передбачення і подолання труднощів у навчанні. Тому потрібно педагогам забезпечити кваліфіковане керівництво навчанням, основою якого є знання особливостей процесу читання, володіння ефективними методами й прийомами.

Оскільки читання здійснюється з різною метою, то застосовуються і різні види читання. Остаточо вони відпрацьовуються в основній і старшій ланках

школи. У початковій школі учні глибше опановують аналітичне читання, оволодівають початковими вміннями інших його видів.

Під час опрацювання текстів різних видів, учні, відповідно до своїх вікових можливостей, освоюють прийоми повноцінного сприймання прочитаних і прослуханих художніх, науково-пізнавальних, навчальних творів, спираючись не тільки на текстову інформацію, але і на формальні елементи тексту (жанр, структура, мова); прийоми їх аналізу (розуміння фактичного змісту, основної думки твору, структурний аналіз, встановлення причиново-наслідкових зв'язків між подіями героями, фактами; усвідомлення основних понять, ознак, явищ природничого, суспільствознавчого змісту; формулювання запитань до тексту, простих висновків тощо).

Особливої ваги у цьому сенсі набуває також питання формування в учнів (переважно 3 – 4 класів), умінь самостійно освоювати зміст значних за обсягом творів (повість, повість-казка), питома вага яких суттєво збільшується під час навчання в основній школі. Йдеться про посилення уваги до розвитку умінь визначати провідну тему таких творів, розуміти цілісний зміст та окремих частин, пояснювати, як вони між собою пов'язані; визначати головних та другорядних персонажів, групувати їх за ознакою ставлення до них письменника та власного ставлення.

Як зазначалося, важливим завданням у змісті літературного читання є інтенсивний розвиток в учнів на уроках і в позаурочний час інформаційних умінь (умінь самостійно усвідомлювати, формулювати свої інформаційні запити, засвоювати і використовувати основні алгоритми пошуку, обробки аналізу інформації відповідно до комунікативних і пізнавальних завдань літературного читання, напр., у тексті, дитячій книжці, довідковому, періодичному виданні, медіатексті, на сайті дитячої електронної бібліотеки і т. ін.). Окремо варто виділити вміння школярів задовольняти свої інформаційні запити, користуючись засобами бібліотечно-бібліографічної допомоги, умінь виділяти інформацію із запитання, залучати інформацію, яка знаходиться за межами завдання, використовуючи особистий досвід, знання з інших навчальних предметів. Цей блок міжпредметних умінь сприяє вихованню й розвитку якостей особистості школяра, які відповідають вимогам інформаційного суспільства.

Літературне читання у початковій школі має важливе значення у вирішенні не лише навчальних завдань, а й виховних. Виховний потенціал курсу реалізується у доборі літературного матеріалу, системі завдань, в організації змістовного спілкування учнів.

Під час навчання школярі ознайомлюються з доступними їхньому віку високохудожніми творами, духовно-моральний та естетичний зміст яких сприяє розвитку емоційно-чуттєвої сфери, вихованню ціннісного ставлення до прекрасного, формуванню особистісних якостей, що відповідають національним і загальнокультурним цінностям. Традиції українського народу, його звичаї, культуру учні усвідомлюють під час освоєння змісту фольклорних творів. Орієнтування учнів на високодуховні, моральні цінності розвиває у них вміння співвідносити свої вчинки з етичними принципами поведінки людини,

формує навички спілкування в колективі, стимулює толерантність. Оновлений зміст літературного читання визначається на основі таких принципів : літературознавчого ,художньо-естетичного, .тематично-жанрового, комунікативно-мовленнєвого. Комунікативно-мовленнєвий принцип є визначальним у мовленнєвому розвитку учнів, формуванні у них досвіду міжособистісного спілкування, комунікацію з джерелом інформації. Під час навчання відбувається інтенсивний розвиток всіх характеристик навички читання вголос і мовчки при провідній ролі смислового читання; учні оволодівають прийомами виразного читання, уміннями будувати власні висловлювання за змістом прочитаного (прослуханого), виявляти готовність уважно слухати і розуміти співбесідника, брати участь у діалозі.

Впровадження комунікативно-мовленнєвого принципу передбачає діалогову взаємодію читача з текстом, автором, героями його твору, застосування технологій кооперативного навчання, створення спеціальних навчальних ситуацій, (робота в парах, малих групах, колективне обговорення змісту прочитаного, прослуханого, участь у літературній бесіді, рольових літературних іграх, декламація, драматизація тощо), у процесі яких формується культура спілкування.

Компетентнісний підхід охоплює поряд із конкретними знаннями й навичками такі категорії, як здатність, готовність до пізнання, навчання упродовж усього життя, соціальні навички та ін., забезпечити особистий успіх, сталий розвиток, свою конкурентну спроможність на ринку праці. Це становитиме основу формування й комунікативно - мовленнєвої компетентності.

До комунікативного компонента читацької діяльності молодших школярів можна віднести мовленнєвий розвиток, який визначається зв'язністю, змістовністю та образністю мовлення, влучністю та доречністю використання мовних засобів у створенні художнього образу, вживання тропів та інтонаційних засобів виразності з метою передачі власних думок, почуттів; сформованість умінь, необхідних для повноцінного спілкування з художнім твором, уміння вести бесіду про прочитане, створювати власні висловлювання за змістом прочитаного (прослуханого), робити висновки, формулювати власну думку щодо прочитаного; відповідати на запитання за змістом прочитаного, уміти обґрунтовувати свою відповідь.

Актуальним залишається питання розвитку читацької компетентності молодшого школяра. Це передбачає:

- формування в учнів повноцінного читання, як базового у системі початкового навчання;
- ознайомлення учнів з дитячою літературою в авторській, жанровій, тематичній різноманітності;
- формування у дітей соціальних, морально-етичних цінностей через художні образи літературних творів;
- формування у школярів умінь сприймати, розуміти, аналізувати літературні і навчальні тексти різних видів; з використанням елементарних літературознавчих понять;

- розвиток мовлення учнів; формування умінь створювати власні висловлювання за змістом прочитаного;

- розвиток творчої діяльності школярів;

- формування в учнів прийомів самостійної роботи з різними типами і видами дитячих книжок; уміння здійснювати пошук, відбір інформації для вирішення навчально-пізнавальних завдань;

- виховання потреби в систематичному читанні, як засобів пізнання світу, загальнокультурного розвитку.

Саме в даний віковий період потрібно навчити дитину самостійно працювати з книжкою, виробити звичку шукати відповіді на свої «чому?» у ній; розвинути навички читання як уголос, так і мовчки.

Тому, щоб виробити достатній рівень темпу читання, а також усвідомлення учнями прочитаного, починаючи з першого класу, слід достатньо працювати над розвитком читацької компетентності молодших школярів.

Вагоме місце розвитку комунікативно-мовленнєвої компетентності молодших школярів слід відводити на уроках позакласного читання.

Для уроків позакласного читання слід добирати твори, зміст яких емоційно насичений, здатний в учнів викликати різноманітні почуття. Роботу з книгою варто концентрувати навколо читання вголос художніх творів (казок, віршів, оповідань).

З другого класу слід привчати дітей самостійно налаштовуватись на читання нової дитячої книги. В класі може діяти “Куточок читача”. В ньому обов’язково вивішується список рекомендованої літератури, який періодично поновлюється та доповнюється. Також в “Куточку читача” можуть знаходитися рекомендації читачам, пам’ятки “Навчись читати правильно”.

У класі слід організовувати книжкові виставки, виставки дитячих газет і журналів.

Кожної перерви діти повинні мати вільний доступ до книжок, перечитувати їх, ділитися враженнями про прочитане. Велику увагу варто приділяти обліку прочитаних книг, які учні можуть вести у щоденниках читача.

На уроках позакласного читання та на виховних годинах учні презентують прочитані книги.

Уже, починаючи з першого класу, слід проводити з дітьми екскурсії до бібліотеки, де бібліотекар популяризує різні книги, проводить зустрічі з книгою, у цікавій формі знайомить з авторами книг, проводить презентації нових книг, бібліотечні уроки, бесіди з учнями про прочитану книгу

На уроках читання доречно широко використовувати різноманітні інноваційні технології, які вдосконалюють зорове сприйняття і вимову, дають мені змогу з меншою затратою сил досягти кращої результативності своєї праці, добитися глибоких і міцних знань, практичних умінь і навичок учнів. Це: “Асоціативний куц”, Читання із зупинками, гра “Так – ні”, читання з передбаченням, “Крісло автора”, “Мозкова атака”, робота в групах, парах, гра «Карусель», методика “Взаємне навчання”, “Кероване читання з передбаченням”, “Порушена послідовність”, “Джегсоу” та ін.

Для ефективного застосування цих методів варто старанно планувати свою роботу: дати завдання учням для попередньої підготовки – прочитати, продумати, виконати самостійні підготовчі завдання.

Розвитку читацької компетентності молодших школярів сприяє проведення масових позакласних заходів. Роботу слід організовувати так, щоб учні самі брали активну участь у їх підготовці: збирали матеріал, вели пошукову роботу, готували виставки літератури, малюнків, складали проекти на задану тему.

Різноманітність форм позакласної роботи з дитячою книгою, раціональний підбір методів їх проведення, тісний зв'язок з життям сприяє розвитку учнів інтересу до творів мистецтва, до літературної і усної народної творчості, а значить розвитку читацької компетентності.

Якісне оволодіння навичками читання – запорука успішності школяра з кожного предмета. Тому удосконалення умінь і навичок читання слід здійснювати використанням міжпредметних зв'язків. Дітям доводиться читати тексти різного характеру (віршовані, математичні, науково-пізнавальні), виконувати різноманітні завдання.

Література

1. Богатир В. Формування навички швидкого читання / В.Богатир // Початкова освіта. - 2005. - №8. - С.14-16.
2. Геруля Г. Шляхи літературного розвитку молодших школярів / Г. Геруля // Початкова шк. - 2008. - №5. - С. 48 – 50.
3. Гудзик І.П. Читання вголос та читання мовчки / І.П. Гудзик // Початкова школа. - 1991. - №4. - С.22-26.
4. Дуда В. Вправи, які розвивають гнучкість і швидкість читання вголос та мовчки, вміння вгадувати подальший текст / В.Дуда // Відкритий урок. - 2002. - № 10. - С.74-76.
5. Жиганова О. Навчання правильного, свідомого, виразного читання / О.Жиганова // Початкова освіта. - 2004. - № 4. - С.7-9.
6. Заїка О. Формування навички свідомого читання у молодших школярів як передумова успішного навчання в основній школі / О. Заїка // Українська л-ра в загальноосвіт. шк. – 2007. - №6. - С. 11 - 14.
7. Іванова Л. Система вправ з удосконалення техніки читання / Л.Іванова // Початкова освіта. - 2005. - № 18. – С.1-4.
8. Коваль Г. Зміст та дидактична структура уроку читання в початкових класах. Навчально-методичний посібник / Г.Коваль. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2003. – 184 с.
9. Кузьміна Н. Проблема підвищення рівня мотивації на уроках читання / Н. Кузьміна, Т. Коршун // Початкова шк. – 2007. - № 3. – С.26 – 27.
10. Куріпта В.І. Нестандартні уроки читання. 1-2 клас / В.І. Куріпта. – Х. : Основа, 2007. - 203 с.
11. Куріпта В.І. Нестандартні уроки читання. 3-4 клас / В.І. Куріпта. – Х. : Основа, 2007. - 160 с.
12. Науменко В. Навчання вдумливого читання і розуміння художнього тексту / В. Науменко // Початкова шк. – 2008. - № 7. – С. 50 – 51.
13. Пальченко Л.І. Система вправ для розвитку навичок швидкого читання/ Із досвіду використання методичних рекомендацій професора І.Т. Федоренка // Початкова школа. - 1991. - № 4. – С.19-22.
14. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи : Підручник для студентів педагогічних факультетів / О.Я. Савченко. – К. : Генеза, 2002. – 368 с.

15. Ткачук Г. Читання-розгляд як системний метод формування культури читацької діяльності учня / Г. Ткачук // Початкова шк. – 2009. - № 9. – С.7 – 10.
16. Трищ Л.М. Методика розвитку техніки читання в початковій школі / Л.М. Трищ, О.В. Халчанська // Постметодика. - 1996. - N 1. - С. 34.
17. Яцента Л. Формування якостей читання як методична проблема / Л. Яцента // Початкова шк. – 2008. - № 9. – С. 3 – 6.

УДК 373.31.32:004.032.6

ЧЕРНЯКОВА О.І.

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

Актуальність проблеми полягає в тому, що сьогодні в умовах величезних змін у соціальному, економічному та політичному житті України постала проблема радикальної перебудови у сфері освіти та виховання, мета якої – формувати конкурентно здібну, творчу особистість, яка спроможна до самовизначення, до самореалізації та самовдосконалення. Тому навчання у сучасній школі має забезпечувати оптимальні передумови для самореалізації особистості школяра, розкриття усіх закладених у ній природних задатків, її здатності до свободи, відповідальності й творчості. Важливим фактором, що визначає характер змін у системі освіти, є науково-технічний прогрес, який на певному етапі розвитку неможливий без комп'ютерних технологій. На сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства мультимедійні технології є не просто необхідними, але й звичними засобами (рекламні монітори, автомобільні акустичні та навігаційні системи, домашні кінотеатри й кінопалаці). Оволодіння підростаючим поколінням навичками вільного користування засобами мультимедіа в побуті, починаючи ще з раннього дитинства, стає дедалі звичним. Спостереження за сучасними дітьми доводять, що учні початкової школи інтуїтивно розуміють правила користування мультимедійними технологіями для реалізації власних цілей. Легкість у використанні обумовлена сучасним дружнім інтерфейсом мультимедіа: наявність стандартних позначок, інтерактивної системи підказок, “штучного інтелекту” мультимедіа. Підґрунтям впровадження мультимедійних технологій до освітнього простору є властивість мультимедіа – гармонійне інтегрування різних видів інформації. За рахунок інтенсифікації сприйняття школярами навчального матеріалу стає можливим залучити школярів до процесу пізнання як суб'єктів навчальної діяльності. Аналіз основних досліджень та публікацій. У сучасних науково-педагогічних джерелах акцентується увага на високому потенціалі мультимедійних ресурсів (Н. Савченко, О. Шликова та ін.). Зокрема, у роботах Ю. Казакова, Л. Шевченко розкрито педагогічні умови застосування медіаосвіти в процесі професійної підготовки майбутніх учителів. Окремі аспекти використання інформаційних технологій у практиці початкового навчання досліджувались в працях О. Суховірського, В. Шакотько, О. Шиман

та ін. Крім того, на сьогодні набуто певний практичний досвід використання мультимедіа у початковій ланці навчання (Ю. Громова, І. Мураль, Л. Югова та ін.), який свідчить про невпинний інтерес педагогів-практиків до пошуку шляхів ефективного використання мультимедіа.

Ознайомлення з поняттям «мультимедіа». Розглянемо саме поняття «технологія» та «мультимедіа». Технологія – (з грецької мови «знання про майстерність») – це комплекс, що складається із запланованих результатів, засобів оцінки для корекції та вибору оптимальних методів, прийомів навчання, оптимальних для даної конкретної ситуації, набору моделей навчання, які розроблені вчителем на цій основі. Мультимедіа (мульти – багато, медіа – середовище, носій) – це сучасна комп'ютерна інформаційна технологія, що дозволяє об'єднувати в одній комп'ютерній програмно-технічній системі текст, звук, відео, графічне зображення, анімацію та мультиплікацію. Таким чином, у загальному значенні «мультимедійної технології» - це сукупність методів, прийомів і програмно-педагогічних засобів для реалізації навчально-виховної мети, вирішення окремих дидактичних та виховних завдань. Мультимедіа є ефективною освітньою технологією завдяки властивим їй якостям інтерактивності, гнучкості й інтеграції різних типів навчальної інформації. Так, відмінною рисою мультимедіа є навігаційна структура, що забезпечує інтерактивність – можливість безпосередньої взаємодії з програмним ресурсом. Інтерактивність технологій мультимедіа передбачає “живий” зв'язок між користувачем і програмою, зокрема, за бажанням, можна задати індивідуальний темп роботи в межах програми, установити швидкість подачі матеріалу, кількість повторень тощо. Таке задоволення індивідуальних потреб особистості в навчанні й дозволяє говорити про гнучкість технологій мультимедіа. Таким чином, можна виокремити певні особливості мультимедіа, які сприяють удосконаленню навчального процесу у початковій школі. Такими особливостями є:

- інформаційна насиченість ресурсу (одночасне гармонійне інтегрування різних видів інформації – високоякісної графічної, звукової, фото і відеоінформації);

- органічне поєднання навчальної й ігрової складових мультимедіа;
- інтерактивність програмних засобів;
- наявність зручних засобів навігації по мультимедіа продукту;
- фіксація особистих досягнень школярів у процесі роботи.

Враховуючи роль мультимедіа у навчанні пропонують значення окремих термінів, що є складовими даної технології: Презентація – це набір сторінок-слайдів, що послідовно змінюють один одного, на кожній з яких можна розмістити будь-який текст, малюнки, схеми, відео-, аудіофрагменти, анімацію, 3D-графіку, використовуючи при цьому різні елементи оформлення. Вони не вимагають особливої підготовки вчителів й учнів та активно залучають останніх до співпраці. Анімація – (від латинського “animation” – оживляю) – метод створення серії знімків, малюнків, кольорових плям, ляльок або силуетів в окремих фазах руху, за допомогою якого на екрані виникає враження оживлення мертвих форм. Слайд – це окремий кадр презентації, що може

містити в собі заголовки, текст, графіку, діаграми, відеофрагмент тощо. Програма Microsoft PowerPoint призначена для створення та показу мультимедійних презентацій. За допомогою цих презентацій можна демонструвати різноманітні ілюстрації, фото- і відеоматеріали, портрети, історичні документи, механізми і явища. Microsoft PowerPoint надає користувачу все потрібне для створення презентації – потужні функції роботи з текстом, включаючи окреслення контуру тексту, засоби для малювання, побудови діаграм, широкий набір стандартних ілюстрацій тощо. Умови для ефективного впровадження інформаційних технологій на уроках у початкових класах.

1. Необхідна матеріально-технічна база:

- електронний носій, на якому створено алгоритм уроку або наочний матеріал, музика, відеоролики, аудіозаписи тощо;

- комп'ютер;

- мультимедійний проектор;

- екран (його з успіхом може замінити світла стіна);

- інтерактивна дошка.

2. Інформаційна культура вчителя.

3. Інформаційна культура учня.

4. Наявність педагогічного досвіду.

5. Знання методик ефективного застосування комп'ютерних програм.

6. Наявність відповідного педагогічного програмного забезпечення, що відповідає б навчальним програмам цих дисциплін.

Впровадження інформаційних технологій у практику роботи вчителя початкових класів відбувається за такими напрямками:

1. Створення презентацій до уроків.

2. Робота з ресурсами Інтернет.

3. Використання готових навчальних програм.

4. Розробка і використання власних авторських програм.

Презентації бувають: лінійної структури – використовують для послідовного викладу інформації як тези, проілюстровані схеми, малюнки тощо. Розгалуженої системи – призначені для опрацювання навчального матеріалу з використанням гіпертекстових посилань.

Аналіз науково-методичної літератури та періодичних видань показав, що мультимедійні презентації здатні реалізувати багато проблем процесу навчання, а саме :

- використовувати передові інформаційні технології;

- змінювати форми навчання та види діяльності в межах одного уроку;

- полегшувати підготовку вчителя до уроку та залучати до цього процесу учнів;

- розширювати можливості ілюстративного супроводу уроку, подавати історичні відомості про видатних вчених, тощо;

- реалізувати ігрові методи на уроках;

- працювати в малих групах або індивідуально;

- проводити інтегровані уроки, забезпечуючи посилення міжпредметних зв'язків;

- організовувати інтерактивні форми контролю знань, вмінь та навичок;
- організовувати самостійні, дослідницькі, творчі роботи, проекти, реферати на якісно новому рівні з можливістю виходу в глобальний інформаційний простір.

Використання презентацій є доцільним на будь-якому етапі вивчення теми та на будь-якому етапі уроку: під час пояснення нового матеріалу; Основне завдання методики використання мультимедіа – формування інформаційного середовища, що забезпечує досягнення педагогічних цілей, і яке проводиться за допомогою цілого комплексу засобів навчання. Використання мультимедійних технологій дозволяє проводити уроки:

- на високому естетичному і емоційному рівні (анімація, музика);
- забезпечує наочність;
- залучає велику кількість дидактичного матеріалу;
- підвищує обсяг виконуваної роботи на уроці в 1,5 – 2 рази;
- забезпечує високу ступінь диференціації навчання (індивідуально підійти до учня, застосовуючи різнорівневі завдання).

Систематичне використання комп'ютера, зокрема мультимедійних презентацій, на уроці сприяє:

- підвищенню якісного рівня використання наочності на уроці;
- зростанню продуктивності уроку;
- реалізації міжпредметних зв'язків;
- логізації й структуруванню навчального матеріалу, що значно підвищує рівень знань учнів;

• зміні ставлення школярів до комп'ютера: вони починають сприймати його не як сучасну іграшку, а як універсальний інструмент для ефективної роботи в будь-якій галузі людської діяльності.

Що дають такі уроки учням?

- викликають інтерес до предмета;
- сприяють кращому сприйняттю матеріалу будь-якої складності;
- підвищують якість навчання;
- створюють базу для засвоєння знань в основній школі;
- допомагають виконати ті завдання, які ставлять перед ними вчителі.

Завдяки використанню презентацій у школярів спостерігається:

- концентрація уваги;
- включення всіх видів пам'яті: зорової, слухової, моторної, асоціативної;
- зростання мотивації до навчання. закріплення набутих знань; відпрацювання навчальних умінь і навичок; повторення, практичного застосування одержаних знань, умінь і навичок; узагальнення, систематизації знань; контролю.

На етапі створення мультимедійної презентації слід враховувати такі моменти: • Психологічні особливості учнів класу. • Цілі і результати навчання. • Структуру пізнавального простору. • Розташування учнів. • Вибір найбільш ефективних елементів комп'ютерних технологій для вирішення завдань конкретного уроку. • Колірну гаму оформлення навчального матеріалу. Під час роботи з мультимедійними презентаціями на уроках потрібно, перш за все,

враховувати психофізіологічні закономірності сприйняття дітьми інформації з екрану комп'ютера, телевізора, проекційного екрану. Робота з візуальною інформацією, яка подається з екрану, має свої особливості, оскільки при тривалій роботі викликає стомлення, зниження гостроти зору. Особливо складною для людського зору є робота з текстами.

Основні вимоги щодо створення мультимедійних презентацій.

1. Слайд має містити мінімальну кількість слів.
2. Для написів і заголовків слід використовувати чіткий великий шрифт. Обсяг тексту, що виводиться на екран, має бути мінімальним. Лаконічність – одне з головних вимог у розробці навчальних програм.
3. Виносити на слайд треба ті визначення, слова і терміни, які учні будуть записувати в зошиті або читати вголос під час показу презентації.
4. Розмір літер, цифр, знаків та контрастність визначається потребою їх чіткого розгляду з останнього ряду парт.
5. Заливка фону, букв, ліній має бути спокійного, «неотруйного» кольору, щоб не викликала роздратування і втому очей. Бажано використовувати приємні колірні гами.
6. Креслення, малюнки, фотографії та інші ілюстраційні матеріали мають бути максимального розміру та рівномірно заповнювати все екранне поле.
7. Не можна перевантажувати слайди зоровою інформацією.
8. На перегляд одного слайда потрібно відводити достатньо часу, щоб учні могли сконцентрувати увагу на екранному зображенні, простежити послідовність дій, розглянути всі елементи слайда, зафіксувати кінцевий результат, зробити записи у робочі зошити.
9. Звуковий супровід слайдів не повинен бути різкий, відволікаючий, дратівливий, занадто гучний.
10. Всі слайди однієї презентації бажано робити в одному стилі.
11. Застосовувати мінімум анімаційних ефектів.
12. Не користуватися автоматичною зміною слайдів.

Щоб створити урок з використанням мультимедійних технологій, перш за все необхідно визначити відповідність навчальній, виховній та розвивальній меті уроку, продумати доцільність та раціональність використання комп'ютера при вивченні певної теми, визначити навчальні ситуації, коли створена презентація сприятиме більш глибокому засвоєнню матеріалу. Конструюючи мультимедійний урок, особливу увагу слід звертати на добір матеріалу. Важливо, щоб інформація була чіткою, доступною, пізнавальною, цікавою для учнів. Також необхідно включати завдання практичного спрямування, що дають змогу дітям безпосередньо працювати з комп'ютером. Головне завдання вчителя початкових класів – навчити дитину вчитися, самостійно здобувати знання. Якщо дитина в сім'ї користується телевізором, комп'ютером, а прийшовши до школи, бачить лише вчителя, нерухому дошку і таблицю, то інтерес до навчання зникне з перших же днів. Тому необхідно використовувати можливості комп'ютера у підготовці та проведенні уроків. Класна кімната має бути оснащена сучасною технікою, а саме ноутбук, екран. Доцільно використовувати низку навчальних комп'ютерних програм із різних предметів,

де пояснення нового матеріалу діти чують не від учителя, а від казкових персонажів. Так, наприклад, уроки математики дітям подають у цікавій ігровій формі Равлик та Сонечко. Учні із захопленням слухають, про що їм розповідають герої уроку. Це стимулює роботу вихованців, заохочує до праці. З уроками образотворчого мистецтва дітей ознайомлюють Пані фарба та Олівець. Діти разом із персонажами уроку вчаться працювати з палітрою кольорів, спостерігають за поетапним виконанням того чи іншого малюнка. Приємно бачити, коли дитячі оченята переповнюються радістю від задоволення. В електронному підручнику з трудового навчання живуть дизайнери Сонячний Зайчик, Синя Крапелька та Червона Іскорка. Ці герої подорожують із дітьми впродовж усіх уроків, допомагають виконувати завдання. Цінну і пізнавальну інформацію містить у собі електронний матеріал до уроків природознавства. Цікаві розповіді супроводжуються відповідними зображеннями, що дає змогу учням не тільки почути матеріал, а й побачити. Усі навчальні комп'ютерні програми – цікаві й доступні для дітей, викликають у них позитивні емоції. А без емоційної культури не може бути справжньої освіти. Без емоцій немає мислення. Висновок Таким чином, знання вчителем початкової школи видів мультимедійних технологій дозволяє педагогічно обґрунтовано використовувати потужні дидактичні можливості мультимедіа у початковій ланці освіти, що дозволить глибше розвинути резерви дитини, дасть змогу вчителю працювати творчо, ініціативно, з більшою професійною майстерністю.

Література

1. Дементієвська Н.П., Морзе Н.В. Як можна комп'ютерні технології використати для розвитку учнів та вчителів / Н.П.Дементієвська, Н.В.Морзе // Актуальні проблеми психології: Психологічна теорія і технологія навчання / За ред. С.Д.Максименка, М.Л.Смульсон. – К. : Міленіум, 2005. - Т. 8, вип. 1. – 238 с.
2. Дементієвська Н. П., Морзе Н. В. Комп'ютерні технології для розвитку учнів та вчителів / Н.П.Дементієвська, Н.В.Морзе // Інформаційні технології і засоби навчання : Зб. наук. праць / За ред. В.Ю. Бикова, Ю.О. Жука / Інститут засобів навчання АПН України. –К. : Атіка, 2005. – 272 с.
3. Дементієвська Н. Вчимося самі, вчимо інших / Н.Дементієвська // Вісник програм шкільних обмінів. - №21. – 2004. – С.5-8.
4. Информационные и коммуникационные технологии в подготовке преподавателей. (русское издание). Институт новых технологий по поручению Отдела высшего образования ЮНЕСКО. Division of Higher Education, ЮНЕСКО, 2005.
5. Intel® Навчання для майбутнього. –К. : Видавнича група ВНУ, 2004. – 416 с. (Автори адаптації до українського видання Морзе Н.В., Дементієвська Н.П.)

**СТВОРЕННЯ ОПТИМАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ
ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМУНІКАТИВНО - МОВЛЕННЄВИХ ТА
ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ
ПРИРОДОЗНАВСТВА**

*«Хто опановує нове, плакаючи старе,
той може бути справжнім вчителем»*
Конфуцій

Поняття «компетентність» - здатність ефективно і творчо застосовувати знання і вміння в нестандартних ситуаціях. Застосування компетентнісного підходу передбачає у школярів формування комунікативної компетентності.

Курс природознавства в початковій школі відіграє особливо важливу роль в становленні особистості, розвитку пізнавального відношення та виховання дитини, формуванню мовленнєво-комунікативних компетентностей.

Головною метою «Природознавства» визначено *формування природознавчої компетентності* учнів та її зв'язок з комунікативно – мовленнєвою компетентністю шляхом засвоєння системи інтегрованих завдань про природу і людину, основ екологічних знань, опанування способів навчально-пізнавальної і природоохоронної діяльності, розвиток ціннісних орієнтацій у ставленні до природи. Вона досягається шляхом постановки й реалізації освітніх, розвивальних і виховних цілей.

Освітні, виховні й розвивальні завдання навчання природознавства в початкових класах відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти, які сприяють розвитку мовленнєво-комунікативних компетентностей:

- розвиток розумових, комунікативних здібностей учнів, їх емоційно-вольової сфери, пізнавальної активності та самостійності, здатності до творчості, самовираження і спілкування;
- забезпечення єдності інтелектуального та емоційного сприйняття природи з практичною природоохоронною діяльністю;
- засвоєння традицій українського народу у відносинах людини з природою;
- оволодіння доступними способами пізнання предметів і явищ природи та суспільства.

Основна вимога до вчителя, який викладає природознавство:

- вміння володіти словом;
- необхідно свої думки виражати коротко, точно, логічно,
- словесний опис природничого поняття повинен збігатися з тим, що діти спостерігають у реальному часі та просторі.

Умови побудови уроків природознавства

- Процес навчання будується на основі проблемно-пошукової діяльності молодших школярів.

•Серцевиною уроку є взаємодія вчителя і учнів, розвиток мовлення, мислення дітей.

•Розвиток діалогічних взаємостосунків між вчителем та учнями під час вирішення проблеми.

•Вміння вчителя створювати проблемну ситуацію, залучати до комунікації учнів.

•Здатність організувати обговорення і розв'язання проблемної ситуації учнями.

Сприяння розвитку комунікативно – мовленнєвої компетенції сприяють:

- спостереження за природою;
- дидактичні ігри;
- уроки -подорожі;
- усні журнали;
- репортажі з місця подій;
- святкування дня Землі (космонавтики, прильоту птахів ...);
- власні дослідження;
- творчі завдання, екологічні акції тощо.

А також інтерактивні методики навчання на уроках природознавства:

- робота в групах, парах;
- застосування інноваційних методів;
- використання інформаційно-комунікаційних засобів;
- проведення досліджень учнями;
- упровадження проектної технології.

Формування мовленнєвої компетентності полягає у здатності слухати, сприймати і відтворювати інформацію, читати і розуміти текст, вести діалог, брати участь у дискусіях, відстоювати свою точку зору, висловлювати свої думки, міркування.

Вимоги до підготовки вчителя до уроків природознавства

- визначає їх дидактичну мету, розвивальні та виховні завдання;
- зміст та обсяг нового навчального матеріалу, який має бути засвоєний на уроці;
- встановлює основні лінії зв'язку з матеріалом, котрий попередньо вивчили учні;
- добирає питання для повторення;
- а також окреслює структуру уроку та основні методи навчальної роботи на кожному етапі уроку з урахуванням рівня підготовки учнів;
- розподіляє навчальний час на окремі види роботи;
- добирає і готує необхідні наочні посібники до уроку, додаткову літературу, матеріал для самостійної роботи учнів .

Види додаткового матеріалу

- диференційовані завдання,
- творчі вправи,

- інформація, пов'язана з подіями сьогодення,
- залучення спостережень учнів тощо.
- робота з натуральними, живими природними об'єктами (використання гербарних та колекційних зразків).

Розвиток національної системи початкової освіти вимагає розроблення ефективних підходів до змісту й методів природничо-математичного напрямку навчання. Зокрема це стосується вивчення природи як основного джерела життя та створення на цих засадах сучасних уроків природознавства з інтерактивними методами навчання, які могли б підвищити компетентність, ефективність виховання та загального розвитку молодших школярів, розширити природничу ерудицію, творчий потенціал, мотивацію до вивчення природи, викликати інтерес до навчання. Тобто комплексно й гармонійно поєднати інформаційну, виховну, розвивальну та мотиваційну функції уроків. Сучасні уроки з природознавства повинні бути такі, щоб збуджувати розум та емоції й стати запорукою того, щоб уроки природознавства — нового предмета у початковій школі — стали не тільки цілком зрозумілими, а й улюбленими для молодших школярів.

Програма навчального предмета “Природознавство” розроблена на основі Державного стандарту початкової загальної освіти, її зміст структурований за спеціально-концентричним принципом, який передбачає неперервне розширення і поглиблення знань та повторне вивчення певних тем з метою глибшого проникнення в сутність явищ та процесів відповідно до вікових особливостей дітей. У процесі вивчення природознавства перед учнями розкриваються безмежне розмаїття природних об'єктів та їх значення не тільки для якості життя, а й для самого існування людини на Землі. Дітям, які у 6 років прийшли до школи, цікаво і корисно навчатися тоді, коли вони, ніби граючись, розглядають вірогідні й невірогідні життєві ситуації, обирають правильну відповідь з-поміж цілої низки можливих варіантів, залучаються до рольового моделювання з метою набуття власного досвіду спілкування з природою. Щодо успішного впровадження комунікативно – мовленнєвої компетентності великі потенційні можливості мають діалогізація суб'єктів навчання (учитель – учень) і різноманітні тестові, ситуативні та творчі завдання, які входять до змісту підручників. Вони дають можливість закріпити знання, уміння, навички і перевірити готовність дітей застосовувати їх у повсякденному житті. Оскільки основна мета навчального предмета “Природознавство” – формування природознавчої компетентності учнів шляхом засвоєння системи інтегрованих знань про природу і людину, основ екологічних знань, опанування способів навчально-пізнавальної і природоохоронної діяльності, розвиток ціннісних орієнтацій у ставленні до природи. Доведено, що в процесі пізнання природи відбувається різнобічний розвиток особистості учнів: удосконалюється їх мислення, творча уява, мовлення, допитливість, яка створює мотивацію для здобуття нових знань. Розвиваються також позитивні морально-етичні якості, необхідні майбутнім захисникам природи. Тому одне з провідних положень нашої концепції полягає у постійному розкритті взаємозв'язків між розумовим

розвитком і формуванням моральних засад особистості дитини та гуманного ставлення до всього живого.

Водночас концептуальною ідеєю є формування природознавчої та комунікативно – мовленнєвої компетентності учнів на основі засвоєння системи інтегрованих знань про неживу та живу природу, ознайомлення з азами екологічних знань, опанування способів навчально-пізнавальної діяльності, розвитку ціннісних орієнтацій в різних сферах життєдіяльності та природоохоронної практики.

Ще однією з важливих концептуальних засад вивчення природознавства в початковій школі є орієнтація на пошукову діяльність, розвиток самостійності мислення в ході формування природознавчої компетентності, а не на просте запам'ятовування учнями певних абстрактних знань та дій.

Важливе значення для емоційно-естетичного сприйняття природи відіграють спостереження за довкіллям, власні дослідження. Такі форми проведення навчальних занять позитивно впливають на емоційну сферу дитини, сприяють розвитку уяви, фантазії, мислення, уваги.

Вже в початковій школі можна зустріти таких учнів, яких не задовольняє робота зі шкільним підручником, вони читають спеціальну літературу, шукають відповіді на свої питання в різних галузях знань. Тому важливо саме в школі прищепити інтерес до різних областей науки і техніки, допомогти втілити в життя їхні плани і мрії, вивести школярів на дорогу пошуку в науці, в житті, допомогти найбільше повно розкрити свої здібності. Тому головне – захопити і дітей, показати їм значимість їх діяльності та вселити впевненість у своїх силах. У “золотому правилі” дидактики

Я.Коменський писав, що навчання треба розпочинати не із словесних тлумачень про речі, а з реальних спостережень за ними, бо це перехід від конкретного до абстрактного. Дослідницька наочність не лише сприяє доступності навчання, а й робить його більш важливим і невідемним засобом якості її засвоєння як для дітей, так і для дорослих.

Іноді навчальний матеріал має такий характер, що без дослідницької діяльності правильне уявлення про такий об'єкт узагалі неможливе. Щоб запобігти звуженню, або розширенню поняття доцільно на уроках природознавства спостерігати та проводити досліди. Це допоможе учням розпізнати типове, зробити крок від конкретного до абстрактного, перейти від уявлення до поняття. Про таку роботу свого часу писав В. Сухомлинський, розкриваючи методіку уроку, де наголошував, що вчитель повинен створити таку супровідну наочність та дослідницьку діяльність, щоб викликати у дітей захоплення. Сучасні вчителі-початківці простежують наступність ідей Сухомлинського в реалізації принципу наочності та дослідницької діяльності.

Особливого значення в навчанні молодших школярів, які за своєю природою прагнуть діяти, набувають практичні методи, одним з яких є лабораторні досліди. Більше того, у формуванні різноманітних умінь і навичок вони є основним засобом. Жоден урок не може бути цікавим та ефективним без застосування цих методів.

Важливе значення в методиці початкового навчання надається оволодінню учнями дослідницькими і практичними вміннями, потрібними для вивчення природознавства. На цих уроках учні ознайомлюються з об'єктами та явищами природи на основі дослідницьких методів, посилення ролі самостійної роботи під час визначення сталих ознак природніх об'єктів.

Інтерактивні технології на уроках природознавства

Ефективність впровадження інтерактивного навчання на уроках природознавства зростає за умови, що вчитель правильно і доцільно підбирає методи інтерактивного навчання, керуючись анатоомо-фізіологічними, психологічними та особистісними рисами учнів, а також планує урок з урахуванням індивідуальних особливостей кожного з учнів, таких як темперамент, розвиток мислення та мовлення, пам'яті, уваги, уяви. Отже, використання інтерактивних методів навчання на уроках природознавства є досить актуальними на сучасному етапі розвитку освіти. Основною формою організації процесу навчання природознавства є уроки, які тісно пов'язані з позаурочними й позакласними заняттями. Інтерактивне навчання в дозволяє застосувати більше методів навчання на уроці, підвищує рівень знань учнів з природознавства, створює в їхній свідомості чіткі уявлення, формує вміння узагальнювати свої знання в поняттях та навички «спілкування» з довкіллям, допомагає дітям осмислити закономірні зв'язки між явищами, розвиває комунікативну компетентність, формує практичні уміння і навички. Впровадження інтерактивних форм та методів у практику на уроках природознавства у початкових класах потрібно починати з простих («Мозковий штурм», «Коло ідей») та поступово переходити до більш складних («Діалог», «Метод моделювання ситуації» та ін.) Використання інтерактивних методів навчання на уроках природознавства в початковій школі активізує розумову діяльність молодших школярів, розвиває пам'ять, увагу, уяву, логічне мислення, зв'язне мовлення, вчить працювати в колективі, самостійно мислити, висловлювати власні думки; спонукає дітей до навчання, виховує прагнення до знань, вивчення конкретного предмету та оволодіння новими вміннями та навичками загалом.

При використанні інтерактивних форм та методів окрім зростання рівня знань, в учнів розвивається логічне мислення, зв'язне мовлення, пам'ять, увага, здатність до самостійного пошуку інформації, самоаналізу та аналізу думок інших, учні вчаться давати короткі, лаконічні відповіді, слухати інших, з повагою ставитися до думки однокласників, формується вміння спілкуватися в колективі, вміння товаришувати та допомагати, з'являється вмотивованість навчання, зацікавленість предметом. Саме тому вважаємо необхідним оволодіння майбутніми вчителями знаннями про інтерактивні технології, методику їх використання у навчальній роботі, формування позиції щодо необхідності використання інтерактивних технологій забезпечить їх професійну компетентність та конкурентоздатність.

Отже, впровадження інтерактивних методів навчання на уроках природознавства в початковій школі поглиблюють знання учнів з теми, учні краще засвоюють поняття, розвиваються навички працювати в колективі,

інтерактивне навчання розвиває пам'ять, увагу, уяву, логічне мислення, зв'язне мовлення, вміння відстоювати свою думку. Учні зацікавлені, активні та вмотивовані до навчання природознавству через що урок стає набагато продуктивнішим.

У художньому оформленні підручника для 1-го класу з першої й до останньої сторінки автори дотрималися фенологічного принципу, внизу розвороту відтворено поверхню землі, вкриту трав'янистою рослинністю, а верхня його частина – це ніби верхівки дерев. Причому напочатку вересня в природі переважають літні ознаки, які поступово змінюються осінніми, зимовими, весняними й знову літніми. Цей образний ряд відтворюється за допомогою виразних фотоілюстрацій. Такий підхід, є новим в оформленні підручників для початкових класів і сприяє екологізації мислення школярів. Крім того, включення в оформлення сторінок підручника фотографій стане додатковим нагадуванням про необхідність проведення регулярних спостережень за сезонними змінами в природі.

На сторінках підручника для 1-го класу учні зустрічаються з різними героями: їжачком Хитрячком, Синьокрилою Сойкою, Сонечком Семикрапочною та Карасиком Золотенком (до речі, реальний біологічний вид – карась золотистий – занесений до Червоної книги України). Ці придумані тварини допомагають маленьким школярам мандрувати дивовижним світом природи. Казкові зображення цих персонажів поєднуються з реалістичним відтворенням природних об'єктів, викликаючи зацікавлення у дітей молодшого віку. Своєрідність підручника для 1-го класу вбачається у пріоритетному використанні фотозображень природи, що продиктовано самим змістом навчального предмета та ідеєю наближення дітей до природи.

Під час вивчення природознавства великого значення потрібно надати урокам-екскурсіям, урокам, на яких проводяться практичні роботи, демонстраційні та фронтальні досліди, міні-проекти та «Дослідницький практикум», такі уроки об'єднує рубрика «Дослідницька лабораторія»

Саме у рубриці «Дослідницька лабораторія» учні 2-3 класів можуть за описом підручника виконати не складні досліди. Наприклад, самостійно проводити досліди на виявлення властивостей повітря, води при нагріванні і охолодженні; умов необхідних для життя рослин. Перш ніж проводити дослід, учитель в короткій вступній бесіді підводить учнів до усвідомлення проблеми, яку належить розв'язати. Школярі отримують установку спочатку прочитати опис досліду в підручнику, а потім, крок за кроком, проробити все самостійно. Учитель записує на дошці запитання, на які учням треба буде відповісти після завершення самостійних спостережень.

Усвідомивши, з допомогою вчителя питання, яке потребує розв'язання, діти обмірковують способи його вирішення, будують різні припущення, перевіряють їх шляхом постановки дослідів, спостерігають викликане ними самими явище, роблять висновки. Отже урок природознавства – це ідеальний час для всебічного розвитку учнів. Саме на цьому уроці у дітей найбільше виникає: «Чому?».

Таким чином, розвитку комунікативних компетентностей учнів на уроках природознавства сприяють:

- диспути, евристичні бесіди, дид. ігри комунікативного спрямування;
- розширення та збагачення словникового запасу, формування мовної культури, використання природознавчої термінології через словникові ігри, брей-ринги, систему творчих інтерактивних вправ, дослідницьку діяльність;
- проведення рольових ігор з активним використанням можливостей дітей, дає можливість дітям висловлювати власну думку, аргументувати відповідь;
- заохочення до активного спілкування;
- організація роботи в парах, в групах, складання казок, створення проблемних ситуацій, творчі вправи та завдання, рольові ігри, проведення нестандартних уроків.

Тому, ми вчителі, маємо стати і порадиниками, і помічниками школярів на шляху здобуття природничих знань, розвивати природничі, мовленнєво – комунікативні компетентності школярів.

Література

1. Аквилева Г.Н., Клепинина З.А. Наблюдения и опыты на уроках природоведения: Пособие для учителя нач. шк. / Г.Н.Аквилева, З.А.Клепинина. – М. : Просвещение, 1988.
2. Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах : Навч. Посібник / Т.М. Байбара. – К. : Веселка, 1998. – 333 с.
3. Біда Л. Структура і методика інтерактивного уроку /Л.Біда // Початкова школа. - 2007. - №7.
4. Друзь З. Пізнавальні завдання з ознайомлення з навколишнім світом у 1–2 класах / З.Друзь. – К. : Радянська школа, 1990.
5. Нарочна Л.К. Методика викладання природознавства : Навч. посібник для пед. уч-щ., 2-ге вид., перероб. і доп. / Л.К. Нарочна. – К. : Вища шк., 1990. – 301 с.

УДК 373.31.334

ШВАРДАК М.В., УСТИЧ М.В.
Мукачівський державний університет

НАВЧАЛЬНА ДИСКУСІЯ НА УРОКАХ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

На сучасному етапі культурного становлення й активного державотворення України особливої ваги набуває гуманітаризація початкової освіти, що передбачає вдосконалення прогресивних технологій виховання молоді, диференціацію та інтеграцію навчання, оновлення науково обґрунтованої методики, спрямованої на підвищення рівня освіченості учня й удосконалення його мовно-комунікативної особистості.

Тому одним із пріоритетних питань сьогодення стає формування мовної, дискурсивної й комунікативної компетенцій молодшого школяра, що включає цілу систему мовленнєвих умінь (уміння сприймати чужі думки, будувати усні та писемні, діалогічні й монологічні висловлювання різних видів, типів, стилів і жанрів, аргументувати й відстоювати власні твердження, уміти вести полеміку, демонструвати знання й досвід під час дискусії). Відтак актуальними у навчанні є інноваційні форми проведення уроків, серед яких чільне місце займають

уроки-конференції, форуми, дебати, дискусії тощо. Зупинимося на дискусії як одному із засобів розвитку дискурсного мовлення молодших школярів.

Актуальність дослідження безперечно й полягає у збагаченні словникового запасу учнів, лінгвістичному аналізі висловлювань, розвитку творчої активності молодших школярів.

Визначена тема об'єднала в собі кілька напрямів, над якими в різні роки працювали й працюють науковці. Так, дискусію як один із жанрів ділової комунікації розглядали лінгвісти А. Загнітко, І. Данилюк, Л. Мацько, А. Коваль; розвитку навчально-пізнавальної активності школярів присвячено праці З. Абасова, О. Заболотного, В. Лозової.

Мета статті – з'ясувати роль дискусії й визначити найголовніші особливості технології організації й проведення дискусій.

Загальновідомо, що дискусія – невід'ємний засіб пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання. О. Пометун і Л. Пироженко розуміють під цим терміном “широке публічне обговорення якогось спірного питання” [4, с.72]. Великий тлумачний словник сучасної української мови до цього визначення додає: “Дискусія – це спір, суперечка окремих осіб, співрозмовників” [1, с.223].

Розгляд дискусійних проблем сприяє підвищенню в школярів інтересу до висловлювання, розвитку їхнього мовлення, розумових здібностей, пам'яті, уваги, критичного мислення та інших психічних якостей. Все це враховує наукове визначення, подане в словнику з української лінгводидактики: “Дискусія – усна (писемна) форма організації мовлення, у процесі якої розглядаються протилежні точки зору; комунікативна взаємодія групи учнів, що організовується для обміну думками, обговорення спірного питання” [3, с.42]. На мету і завдання дискусії вказує Л. Павлова: “Дискусія (лат.discussio – дослідження, розгляд, розбір) – публічна суперечка, метою якої є пояснення і порівняння різних точок зору, пошук, виявлення правильної думки, знаходження правильного рішення спірного питання”.

Таким чином, дискусія – це публічне обговорення будь-якого спірного питання, у процесі обговорення якого розглядаються різноманітні точки зору, що формує й розвиває науковий світогляд старшокласника.

Іноді для досягнення певної мети вчитель використовує елементи дискусії. Тому дискусія може тлумачитися не тільки як форма навчальної діяльності учнів, але і як метод:

Дискусія – 1) *метод* навчання, який передбачає організацію спільної мовної діяльності з метою пошуку ефективного розв'язання певної проблеми;
2) один із *методів* розв'язання спірних питань [4, с.182].

Як правило, у школі практикують *навчальні* дискусії, під якими розуміємо розгляд суперечливого питання спрямований на аналіз, пояснення та зіставлення протилежних висловлювань учнів.

Основою будь-якої дискусії є невеликий життєвий досвід учнів та їхні знання, отримані в ході роботи з навчальним дискурсом, бо саме він є носієм наукової і навчальної інформації, має пізнавально-комунікативне спрямування і використовується на всіх уроках незалежно від предметних знань.

Отже, для молодших школярів дискусія – це пошук істини, розвиток мислительно-мовленнєвої діяльності учня, засіб удосконалення цілої низки компетенцій: дискурсивної, мовленнєвої, предметної, соціокультурної й ін.

Мета дискусії, що визначається вчителем, може бути різною. З одного боку, кожен педагог намагається виявити рівень знань школярів із засвоєної теми, розділу, курсу, з іншого боку, метод дискусії використовується для того, щоб розвивати в учнів творчу активність: уміння висловлювати свою точку зору, уважно вислухати думку однокласника, усвідомити глибину й складність досліджуваного питання, вміння прийти до згоди, зробити правильні висновки. Відтак, виявляючи різні позиції з певної суперечливої проблеми, у молодших школярів удосконалюється й мовленнєва культура. Для підвищення ефективності ведення дискусії наведемо декілька основних рекомендацій:

- 1) висловлення думок учнів повинне відбуватися за чергою, а не одночасно;
- 2) не допустиме перебивання того, хто говорить;
- 3) учні не повинні змінювати тему дискусії;
- 4) учні повинні намагатися заохочувати до участі в дискусії інших;
- 5) висловлені думки мають бути відвертими;
- 6) сприймання ідей будується тільки на взаємоповазі.

Як показують спостереження та досвід використання дискусій у навчанні учнів, її структуру складають інваріантні етапи – *підготовчий, основний, підсумковий*. Зазначеним етапам передують такі важливі організаційно-педагогічні завдання, як усвідомлення проблеми (спірного питання), формування гіпотези щодо розв'язання проблеми.

Перше завдання передбачає таку послідовність дій: постановка конкретного дискусійного питання (словесне відображення суперечності у формі запитання, задачі тощо), його сприймання й усвідомлення, тобто виявлення різноваріантних суджень, зокрема й протилежних, несумісних інформацій.

Важливим компонентом для розвитку мовної особистості молодшого школяра під час дискусії є формування гіпотези. Це завдання своєю чергою містить висування припущення (ядро гіпотези) щодо розв'язання поставленої проблеми та його обґрунтування.

Технологія опрацювання дискусійних питань включає три етапи.

Підготовчий етап. Основою цього етапу є підготовка мікроклімату колективу. Вчитель наперед продумує побудову дискусії, враховуючи її мету і завдання. Підготовчий етап дискусії передбачає:

- а) запитання вчителя стосовно дискусійної проблеми, що буде обговорюватись, але не конкретне їх розв'язання;
- б) підготовку відповідей учнів (усно чи письмово) на запитання, заздалегідь розданих учителем;
- в) тести, анкетування, опитування учнів.

Перед проведенням дискусії важливо чітко визначити предмет дискусії, з'ясувати її мету і завдання, побудову плану проведення, передбачити кінцевий

результат (до яких висновків можуть дійти молодші школярі, спираючись на знання, власний досвід), урахувати рівень інтелектуального розвитку учнів.

Основний етап. Запорукою успішності цього етапу є чітка організація дискусії за планом. Учитель передбачає, що кожен учасник повинен висловити свої пропозиції, думки щодо дискусійної проблеми.

Важливим при цьому залишаються етикетні правила ведення дискусії всіма учасниками, дотримання регламенту, науковість, інформативність, конкретизація фактів. Також до невід’ємних вимог основного етапу дискусії відносяться такі:

- мета дискусії – з’ясування дискусійного питання, а не “змагання” її учасників;
- дискусійні зауваження повинні бути зрозумілі й обов’язково враховані;
- у дискусії, що видалася жвавою керівникові, треба утриматися від власного виступу.

Прикінцевий (підсумковий) етап передбачає аналіз учителем висловлених учнями ідей щодо дискусійного питання, підведення підсумків, завершення бесіди, усвідомлення отриманих знань.

Під час вивчення шкільних дисциплін у початковій школі навчальні дискусії найчастіше використовуються на уроках літературного читання та природознавства.

Залежно від дидактичної мети уроку вчителі-словесники найчастіше використовують дискусію-роздум, дискусію-доведення, дискусію-узагальнення (таблиця 1).

Таблиця 1

Типологія навчальної дискусії

№	Тип дискусії	Зміст
1	Дискусія-роздум	Спірне питання в ході розв’язання вчить учнів формулювати альтернативні висновки, давати суб’єктивну оцінку. Головна мета – вдосконалення вміння висловлюватися, захищати свою позицію, слухати, аналізувати, робити висновки.
2	Дискусія-доведення	Учні обґрунтовують і доводять свої думки щодо спірного питання, практично перевіряють факти дискусійної проблеми.
3	Дискусія-узагальнення	Головне завдання навчальної дискусії – розв’язання проблеми, що сприяє розвитку умінь узагальнювати й систематизувати знання з певної теми, розділу, курсу.

У наш час активного використання інтерактивних технологій навчання найпоширенішими формами дискусії є: “Круглий стіл”, “Що?Де? Коли?” (обговорення питання, в котрому беруть участь до семи учнів, які обмінюються думками як між собою, так і з класом (залом); “Засідання експертної групи” (обговорення групою учнів (5-6 осіб) спірного питання з подальшим

виголошенням його перед усім класом); “Форум” (експертна група, яка сидить напроти решти учнів, висловлює власні думки щодо спірних запитань); “Судове засідання” (розгляд спірної проблеми, що схоже на судовий процес); “Дебати” (обговорення спірної проблеми, котре побудоване на заздалегідь підготовлених виступах учасників, які у свою чергу представляють різні ідеї (команди-суперниці); по завершенню дебати передбачають відповіді на запитання протилежних команд і прийняття спільного рішення).

Таким чином, урахувавши важливість дискусії в навчанні учнів початкової школи, розмаїту типологію та багатство форм проведення, доходимо висновку, що уміле використання зазначеного методу – багатоаспектна проблема, яка включає формування й розвиток умінь і навичок молодших школярів сприймати наукове мовлення однокласників, розуміти його, робити аналіз, будувати власні висловлювання різних жанрів і відстоювати їх, уміти вести полеміку, стежити за розвитком свого інтелекту та дискурсного мовлення.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К. : Перун, 2004. – 1440 с.
2. Волкова Н.П. Педагогіка : Посібник для студентів вищих навчальних закладів / Н.П.Волкова. – К. : Академія, 2003. – С.293-294.
3. Словник-довідник з української лінгводидактики / Кол. авторів за ред. М.Пентиліук. – К., 2003. – 149 с.
4. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібн. / За ред. О.І. Пометун. – К. : Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.

УДК 372.46:372.851

ЩЕРБАН Г.В.
Мукачівський державний університет

ФОРМУВАННЯ УСНОГО ТА ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Успішне вирішення висунутих часом проблем освіти залежить від багатьох чинників. Очевидно, що особливу роль у цьому процесі відіграє формування мовної культури педагога. Культура мовлення вчителя – візитна картка всієї освітянської галузі. Як тут не згадати Сократівське: «Заговори, щоб я тебе побачив». Слово вчителя, безумовно, є засобом навчання, має бути правильним, точним, логічно узгодженим, чистим і виразним. Водночас серед учительського загалу нерідко зустрічаються термінологічні неточності, мовні кальки, неправильне вживання частиномовних форм, порушення синтаксичного зв'язку й логіки висловлювання. Однак, професійна мовнокомунікативна компетенція передбачає сформовану систему професійних знань, комунікативних умінь і навичок, ціннісних орієнтацій, загальної гуманітарної культури, інтегрованих показників культури мовлення, необхідних для продуктивної професійної діяльності. Таким чином, мета дослідження – виокремити особливості формування мовлення на уроках математики у початковій школі.

Аналіз досліджень з проблеми вказує на актуальність даного дослідження. Незважаючи на достатню кількість робіт з даної проблеми, у переважній їхній

більшості дана проблема у процесі підготовки майбутнього вчителя початкових класів розглядалася фрагментарно. Кожний майбутній вчитель повинен розуміти, що розвиток мовлення – це мета не тільки уроків української мови, але й інших, в тому числі й уроків математики. На уроках математики вчитель ознайомлює учнів з великою кількістю математичних понять і уявлень, відповідних термінів, слів і словосполучень, які позначають кількісні і порядкові відношення між предметами і величинами, просторові і часові відношення, а саме: «число», «цифра», «доданок». «сума», «зменшуване», «від’ємник», «різниця», «множник», «добуток», «ділене», «дільник», «частка», «рівність», «нерівність», «вираз» тощо. У словнику учнів початкових класів з’являються велика кількість числівників, прислівників (зліва, справа, зверху, знизу, спочатку, потім), прийменників (в, на, над, під), сполучників (і, або; якщо..., то...). У зв’язному мовленні учнів часто трапляються речення з підрядними причини, мети тощо (щоб знайти ..., треба...; щоб знайти..., можна).

Робота над мовленням на уроках математики сприяє оволодінню зв’язною, логічно послідовною розповіддю з елементами міркувань. Розв’язуючи задачу, учні міркують над тим, що треба знати, щоб дати відповідь на запитання задачі.

На розвиток математичного мовлення учнів значно впливає вивчення нумерації чисел: у мову школярів вводиться ціла низка математичних термінів. Можна відмітити, що учні засвоюють назви чисел добре. При вивченні нумерації чисел часто неправильне використання понять «число» і «цифра». Так, на запитання «Скільки цифр у числі 24004?», доцільніше запитати: «Скільки цифр у записі числа 24004?» або «Скількома цифрами записано число 24004?». Більшість учнів неправильно ставить наголос у словах *одинадцять, чотирнадцять*.

Часто учні неправильно ставлять наголоси в назвах одиниць вимірювання: міліметр, сантиметр, дециметр, кілометр; неправильно відмінюють назву одиниць вимірювання при числових даних або без них (7 кг-сім кілограм замість сім кілограмів). Щоб запобігти та усунути такі помилки, доцільно учням пропонувати такі завдання:

1.Прочитай: 5 кг, 9 грн, 12 см, 54 дм, 51 л.

2.Замість крапок встав пропущені букви: од...ниця, ч...сло, одноц...фрове ч...сло.

3.Прочитай, дотримуючись наголосу: квадратний сантиметр, квадратний дециметр, квадратний кілометр.

4.Яке із запитань поставлено правильно: «Скільки різних цифр у числі 970507?», «Скількома різними цифрами записане число 970507?».

5.Знайди помилки в записах: двіста, розрят, розрядні одениці, пятьсот, чотириста.

Словниковий запас учнів початкових класів збагачується під час вивчення ними назв власне чотирьох дій. Проте труднощі зростають, коли доводиться запам’ятовувати назви компонентів усіх чотирьох дій. Досить важко діти сприймають і запам’ятовують такі терміни, як «зменшуване», «від’ємник», «різниця», «ділене», «дільник», «частка».

У програму і зміст підручників з математики включено поняття «математичний вираз», «числове значення виразу». Тому доцільно відмовитись від використання слова «приклад». Замість «розв'яжи приклад» потрібно вживати «знайди значення виразу». Читання виразів ($345507+659786$, $829006-497867$) потребує знань відмінювання числівників, правильного вживання слів «до», «від», «число». Прочитаємо правильно: до числа триста сорок п'ять тисяч п'ятсот сім додати шістсот п'ятдесят дев'ять тисяч сімсот вісімдесят шість.

Замість слів і словосполучень: «правильно», «неправильно», «правильна рівність», «неправильна рівність», «правильна нерівність», «неправильна нерівність» помилково використовуються слова: «вірно», «невірно», «вірна рівність», «невірна рівність», «вірна нерівність», «невірна нерівність».

Пояснюючи правило множення багатоцифрового числа, яке закінчується нулями, на одно-, дво- і трицифрове число, окремі учні плутають такі поняття: «додати» і «дописати» або «приписати» один, два нулі.

Розглянемо приклади різних видів робіт з розвитку усного і писемного мовлення в процесі вивчення 4-х арифметичних дій над цілими невід'ємними числами. Така робота може здійснюватись за такими аспектами: словникова робота; робота над звуковою частиною мовлення; формування культури мовлення; розв'язок зв'язного мовлення.

Під час вивчення 4-х арифметичних дій над цілими невід'ємними числами, словникова робота спрямована на розуміння математичних понять і вміння пояснити значення математичних термінів, якими повинні оперувати учні при поясненні обчислень, засвоєння їх правильного написання, формування вмінь будувати зв'язне змістовне висловлювання.

Наведемо приклади завдань, пов'язаних з поясненням значень математичних термінів, правильного їх написання, завдань на складання правильних зв'язних висловлювань і засвоєння правильного і чіткого формулювання правил і визначень.

1. Поясни значення слів і словосполучень: сума, різниця, добуток, частка, розрядні доданки, сума розрядних доданків, неповний добуток, неповне ділене, знаменник дроби, чисельник дроби (на конкретних прикладах).

2. Прочитай рівності, в яких ліва частина є:

а) сумою $38:19=2$ $42+28=70$ $56-29=27$ $15*5=75$

б) різницею $25+38=63$ $72:24=3$ $14*4=56$ $47-19=28$

в) добутком $72-24=48$ $19*3=57$ $36*2=72$ $56+24=80$

г) часткою $65+29=94$ $4*19=76$ $54-28=26$ $96:16=6$

3. Прочитай вирази і знайди їх числове значення:

$17*3+42$ $2*28+47$ $24*3-24$

$48:6-5$ $35*2+30$ $63:9-7$

4. Вибери слово до кожного речення із заданих слів: сума, різниця, добуток, частка. Прочитай речення.

...чисел 5 і 7 дорівнює 12,

...чисел 4 і 9 дорівнює 36.

...чисел 63 і 7 дорівнює 9

...чисел 17 і 9 дорівнює 8.

Робота над звуковою частиною мовлення сприяє формуванню в учнів правильної вимови і виразного читання математичних термінів, будь-якого математичного завдання.

1. Прочитай слова, дотримуючись наголосу: буде, множник, добуток, довести, чисельник, знаменник.

2. Запам'ятай, як правильно читати вирази: $2 + 3$ $7 - 5$ $6 \cdot 7$ $24 : 3$

– До числа 2 додати 3.	– Від числа 7 відняти 5.
– Сума чисел 2 і 3.	– Різниця чисел 7 і 5.
– Два плюс три.	– Сім мінус п'ять.
– Число 2 збільшити на 3.	– Число 7 зменшити на 5.
– Перший доданок-2, другий-3.	– Зменшене -7, від'ємник - 5.
– 6 помножити на 7.	– 24 поділити на 3.
– Добуток чисел 6 і 7.	– Частка чисел 24 і 3.
– 6 збільшити у 7 разів.	– 24 зменшити у 3 рази.
– Перший множник-6, другий-7.	– Ділене 24, дільник-3.

3. Прочитай, вставивши відповідне слово:

До...сім додати дев'ять; до...двадцять сім тисяч сто дванадцять додати сто сорок три; від...дванадцять відняти вісім.

4. На запитання вчителя учениця відповіла так: «До числа дванадцять додати цифру сім, буде дев'ятнадцять». Яка помилка допущена?

Учні початкових класів допускають мовні і математичні помилки: вживання зайвих слів, пропуск слів у реченні, неправильний порядок слів у реченні, неточність і «бідність» мовлення при усних і письмових поясненнях. Розглянемо вправи на усунення граматичних і математичних помилок, мовленнєвих недоліків учнів при читанні виразів, числових рівностей, при усному поясненні обчислень.

1. Яке з даних речень правильне?

- 1) від числа сім відняти три буде чотири;
- 2) від сім відняти цифру три буде чотири.

2. Продовжи міркування: «Найбільше число, яке менше, ніж 57, і націло ділиться на 6, є число 54. 54 поділити на 6, буде 9. 57 мінус...»

3. Склади текст (використовуючи набір карток зі словами):

- 1) будь-якого, при, числа, нуль, буде, добутку, множенні, на, в, нуль;
- 2) на, можна, нуль, ділити, не;
- 3) переставляння, сума, не, від, змінюється, доданків;
- 4) у, один, поділити, числі, щоб, треба, кругле, число, десять, відкинути, на, нуль, справа.

4. Закінчи міркування:

- щоб помножити суму чисел 9 і 6 на 5, можна перший доданок, 9 помножити на 5, буде 45. Другий доданок 6...;
- щоб до числа 280 додати 540, можна до числа 280 додати 500, буде...;
- щоб до числа 280 додати 540, можна до числа 28 десятків додати 54 десятки, буде... .

5. Вчись пояснювати правильно! Користуйся для цього такими вказівками:
 $27+5 \dots 27+2$ Зліва - сума. Справа - сума. Перші доданки - однакові. З двох сум більша та, в якій другий доданок більший. $5 > 2$. Отже,
 $27+5 > 27+2$.

$39-2 \dots 39+2$ Зліва - різниця. Справа - сума цих самих чисел. Різниця чисел завжди менша суми цих самих чисел. Отже, $39-2 < 39+2$.

Зауважимо, що запобігання помилкам у мовленні учнів потребує від учителя цілеспрямованої, різносторонньої роботи як над окремими математичними термінами, так і над цілим текстом.

Розвивати мовлення учнів на уроках математики - значить: дати учням зразки усних і письмових пояснень в процесі розв'язування задач; систематично працювати над попередженням помилок в усних і письмових поясненнях учнів при розборі та розв'язанні задач; створювати ситуації, які б спонукали учнів висловлювати свою думку, аналізувати відповідні навчальні ситуації.

Формуванню навичок усного мовлення на уроках математики сприяють: читання завдань уголос; усне розв'язання завдань з докладним поясненням; застосування групових форм роботи (розповісти сусіду по парті означення поняття, формулювання математичного твердження).

Культура писемного мовлення передбачає грамотне, правильне висловлення думки за допомогою знаків – цифр, охайне, чисте, відповідно до мовних норм, каліграфічних та естетичних правил, письмо.

Формування культури писемного мовлення одночасно сприяє формуванню в учнів таких рис особистості як акуратність, дисциплінованість, витримка, старанність, відповідальність.

З метою формування в учнів навичок писемного мовлення на уроках математики доцільно:

- надавати зразки правильних записів розв'язання задач;
- уважне ставлення до оформлення письмових робіт, дотримання правил ведення учнівських зошитів;
- стежити за охайністю записів учнів;
- виправляти граматичні та мовні помилки.

Підсумовуючи відмітимо наступне. Вдосконалення культури математичного мислення і мовлення учнів сприяє розвитку навичок практичних життєвих розрахунків, усуненню неточностей вживання зайвих слів під час побудови запитань, неправильного порядку слів у реченнях, а мовлення стає чітким, зв'язним, змістовним.

Можна зробити висновок, що уроки математики створюють великі можливості для органічного зв'язку роботи над математичними поняттями, властивостями арифметичних дій, формуванням обчислювальних навичок, умінь і навичок розв'язувати текстові задачі з роботою над питаннями культури мовлення.

Література

1. Богданович М.В. Методика вивчення нумерації і арифметичних дій в початковій школі : Навч. Посібник / М.В.Богданович. – К. : Вища шк., 1991. – 208 с. : іл.
2. Король Я.А. Практикум з методики викладання математики в початкових класах: Навч. посібник для студентів пед. Університетів та інститутів з спеціальності «Педагогіка і методика початкового навчання» / Я.А.Король. – Тернопіль : Мандрівець, 1998. 136с.
3. Король Я.А. Математика в початкових класах. Культура усного і писемного мовлення. – Тернопіль : Навчальна книга / Я.А.Король. - Богдан, 2000. - 160с.
4. Литовченко З. М., Карапузові Н. Д. Культура усного мовлення на уроках математики / З.М.Литовченко, Н.Д.Карапузові // Почат. шк. - 1984. - № 2. – С. 31-34.
5. Савченко О. Я. Вимоги до якості початкової освіти / О.Я.Савченко // Почат. шк. - 1995.- № 1.- С.4-6.
6. Трунова В. А. Проблема мовленнєвих ситуацій у практиці класоводів / В.А.Трунова // Почат. шк. - 1986. - № 3. – С. 18-21.

УДК 372.461:372.851

ЩЕРБАН Г.В., КИЗИМЕНКО Ю.І.
Мукачівський державний університет

КУЛЬТУРА УСНОГО ТА ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

*Математика, сама по собі, мислення учня в порядок ще не приводить.
Все залежить від орієнтації учіння і способу викладання.
Головна задача навчання математиці, — навчити міркувати, мислити і тоді жоден
шкільний предмет не зможе конкурувати з можливостями математики у вихованні
мислячої особистості...*

А.А. Столяр

*Вчитель зобов'язаний формулювати питання чітко і правильно:
тоді і тільки тоді він має право сподіватися на правильну і чітку відповідь...*

А. Н.Колмогоров

Мова і мовлення вчителя є показником його педагогічної культури, засобом самовираження і самоутвердження його як особистості.

Формою існування мови є мовлення – конкретний, практичний вияв мови, «мова в дії», реалізація мови у різних сферах життєдіяльності.

Мовлення – це відображення думок людини, її світогляду з одного боку, а з іншого – це показник її ставлення до інших.

Культура мовлення – широке і багатоаспектне поняття, але передусім – це грамотність побудови фраз, простота і зрозумілість викладу, виразність, яка досягається вмінням дібрати потрібні слова, синтаксичні конструкції та активним використанням основних компонентів виразності усного мовлення (тону, динаміки звучання голосу, темпу, пауз, наголосів, інтонації, дикції, правильна вимова слів), правильне використання спеціальної термінології.

Отже, культура мовлення – упорядкована сукупність нормативних, мовленнєвих засобів, вироблених практикою людського спілкування, які оптимально виражають зміст мовлення і задовольняють умови і мету спілкування.

Для уроків математики культура мови і мовлення є невід’ємними складовими математичної культури.

До поняття математичної культури відносять математичну грамотність (термінологічна грамотність, обчислювальна культура, графічна культура) та навички математичного моделювання.

Говорячи про математичну грамотність, розуміють не лише уміння правильно застосовувати математичні терміни, наявність необхідних знань і відомостей для виконання роботи (вирішення проблеми) в конкретній предметній області, але й правильну математичну мову (усну та письмову), обчислювальну та графічну культуру.

Під математичною мовою часто розуміють сукупність всіх засобів, за допомогою яких можна виразити математичний зміст. До таких засобів відносяться математичні терміни, символи, схеми графіки та інше.

На відміну від літературної мови, у математичній – головне не образність і мелодійність, а істинність і чіткість. Формування грамотної математичної мови неможливе без знання специфічної наукової термінології.

У безпосередньому зв’язку з розвитком мови знаходиться вимога виховання культури мовлення. Нерідко вчителі на уроках математики уважно слухають, що говорить учень, але не звертають увагу, як він говорить. На нашу думку такий підхід є не зовсім правильним. Вчитель початкових класів повинен постійно стежити не тільки за змістом, але і за формою відповіді.

Не слід вважати, що виховання культури мовлення можливе лише на уроках мови та літератури, оскільки кожна дисципліна в цій спільній справі важлива. Дійсно, саме на уроках математики учень повинен звикати до короткої, чіткої, логічно обґрунтованої відповіді. Саме на уроках математики варто привчати його до того, що у міркуванні слід уникати слів і фраз, які не несуть смислового навантаження. Прикладом цього для учнів є вчитель.

Розв’язування задач

Сприятливі умови для піднесення культури мови учнів створюються під час розв’язування текстових задач. Ознайомлюючись із задачею, школярі навчаються читати її текст, переказувати зміст. Спосіб відшукування розв’язку – це встановлення зв’язку між даними задачі та даними і шуканою величиною з метою одержання відповіді на запитання. Формування умінь і навичок розв’язувати задачі потребує від учнів мовленнєвого оформлення. Таким чином, процес розв’язання задачі має бути зв’язним, послідовним, обґрунтованим і несуперечливим. Вчитель має підготувати школярів до зв’язних послідовних міркувань у процесі відшукування розв’язку задачі. Лише незначна частина вчителів ставить своїм вихованцям запитання:

- Як розв’язати задачу?

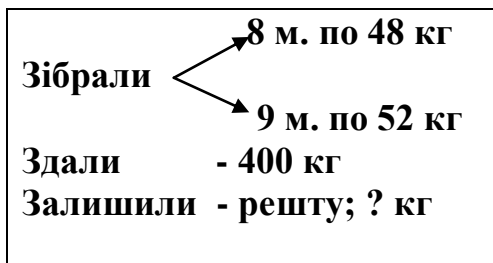
У зв’язку з цим можна продемонструвати відповідь, яку хотів би отримати вчитель від учня на прикладі задачі.

Подаємо два види розбору задачі:

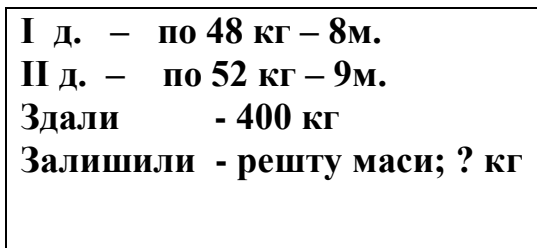
- від запитання до числових даних (\uparrow);
- від числових даних до запитання (\downarrow).

Задача 1. З однієї ділянки учні зібрали 8 мішків картоплі, по 48 кг у кожному, з другої - 9 мішків, по 52 кг у кожному, у магазин здали 400 кг. Решту залишили для шкільної їдальні. Скільки кілограмів картоплі залишили для шкільної їдальні?

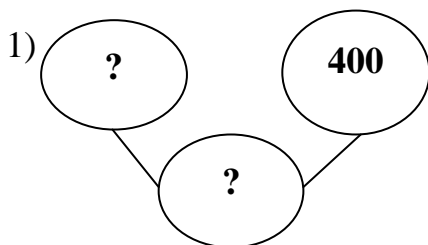
Запишемо короткий запис задачі:

або

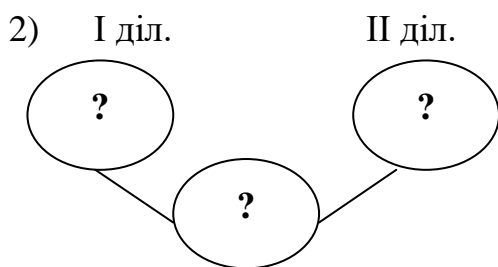

І. Проводимо зразок міркування від запитання до числових даних. Розв'яжемо задачу за графічним зображенням

Щоб знайти, скільки кілограмів картоплі залишили для їдальні, треба знати, скільки її зібрали з двох ділянок та скільки здали в магазин.

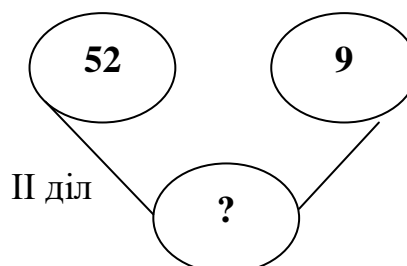
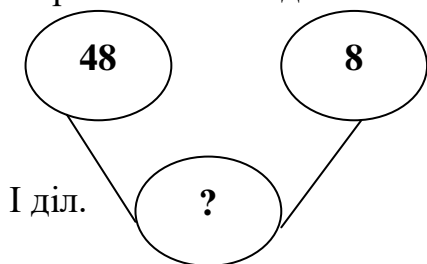
Скільки картоплі здали в магазин – знаємо, а скільки зібрали з двох ділянок – не знаємо.

Щоб знайти, скільки кілограмів картоплі зібрали учні з двох ділянок, треба знати, скільки картоплі вони зібрали з першої і другої ділянки окремо.

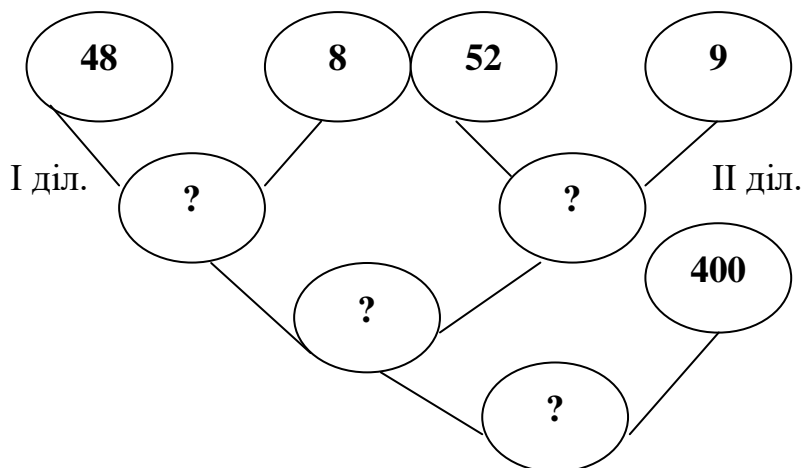
Це в задачі не відомо.

3) Щоб знайти скільки картоплі зібрали учні з першої та другої ділянки, треба знати скільки картоплі було в кожному мішку і скільки таких мішків зібрали з кожної ділянки.

З умови задачі нам відомо обидві величини. Тому можна знайти і масу картоплі, зібраної з першої та з другої ділянок.

Складемо кожен крок в єдине графічне зображення задачі:

Маючи повнеграфічне зображення задачі, намітимо план розв'язання задачі (тепер рухатись будемо від відомих числових даних):

1) спочатку знайдемо масу картоплі, яку зібрали з першої ділянки, для цього $48 \cdot 8$, бо 48 кг – маса картоплі в одному мішку, а у 8 мішках буде у 8 разів більше, що означає помножити на 8;

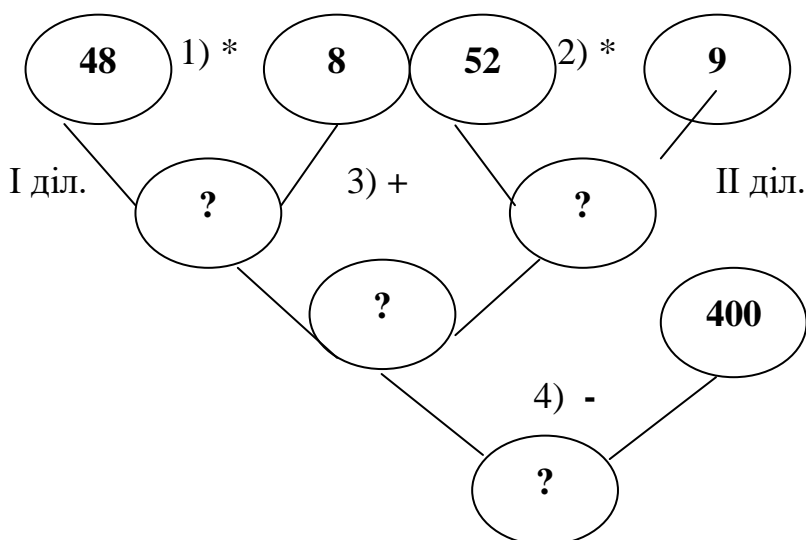
2) аналогічно знайдемо масу картоплі, яку зібрали з другої ділянки $52 \cdot 9$;

3) потім знайдемо загальну масу картоплі, яку зібрали з двох ділянок, виконавши дію додавання, бо це означає, що треба об'єднати масу картоплі з першої та масу картоплі з другої ділянок;

4) знаючи загальну масу картоплі і масу картоплі, яку здали, можемо знайти масу картоплі, яка залишилася для шкільної їдальні, виконавши дію віднімання, бо так знаходимо решту.

На графічному зображенні напишемо дії.

Отже, графічне зображення задачі матиме такий вигляд:

Запишемо розв'язок задачі у формі дій з письмовим поясненням (у стверджувальній формі):

- 1) $48 * 8 = 384$ (кг) – картоплі зібрали з першої ділянки;
- 2) $52 * 9 = 468$ (кг) – картоплі зібрали з другої ділянки;
- 3) $384 + 468 = 852$ (кг) – картоплі зібрали з двох ділянок;
- 4) $852 - 400 = 452$ (кг)

Відповідь: для шкільної їдальні залишили 452 кг картоплі.

II. Проводимо зразок міркування від числових даних до запитання.

Складемо схему-опору розв'язку:

1) знаючи, що з першої ділянки зібрали 8 мішків картоплі по 48 кг у кожному, можемо дізнатися скільки картоплі зібрали з цієї ділянки, якщо $48 * 8$, бо 48 кг – маса картоплі в одному мішку, а у 8 мішках буде картоплі у 8 разів більше, що означає помножити на 8:

$$48 \text{ — } 8 = \triangle (\text{кг}) \quad | \quad 48 * 8 = \triangle (\text{кг});$$

2) аналогічно можемо дізнатися скільки картоплі зібрали з другої ділянки, якщо $52 * 9$, бо 52 кг – маса картоплі в одному мішку, а у 9 мішках буде картоплі у 9 разів більше, що означає помножити на 9:

$$52 \text{ — } 9 = \square (\text{кг}) \quad | \quad 52 * 9 = \square (\text{кг});$$

3) знаючи, скільки картоплі зібрали з першої ділянки (\triangle кг) і скільки картоплі зібрали з другої ділянки (\square кг), можемо дізнатися скільки картоплі зібрали з двох ділянок разом, виконавши дію додавання, бо це означає, що треба об'єднати масу картоплі з першої та масу картоплі з другої ділянок:

$$\triangle \text{ — } \square = \diamond (\text{кг}) \quad | \quad \triangle + \square = \diamond (\text{кг});$$

4) знаючи загальну масу картоплі, що зібрали (\diamond кг) і масу картоплі, яку здали (400 кг), можемо знайти масу картоплі, яка залишилася для шкільної їдальні, виконавши дію віднімання, бо так знаходимо решту:

$$\diamond \text{ — } 400 = \star (\text{кг}) \quad | \quad \diamond - 400 = \star (\text{кг}).$$

Ми склали схему-опору розв'язку задачі. На основі даної схеми-опори запишемо розв'язок задачі у формі плану:

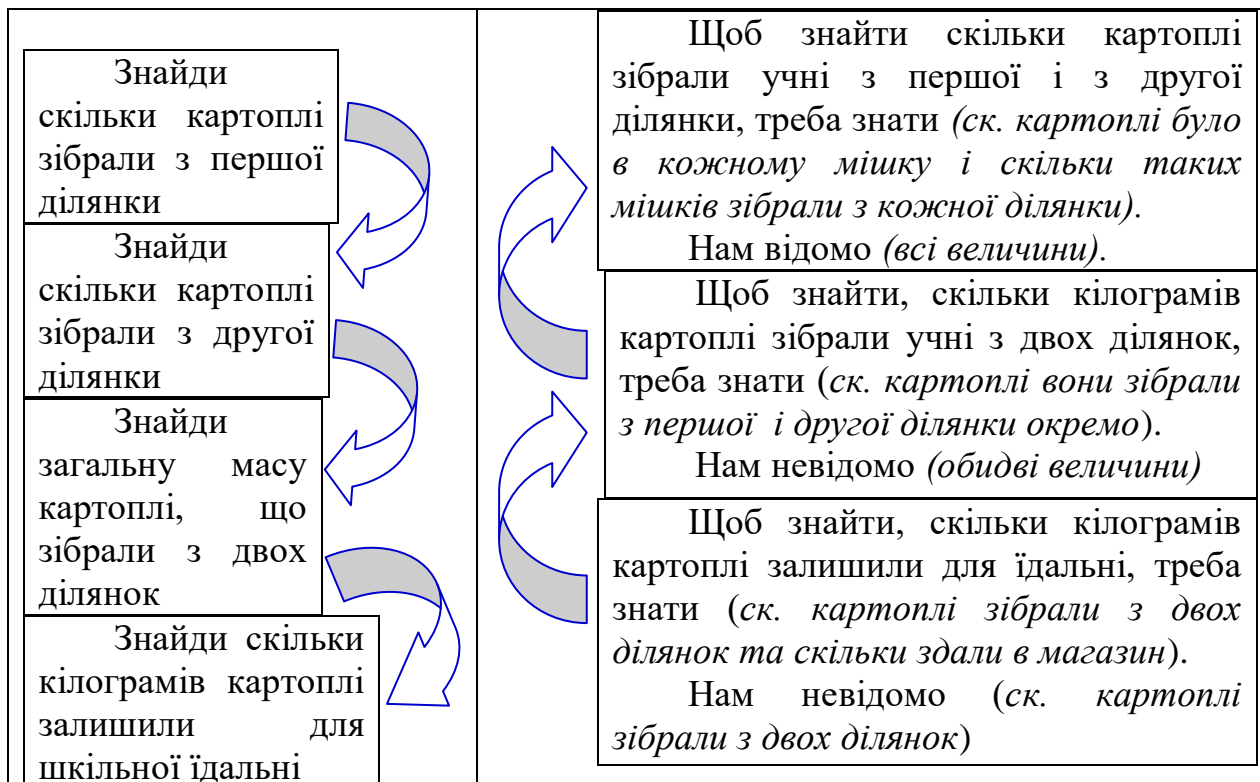
- 1) Скільки картоплі зібрали з першої ділянки ?
 $48 * 8 = 384$ (кг)
- 2) Скільки картоплі зібрали з другої ділянки ?
 $52 * 9 = 468$ (кг)
- 3) Яка загальна маса картоплі, що зібрали з двох ділянок?
 $384 + 468 = 852$ (кг)
- 4) Скільки кілограмів картоплі залишили для шкільної їдальні?
 $852 - 400 = 452$ (кг)

Відповідь: для шкільної їдальні залишили 452 кг картоплі.

III. Розглянемо роботу над цією ж задачею для групової роботи, використовуючи блоки-сходінки

Перша таблиця блок-сходинок для групи з низькою працездатністю.

Друга таблиця блок-сходинок для групи з високою працездатністю.

Запишемо розв'язок задачі способом поступового складання виразу з письмовим поясненням:

$48 * 8$ – кілограмів картоплі збрали з першої ділянки;

$52 * 9$ – кілограмів картоплі збрали з другої ділянки;

$48 * 8 + 52 * 9$ – кілограмів картоплі збрали з двох ділянок разом;

$48 * 8 + 52 * 9 - 400$ - кілограмів картоплі залишили для шкільної їдальні.

Обчислимо значення виразу:

$$48 * 8 + 52 * 9 - 400 = 384 + 468 - 400 = 852 - 400 = 452 \text{ (кг)}$$

Відповідь: для шкільної їдальні залишили 452 кг картоплі.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумок, хотілося б підкреслити, що запобігання помилкам у математичному мовленні потребує від учителя цілеспрямованої, різносторонньої роботи як над окремим математичним терміном, так і над цілим текстом. Багаторазове детальне міркування над задачами, допоможе учневі поступово робити кроки вперед до свідомого оволодіння правильним математичним мовленням.

Для того щоб досягти зразкового результату, йому повинна передувати кропітка робота вчителя по формуванню культури мовлення при розв'язуванні задач. Тому найціннішим досвідом для учня є бездоганний зразок вчителя.

Узагальнення шкільної практики вчителів доводять, що необхідність розширення лексичного запасу молодших школярів на уроках математики, а паралельно розкриття семантики слів, способів їх написання, вимови – це основа запобігання помилкам як орфографічного так і мовленнєвого характеру і не лише в математиці.

Таким чином, на кожному кроці роботи над задачами, учитель початкових класів поступово формує уміння і навички розв'язування задач та **культуру усного та писемного математичного мовлення.**

Література

1.Богданович М.В., Козак М.В., Король Я.А. Методика викладання математики в початкових класах / М.В.Богданович та ін. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2001. – 368 с.

2. Богданович М.В. Методика розв'язування задач в початкових класах / М.В.Богданович. – К. : „Вища школа”,1990. – 183 с.

3.Максименко С.Д., Максименко В.П. Психологія сприймання та розуміння схематичного запису задачі // Розв'язування математичних задач в початкових класах : Зб. Статей / Під ред. канд. пед. наук Т.М.Хмари. – К. : Рад. шк., 1986. – С.19 – 22.

4.Мацько Л. І. Культура української фахової мови / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець – К. : ВЦ “Академія”, 2007. – 360с.

5.Мізюк В. А. Формування вмінь учнів початкової школи розв'язувати текстові задачі: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Національний педагогічний ун-т імені М.П.Драгоманова. — К., 2000. — 19 с.

6.Силков В.В., Рибалко А.П. Аналіз структури задачі // Розв'язування математичних задач в початкових класах : Зб. статей / Під ред. канд. пед. наук Т.М.Хмари. – К. : Рад. шк., 1986. – С.19 – 22.

7.Скворцова С.О. Загальна методика навчання молодших школярів розв'язувати задачі, що містять знаходження суми або різниці чи кратне порівняння двох добутоків та обернені до них / С.О.Скворцова // Наука і освіта. – 2005. – №1-2. – С. 141 – 148.

8.Скворцова С.О. Формування у молодших школярів умінь розв'язувати складені задачі /С.О.Скворцова // Початкова освіта. - 2003. - №4. - С. 1-16.

9. Щербан Т.Д., Щербан Г.В. Вивчення елементів алгебри в початковій школі : Навчальний посібник / Щербан Т.Д., Щербан Г.В. – К. : Кондор, 2015. – 278 с.

УДК 372.46:372.851

ЩЕРБАН Г.В., ПОПФАЛУШІ М.П.
Мукачівський державний університет

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В РОБОТІ НАД СКЛАДЕНИМИ ЗАДАЧАМИ

Однією з найважливіших і актуальних проблем сучасної школи є проблема розвитку усного і писемного мовлення молодших школярів на уроках математики. Зрозуміло, що під час вивчення рідної мови формування у дітей правильного, виразного, чистого мовлення є одним із головних завдань. Мова – одне з див, за допомогою якого люди передають найтонші відтінки думок і почуттів; вчать розв'язувати складні завдання. Саме такі складні завдання треба навчитися розв'язувати, і при цьому правильно коментувати, міркувати, на уроках математики під час роботи над задачами.

Задача – проблемна ситуація з чітко визначеною метою, яку необхідно досягти; в більш вузькому сенсі задачею називають також цю саму мету, що дана в рамках проблемної ситуації, тобто те, що необхідно виконати.

Отже, не менш важливе значення має повсякденна робота з розвитку усного і писемного мовлення й на інших уроках, крім мови. Зокрема, на математиці.

І що стосується культури усного і писемного мовлення на уроках математики в початкових класах під час роботи над типовими складеними задачами, то слід звертати увагу на власне мовлення та мовлення учнів на кожному з 5 етапів роботи над задачею. А саме: під час ознайомлення зі змістом задачі – читати задачу чітко, виразно, робити логічні наголоси на значущих частинах задачі, щоб учні після першого прослуховування змогли розв’язати її; під час повторення змісту задачі дотримуватись правил постановки та формулювання запитань, складання короткого запису задачі та ін.; важливе значення має аналіз задачі. При проведенні творчої роботи також передбачається дотримання культури усного та писемного мовлення.

Розглянемо зразки міркувань щодо розв’язання задачі (усне мовлення) та зразок запису задачі (писемне мовлення).

Задача 745 (Математика 4 кл.)

Дві бригади зібрали 7 однакових корзин моркви. Перша бригада зібрала 36 кг, а друга 48 кг моркви. Скільки корзин моркви зібрала кожна бригада?

ТЕХНОЛОГІЧНА КАРТКА

1. Знайди загальну масу моркви.
2. Зведи до одиниці.
3. Знайди шукані величини.

Розв’язати задачу за схемою-опорою (елементи диференціації)

1-ша група	2-га група	3-тя група
Низька працездатність	Середня працездатність	Висока працездатність
1) $36 + 48 = \Delta$ (кг); 2) $\Delta : 7 = \square$ (кг); 3) $36 : \square = *$ (к.); 4) $48 : \square = \diamond$ (к.).	1) $36 + 48 = \Delta$ (кг); 2) $\Delta : 7 = \square$ (кг); 3) $36 : \square = *$ (к.); 4)	1) = Δ (кг); 2) = \square (кг); 3) $36 : \square = *$ (к.); 4) $7 - \dots = \dots$ (к.).
<i>Міра допомоги (висока):</i> - вказано кількість дій; - вказано, які дії; - вказано значення кожної дії.	<i>Міра допомоги (середня):</i> - вказано кількість дій; - вказано значення перших трьох дій.	<i>Міра допомоги (низька):</i> - вказано кількість дій; - вказано значення кожної дії; - вказано 3-4 дії.
<i>Міра самостійності (низька):</i> - учням необхідно знайти числове	<i>Міра самостійності (середня):</i> - учням потрібно знайти числове	<i>Міра самостійності (висока):</i> - підібрати 1-2 дії; - 4-та дія замінює

значення кожного виразу; - записати пояснення до кожної дії; - записати розв'язок задачі.	значення перших 3-х виразів, записавши пояснення до них; - підібрати четверту дію; - записати розв'язок задачі.	типовий розв'язок задачі; - записати пояснення до кожної дії; - записати розв'язок задачі.
---	---	--

На дошці записано розв'язок задачі. Учням потрібно записати пояснення до кожної дії. Відповідь записати коротко.

- 1) $36 + 48 = 84$ (кг);
- 2) $84 : 7 = 12$ (кг);
- 3) $36 : 12 = 3$ (к.);
- 4) $48 : 12 = 4$ (к.).

Відповідь:

Міркування. Прочитаємо першу дію. Надамо значення кожному числу в цій дії. Число 36 означає, скільки кілограмів моркви зібрала перша бригада, а число 48 – скільки кілограмів моркви зібрала друга бригада. Якщо ми виконаємо дію додавання ($36 + 48$), то дізнаємося, скільки кілограмів моркви зібрали перша і друга бригади разом. Отже, вираз $36 + 48$, числове значення якого 84, означає масу моркви, зібраної першою і другою бригадами разом. Запишемо пояснення до першої дії:

$36 + 48 = 84$ (кг) – моркви зібрали дві бригади разом.

Прочитаємо другу дію. Надамо значення кожному числу в цій дії. Число 84 означає, скільки кілограмів моркви зібрали 2 бригади, а число 7 – кількість усіх корзин. Якщо виконаємо дію ділення ($84 : 7$), тобто всю зібрану моркву (84 кг) розділимо порівну на всі (7) корзини, то дізнаємося, скільки кілограмів моркви є в одній корзині, або яка маса моркви в одній корзині. Отже, вираз $84 : 7$, числове значення якого 12, означає масу моркви в одній корзині. Запишемо пояснення до другої дії:

$84 : 7 = 12$ (кг) – моркви в одній корзині.

Прочитаємо третю дію. Надамо значення кожному числу в цій дії. Число 36 означає скільки моркви зібрала перша бригада, а число 12 – скільки моркви в одній корзині. Якщо ми виконаємо дію ділення ($36 : 12$), тобто кількість моркви, що зібрали перша бригада (36 кг) ми розділяємо по 12 кг моркви, що є в кожній корзині, дізнаємося, по скільки разів 12 кг моркви поміщаються в 36 кг моркви (ділення на вміщення), стільки це й буде корзин.

Отже, вираз $36 : 12$, числове значення якого 3 означає кількість корзин, які зібрала перша бригада. Запишемо пояснення до третьої дії:

$36 : 12 = 3$ (к.) – моркви зібрала перша бригада.

Четверта дія – аналогічно.

$48 : 12 = 4$ (к.) – моркви зібрала друга бригада.

Зразок запису розв'язання

1) $36 + 48 = 84$ (кг) – моркви зібрали дві бригади разом;

2) $84 : 7 = 12$ (кг) – моркви в одній корзині;

3) $36 : 12 = 3$ (к.) – моркви зібрала перша бригада;

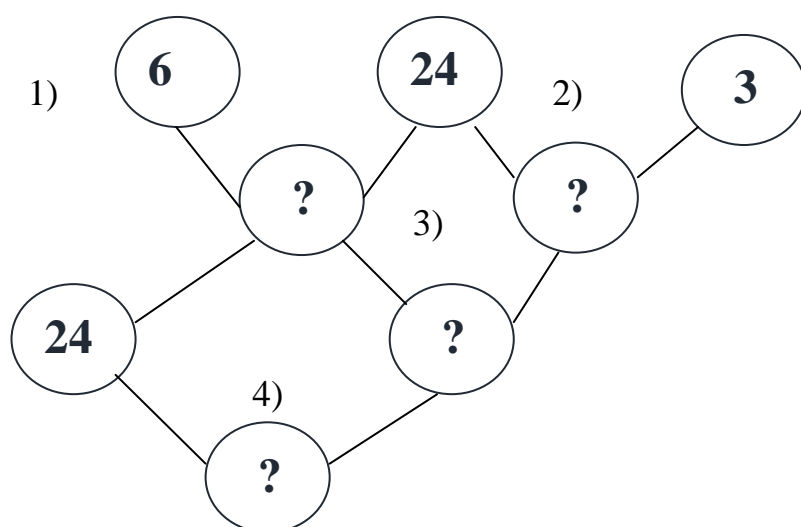
4) $48 : 12 = 4$ (к.) – моркви зібрала друга бригада.

Відповідь: 3 корзини; 4 корзини.

Задача 460 (Маєматика 4 кл.)

24 т води перший насос може викачати за 6 год, а другий – за 3 год. За скільки годин викачають цю воду обидва насоси, якщо будуть працювати одночасно?

На дошці подано графічне зображення розв'язку задачі із відомими числовими даними. Учням потрібно записати розв'язок задачі у формі окремих дій з письмовим поясненням.

Передаючи учневі уявний мікрофон, учитель пропонує починати відповідь на розв'язання задачі словами: «Я вважаю...».

1-ий учень. «Я вважаю, що спочатку можна дізнатися, скільки води викачає перший насос за 1 год (продуктивність праці 1 насоса). Якщо $24 : 6$, бо за 1 год перший насос викачає в 6 разів менше води, що означає поділити на 6». ($24 : 6 = 4$ (т)).

Наступний учень, якщо згоден з відповіддю, каже: «Я теж так думаю» і переходить до пояснення наступної дії. У випадку, якщо учень не погоджується з відповіддю свого попередника, то каже: «На мою думку...» і доводить правильність своєї думки, після чого передає мікрофон наступному учневі, і так далі.

2-ий учень. «Я теж так думаю. І я вважаю, що далі можна дізнатися, скільки води викачає другий насос за 1 год (продуктивність праці 2 насоса). Якщо $24 : 3$, бо за 1 год другий насос викачає в 3 рази менше води, що означає поділити на 3». ($24 : 3 = 8$ (т)).

3-ій учень. «Я теж так думаю. І я вважаю, що в наступній дії потрібно знайти спільну продуктивність цих насосів. Треба $4 + 8$, бо потрібно об'єднати продуктивність праці 1-го і 2-го насосів, а це означає додати». ($4 + 8 = 12$ (т)).

4-ий учень. «Я теж так думаю. І я вважаю, що в четвертій дії зможемо дізнатися, за скільки годин викачають цю воду обидва насоси, якщо працюватимуть одночасно. Треба $24 : 12$, бо скільки разів та кількість води, яку викачають обидва насоси, працюючи разом, за 1 год вміститься в 24 т, стільки й буде годин». ($24 : 12 = 2$ (год)).

5-ий учень. «Я теж так думаю».

У результаті учні записують у зошит розв'язок задачі у формі окремих дій із письмовим поясненням.

Зразок запису розв'язання

- 1) $24 : 6 = 4$ (т) – продуктивність праці першого насоса;
- 2) $24 : 3 = 8$ (т) – продуктивність праці другого насоса;
- 3) $4 + 8 = 12$ (т) – спільна продуктивність праці обох насосів;
- 4) $24 : 12 = 2$ (год).

Відповідь. За 2 год викачають воду насоси, якщо працюватимуть разом.

Література

1. Бантова М.О. Методика викладання математики в початкових класах : Навч. посібник / М.О. Бантова, Г.В. Бельтюкова, О.М. Полевщикова; за ред. Бантової М.О. – Вид. 2-е, перероб. і доп. – К. : Вища шк., 1982. – 287 с.
2. Богданович М.В. Математика : Підручник для 4 кл. / М.В. Богданович. – К. : Освіта, 2004. – 159 с.
3. Король Я.А. Математика. Методика роботи над текстовими задачами. 4 клас / Я.А. Король, І.Я. Романишин. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2003. – 184 с.
4. Овчаренко С. Розв'язування текстових задач / С. Овчаренко // Початкова освіта. – 2004. – № 5. – С. 14-16.
5. Романишин І.Я. Математика. Методика роботи над текстовими задачами. 3 клас / І.Я. Романишин. – Тернопіль : Навч. книга. – Богдан, 2003. – 196 с.
6. Скворцова С. Складені задачі / С. Скворцова // Початкова освіта. – 2003. – № 11. – С. 7-22.
7. Чистякова Г.Ф. Використання графічних схем при розв'язуванні задач з математики в початковій школі / Г.Ф. Чистякова // Початкове навчання та виховання. – 2006. – № 10. – С. 2-7.
8. Шевчук І. Використання інтерактивних технологій на уроках математики в початкових класах / І. Шевчук // Початкова школа. – 2000. – № 8. – С. 34-35.
9. Щербан Т.Д. Вивчення елементів алгебри в початковій школі : Навч. посібник / Т.Д. Щербан, Г.В. Щербан. – Кондор-Видавництво, 2015. – 278 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Атрощенко Т.О., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти МДУ

Барчій М.С., старший викладач кафедри психології МДУ

Вагерич К.Ф., заступник директора з навчально-виховної роботи, вчитель-методист початкових класів, Мукачівський НВК «Загальноосвітня школа I ступеня-гімназія»

Добош О.М., кандидат педагогічних наук, доцент, заступник декана педагогічного факультету МДУ

Кобаль В.І., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти МДУ

Курило О.Й., кандидат філологічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін МДУ

Марценюк М.О., кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології МДУ

Пинзеник О.М., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти МДУ

Пісоцька Л.С., кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету дошкільної освіти Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Сергєєва З.П., старший викладач кафедри дошкільної педагогіки, психології та фахових методик Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Січка В.О., вчитель початкових класів, Мукачівська загальноосвітня школа I-III ступенів №13

Фенцик О.М., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти МДУ

Керечанин С.І., студент-магістр спеціальності «Початкова освіта» МДУ

Цанько Т.В., вчитель початкових класів, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії Мукачівського НВК «ЗОШ I ступеня-гімназія»

Цифра Н.М., заступник директора з навчально-виховної роботи, Мукачівська загальноосвітня школа I-III ступенів №13

Чернякова О.І., старший викладач кафедри психології і педагогіки дошкільної освіти ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Шагінова І.К., вчитель початкових класів Мукачівського НВК «ЗОШ I ступеня - гімназія»; старший вчитель

Швардак М.В., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти МДУ

Устич М.В., студент-магістр спеціальності «Початкова освіта» МДУ

Щербан Г.В., старший викладач кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти МДУ

Кизименко Ю.І., студентка спеціальності «Початкова освіта» ОКР «Спеціаліст» МДУ

Попфалуші М.П., студентка спеціальності «Початкова освіта» ОКР «Спеціаліст» МДУ

Науково-методичне видання

**«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ТА ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ ОСВІТНЬОГО
ПРОСТОРУ»**

ВИПУСК 2

12 травня 2016 року

Збірник матеріалів науково-методичного семінару

Редактор випуску: *Кобаль Василь Іванович*
Відповідальні за випуск: *Атрощенко Тетяна Олександрівна*
Щербан Ганна Вікентіївна
Верстка: *Мороз Іван Федорович*

Підписано до друку 28.04.2016 р. Формат 60x84 1/16
Папір офсет. Умовн. друк. аркушів – 5,72.
Тираж 100. Зам. № 16.

Видруковано у видавництві
Мукачівського державного університету

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої
продукції ДК № 4916 від 16.06.2015 р.

Адреса видавництва:
Мукачівський державний університет,
вул. Ужгородська, 26, м. Мукачево, Закарпатська обл., 89600.
тел./факс (03131) 2-11-09, 3-13-43

